

В. В. Квасов, Л. В. Квасова, О. О. Івакін

ОСНОВИ ПРАВОВИЗНАВСТВА у СХЕМАХ і ТАБЛИЦЯХ

- юридичні задачі
- дидактичні ігри
- словник юридичних термінів

Книга скачана с сайта <http://e-kniga.in.ua>

Издательская группа «Основа» —
«Электронные книги»

Харків
Видавнича група «Основа»
2008

УДК 37.016
ББК 74.266.7
К32

Серія «Експрес-підготовка»
Заснована 2007 року

Квасов В. В.
К32 Основи правознавства в схемах і таблицях. / В. В. Квасов, Л. В. Квасова, О. О. Івакін. — Х. : Вид. група «Основа», 2008. — 112 с. — (Серія «Експрес-підготовка»).

ISBN 978-966-333-911-5.

Цей посібник стане у пригоді як для тих, хто щойно розпочинає вивчення курсу, так і для тих, хто готуватиметься до участі в олімпіаді з основ правознавства і в зовнішньому незалежному оцінюванні. Він допоможе закріпити, систематизувати й структурувати матеріал навчального курсу, вдосконалити знання юридичних понять і термінів.

Видання розраховане на вчителів, випускників шкіл й абітурієнтів.

УДК 37.016
ББК 74.266.7

Навчальне видання

Серія «Експрес-підготовка»

КВАСОВ Володимир Володимирович
КВАСОВА Лариса Василівна
ІВАКІН Олександр Олександрович

**ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА
В СХЕМАХ І ТАБЛИЦЯХ**

Головний редактор *Н. І. Харківська*
Редактор *О. О. Івакін*
Відповідальний за видання *Ю. М. Афанасенко*
Технічний редактор *О. В. Лебедева*
Коректор *О. М. Журенко*

Підписано до друку 04.08.2008. Формат 60×90/8.
Папір газет. Друк офсет. Гарнітура Шкільна.
Ум. друк. арк. 14,0. Замовлення № 8-08/18-05.

ТОВ «Видавнича група «Основа»
61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66
тел. (057) 731-96-33
e-mail: office@osnova.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

Віддруковано з готових плівок
ПП «Триада+»
м. Харків, вул. Киргизька, 19.
Тел.: (057) 757-98-16, 757-98-15
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1870 від 16.07.2007 р.

© Квасов В. В., Квасова Л. В., Івакін О. О.,
2008
© ТОВ «Видавнича група «Основа»», 2008

ISBN 978-966-333-911-5

ЗМІСТ

ДЕРЖАВА. ПРАВО. СУСПІЛЬСТВО

Держава	
Види суверенітету	6
Ознаки держави	6
Функції держави	7
Форма держави	7
Право	
Соціальні норми	8
Право	8
Ознаки права	8
Правовідносини	9
Юридичні факти	9
Правосвідомість	9
Джерела права	9
Правова система	10
Система права	10
Правова норма	10
Система законодавства	11
Конституція	11
Систематизація правових актів	11
Ознаки правової держави	11
Правопорушення	
Правова поведінка	12
Правопорушення	12
Види правопорушень	12
Юридична відповідальність	
Ознаки юридичної відповідальності	13
Функції юридичної відповідальності	13
Принципи юридичної відповідальності	13
Види юридичної відповідальності	14
Підстави настання юридичної відповідальності	14
Історичний розвиток держави і права	
Теорії походження держави	14
Державні утворення на території України	15
Історичні типи держави і права	15
ОСНОВИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. ГРОМАДЯНСЬКІ (ОСОБИСТІ) ТА ПОЛІТИЧНІ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНІ СОЦІАЛЬНІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНІ ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ	
Громадянство України	
Громадянство України	16
Громадяни України	16
Підстави набуття громадянства України	17
Умови набуття громадянства України іноземцями та особами без громадянства	17
Втрата громадянства України	17
Конституційні права і свободи	
Конституційні права і свободи	17
Особисті права та свободи	18
Політичні права та свободи	18
Економічні права та свободи	18
Соціальні права	19
Культурні права та свободи	19
Право власності	
Ознаки права власності	19
Зміст права власності	19
Володіння	19
Форми власності	19
Види власності	20
Непорушність права власності	20

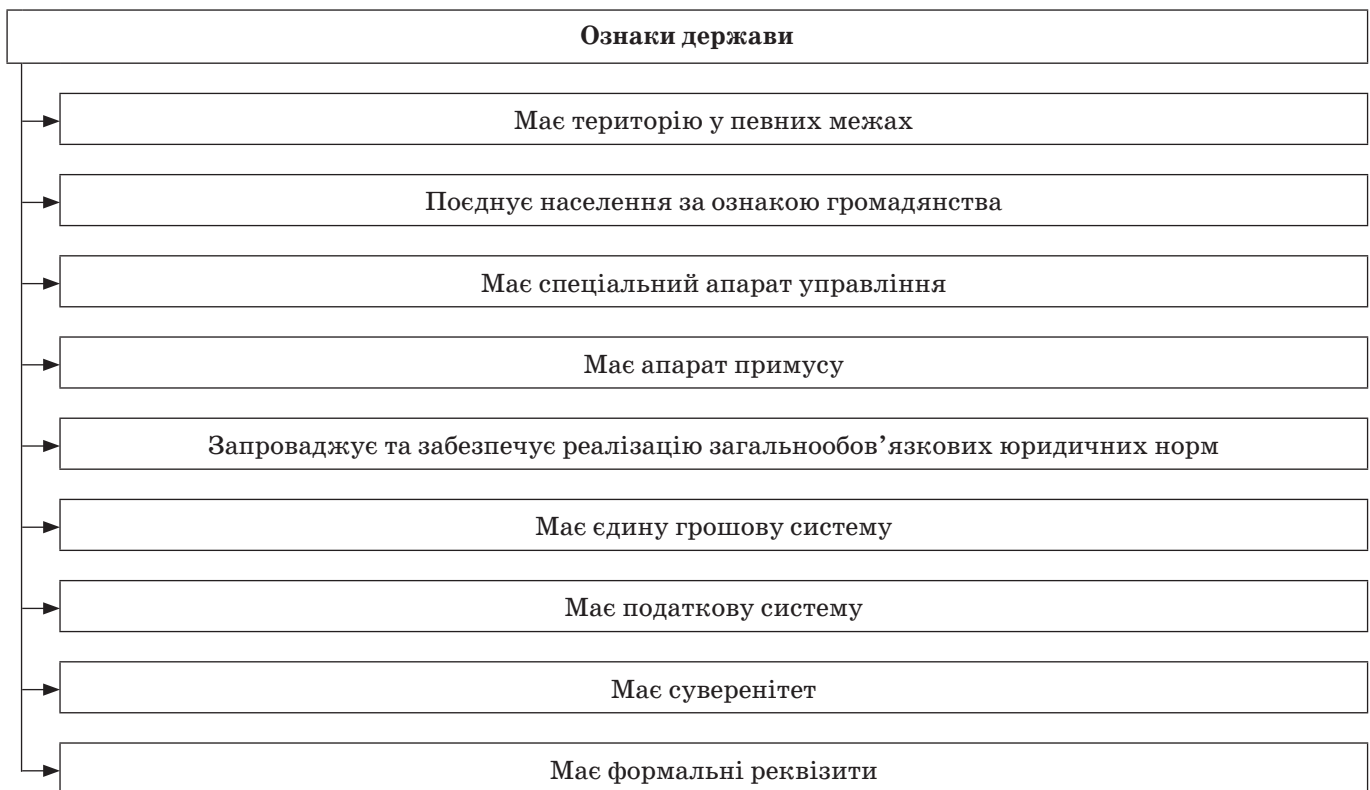
Конституційні обов'язки громадян України	
Конституційні обов'язки громадян України	20
Захист прав та свобод	
Гарантії та механізми захисту прав і свобод	20
Міжурядові організації із захисту прав людини	21
ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ	
Декларація про державний суверенітет України	22
Акт проголошення незалежності України	22
Конституція України	22
Державний устрій України	
Україна	23
Засади територіального устрою України	23
Система територіально-адміністративного устрою України	23
Державні символи України	23
Народ — єдине джерело державної влади	
Форми народовладдя	24
Види референдумів	24
Референдум	24
Виборче право	
Види виборчих систем	24
Принципи виборчого права	25
ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ	
Державна влада України	
Державна влада України	26
Верховна Рада України	
Верховна Рада України	26
Повноваження Верховної Ради України	27
Законодавчий та бюджетний процес	
Право законодавчої ініціативи	27
Законодавчий процес	27
Виключно законами України визначаються	28
Виключно законами України встановлюються	29
Бюджетний процес	29
Правовий статус народного депутата	
Народний депутат	29
Діяльність народного депутата	30
Депутатська етика	30
Дострокове припинення повноважень народного депутата	30
Президент України	
Президент України	31
Повноваження Президента України	31
Дострокове припинення повноважень Президента України	31
Органи виконавчої влади	
Органи державної виконавчої влади України	32
Склад Кабінету Міністрів України	32
Взаємодія Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України	32
Повноваження Кабінету Міністрів України	33
Органи місцевого самоврядування	
Міське самоврядування	33
Система органів місцевого самоврядування	33
Повноваження територіальних громад	34
Судочинство. Судова влада	
Конституційні засади судочинства	34
Система судів загальної юрисдикції	34
Система адміністративних судів	35
Система судів господарської юрисдикції	35
Конституційний суд України	35
Правоохоронні органи України	
Правоохоронні органи України	35
Правоохоронні функції	36
Функції прокуратури	36

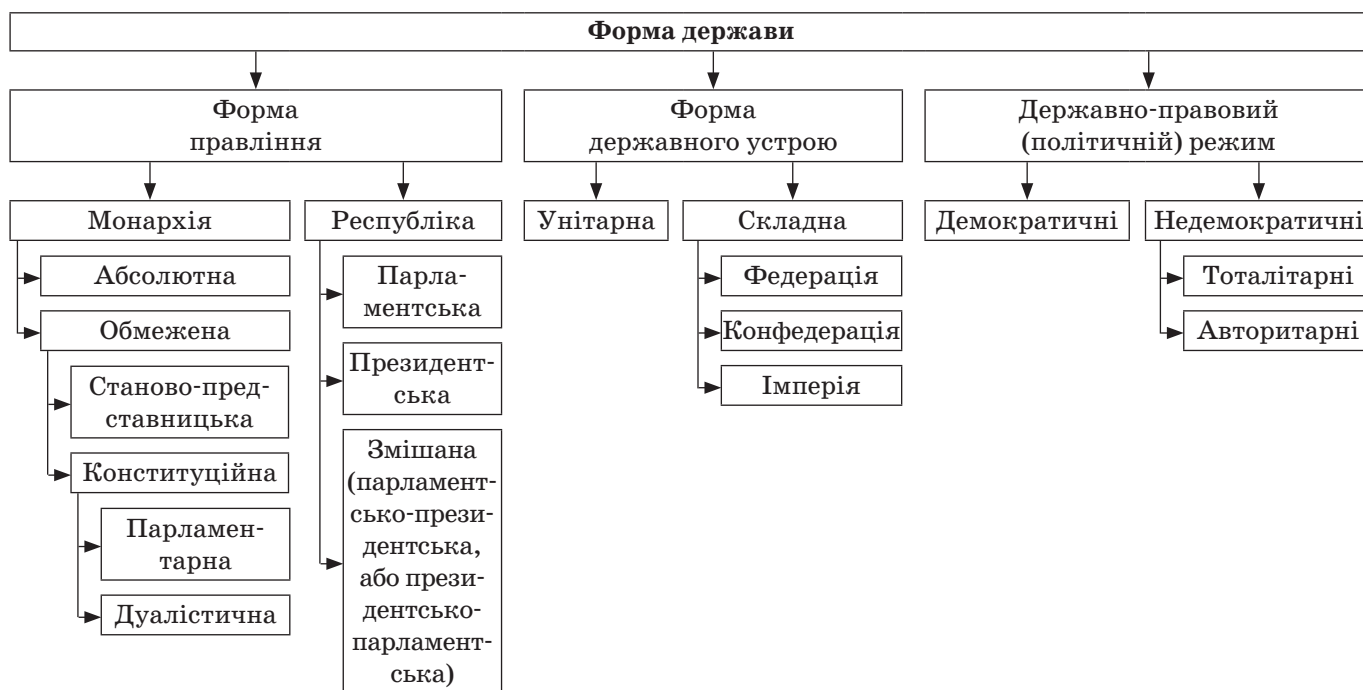
НАЙВАЖЛИВІШІ ПОЛОЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО, СІМЕЙНОГО І ТРУДОВОГО ПРАВА.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Цивільне право	
Цивільне право.....	37
Учасники відносин, які регулює цивільне право.....	37
Принципи цивільного права.....	37
Правоздатність фізичної особи.....	38
Дієздатність фізичної особи.....	38
Види дієздатності.....	38
Ознаки юридичної особи.....	38
Юридична особа.....	39
Цивільно-правові договори (правочини)	
Ознаки правочину.....	39
Умови дійсності правочину.....	39
Види правочинів.....	40
Права споживачів.....	40
Види спадкування.....	41
Право інтелектуальної власності	
Інтелектуальна власність.....	41
Права інтелектуальної власності.....	42
Житлове право	
Конституційні принципи забезпечення громадян житлом.....	42
Сімейне право	
Склад сім'ї.....	42
Шлюбний вік.....	43
Особи, що не можуть перебувати у шлюбі.....	43
Порядок державної реєстрації шлюбу.....	43
Шлюбний договір визначає.....	43
Шлюб.....	43
Трудове право	
Трудове право.....	44
Трудовий договір.....	44
Колективний договір.....	44
НАЙВАЖЛИВІШІ ПОЛОЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО І КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА	
Адміністративне право	
Джерела адміністративного права.....	45
Адміністративні правопорушення	
Види адміністративних правопорушень.....	45
Адміністративні стягнення	
Види адміністративних стягнень.....	46
Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх віком 16–18 років.....	46
Органи та посадові особи, які розглядають справи про адміністративні правопорушення.....	46
Кримінальне право	
Функції кримінального права.....	47
Структура Кримінального кодексу України (ККУ).....	47
Межі дії закону про кримінальну відповідальність.....	47
Кримінальний злочин	
Ознаки злочину.....	47
Види злочину.....	48
Стадії скоєння злочину.....	48
Співучасники злочину.....	49
Форми взаємодії співучасників злочину.....	49
Кримінальне покарання	
Цілі кримінального покарання.....	50
Види покарань.....	50
Порівняльна характеристика кримінальної відповідальності неповнолітніх та повнолітніх за одні й ті самі злочини.....	51
ДОДАТКИ	
Юридичні задачі з відповідями та коментарями.....	52
Дидактичні ігри з основних галузей права.....	68
Словник юридичних термінів.....	96

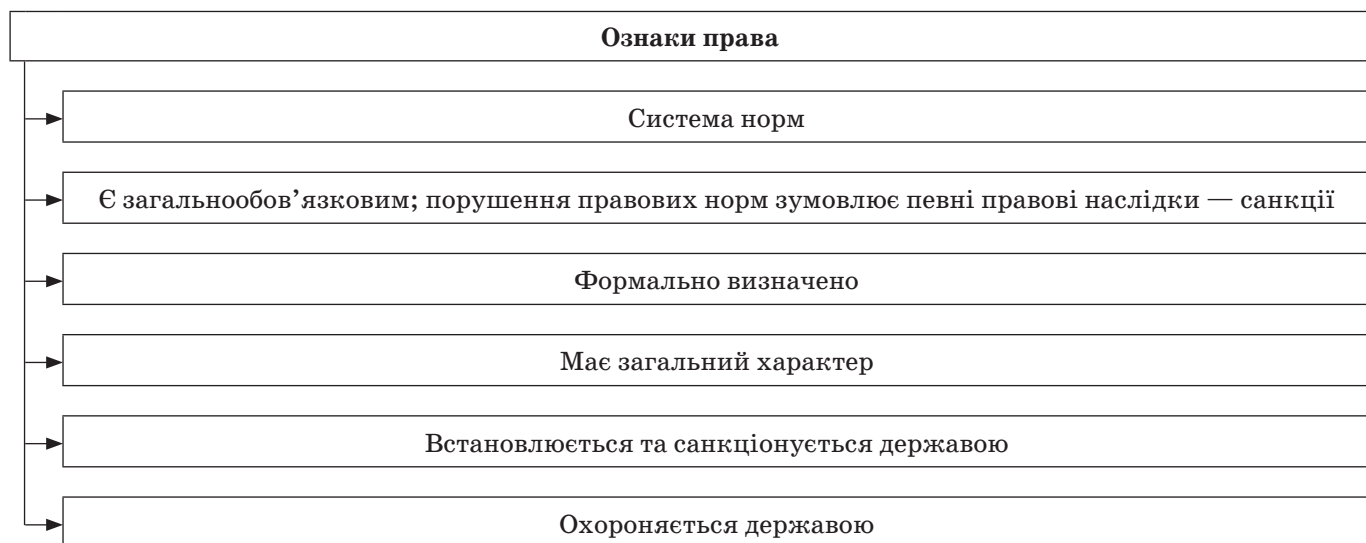
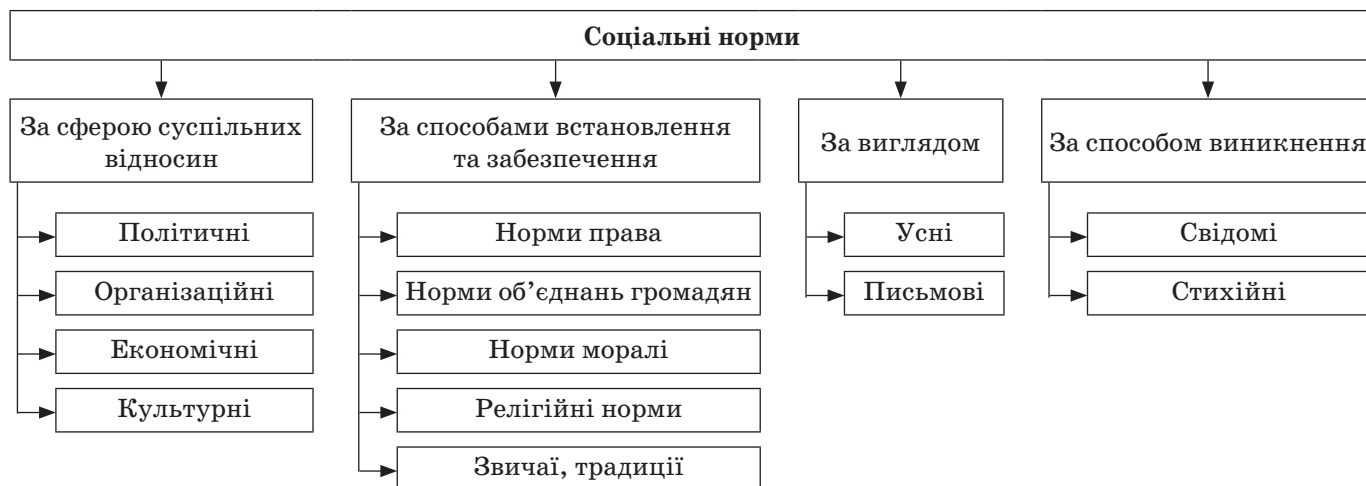
ДЕРЖАВА. ПРАВО. СУСПІЛЬСТВО

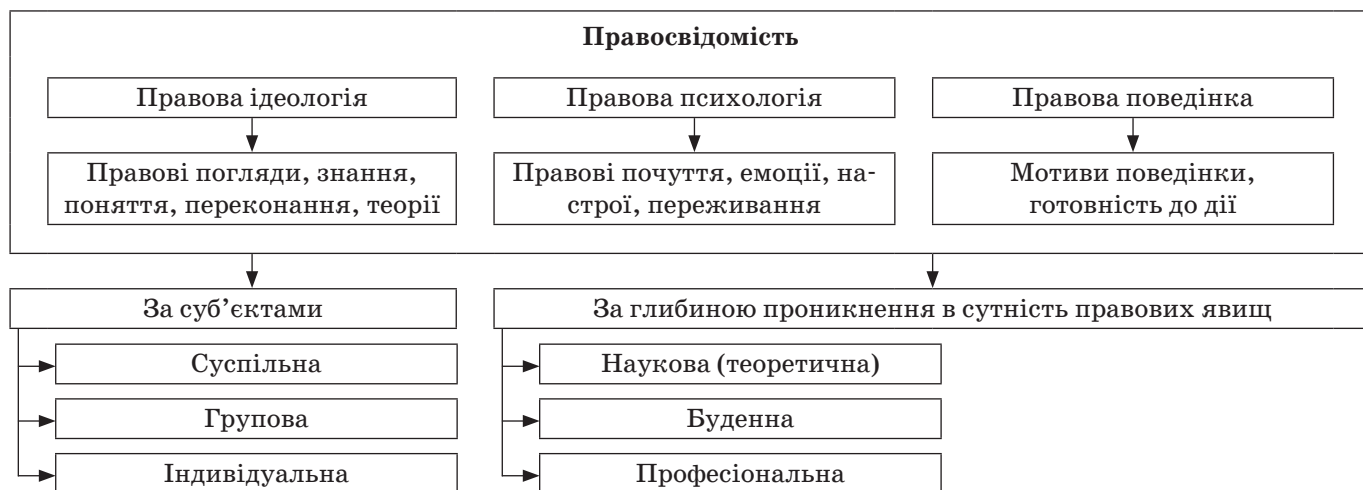
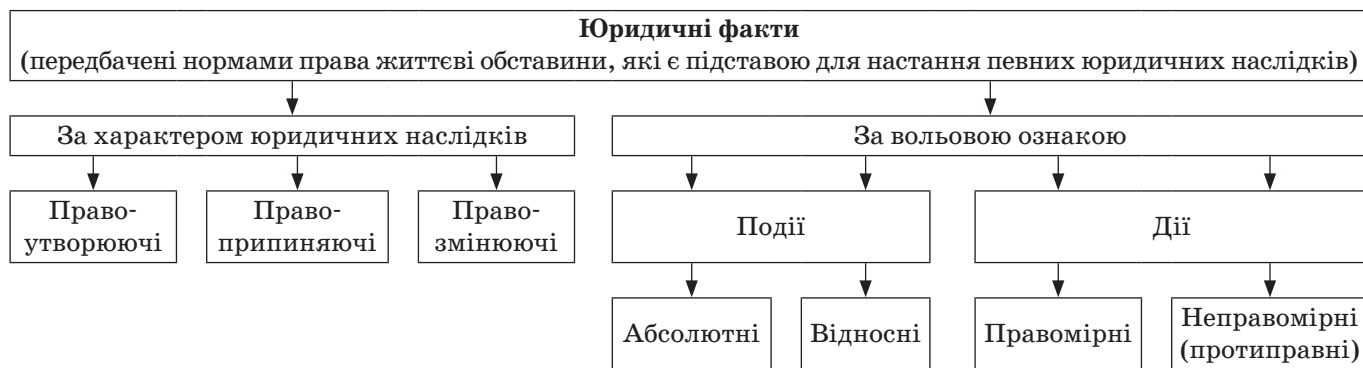
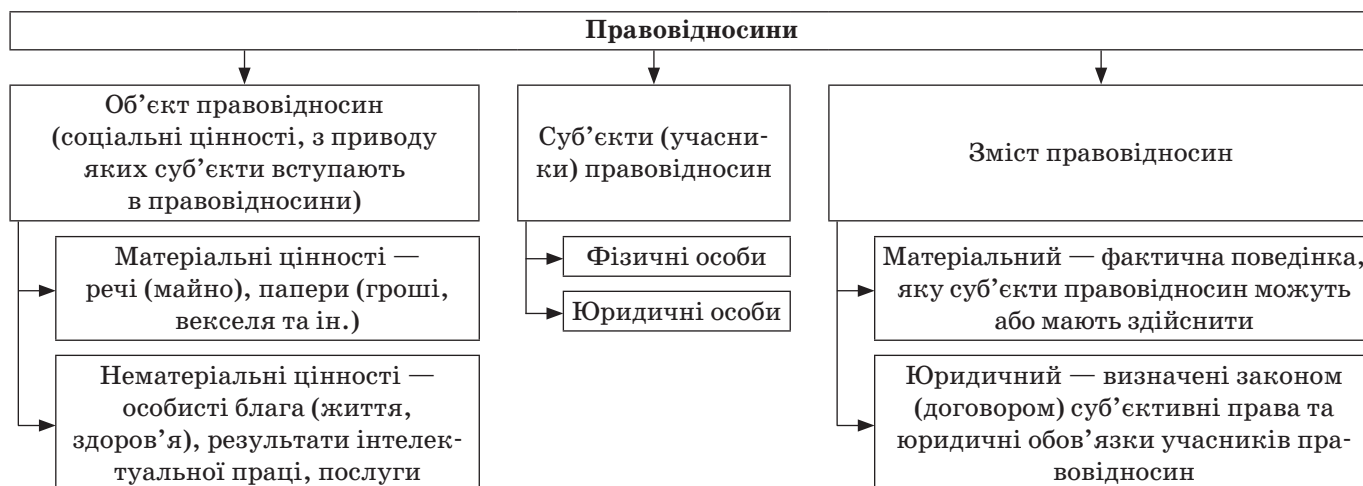
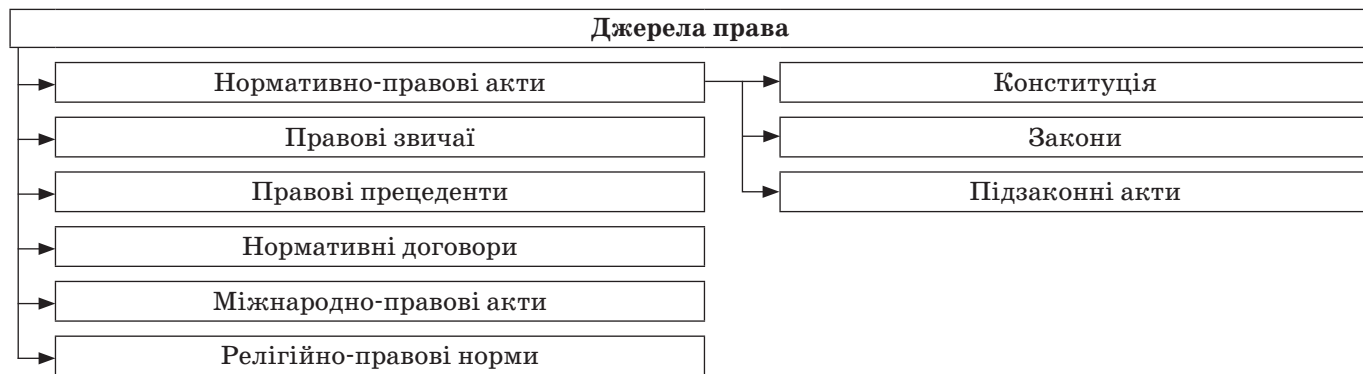
ДЕРЖАВА

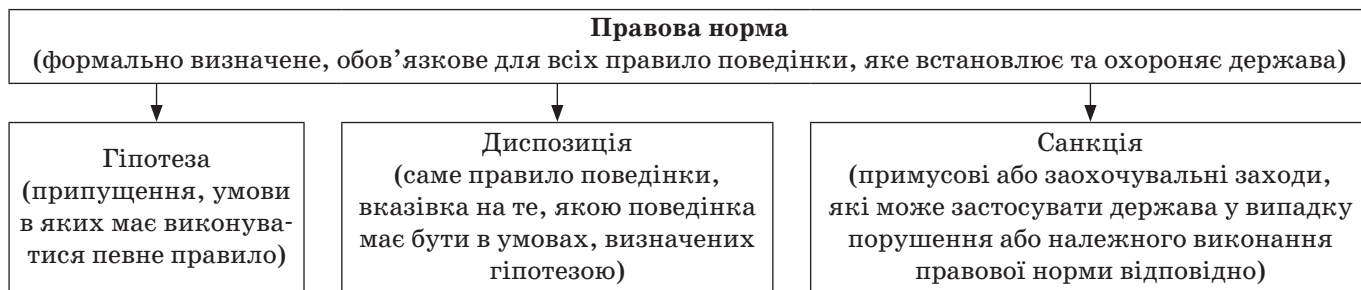
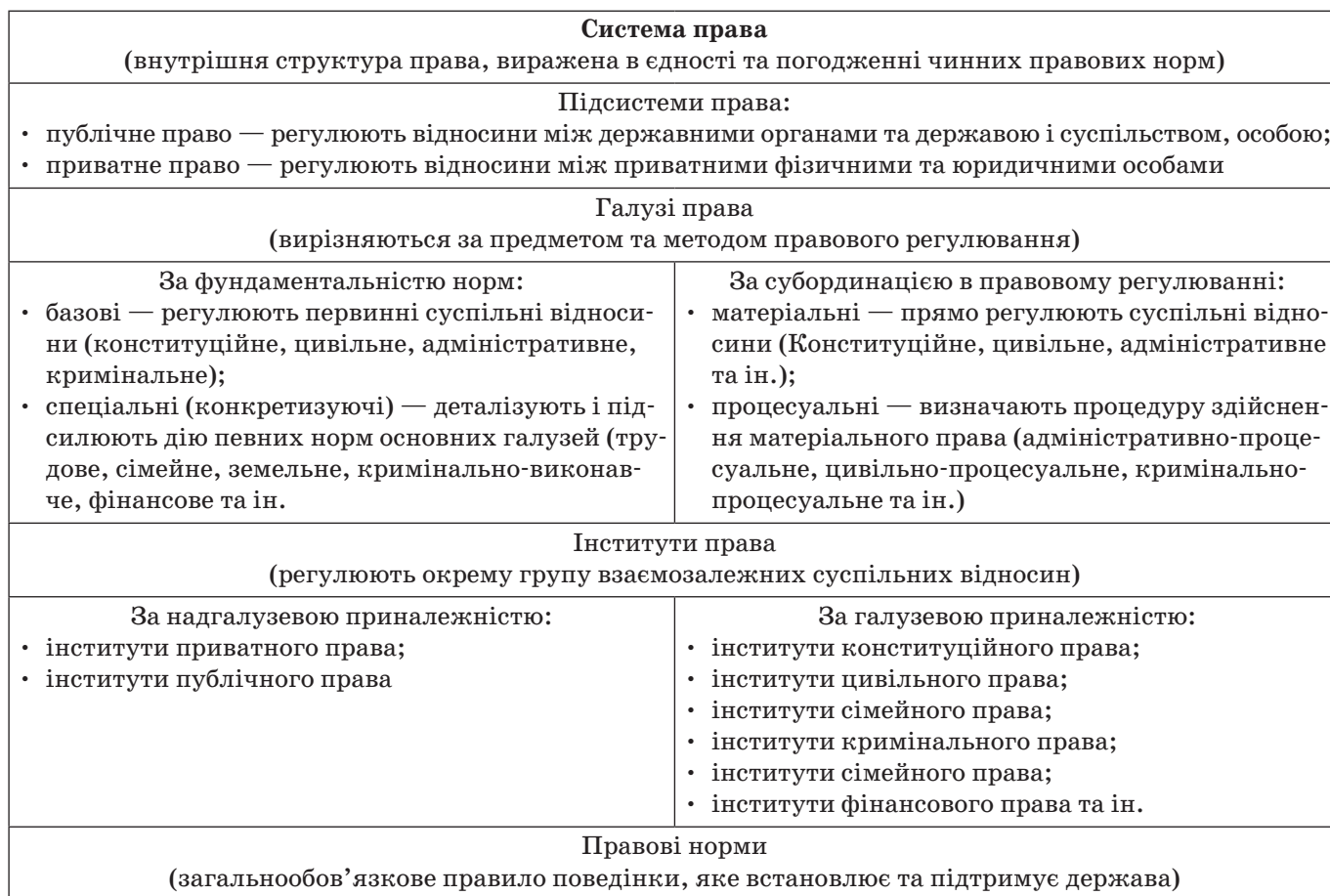
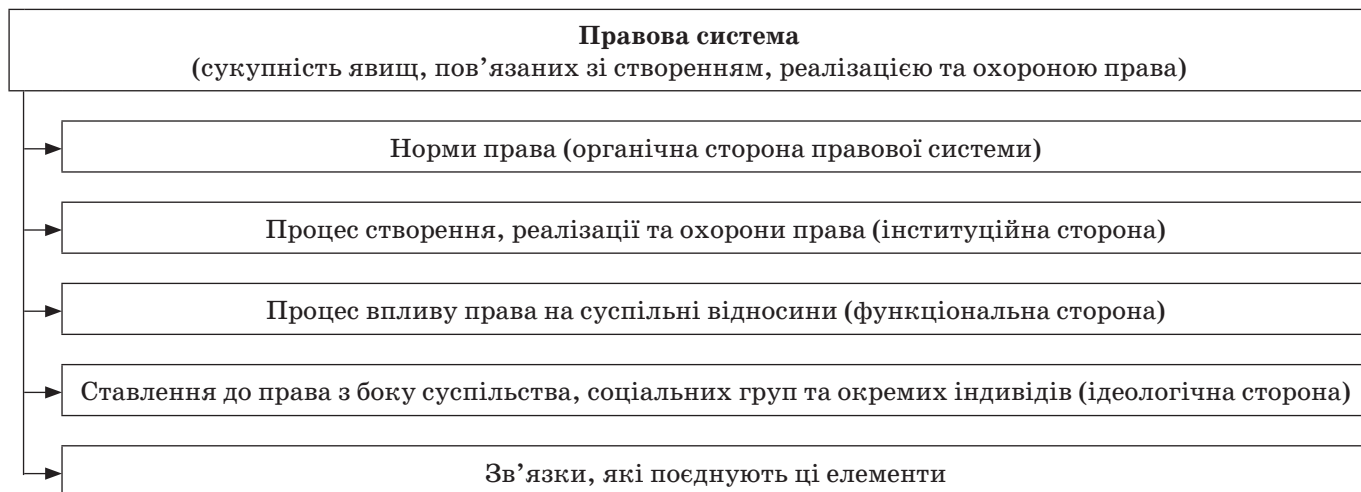

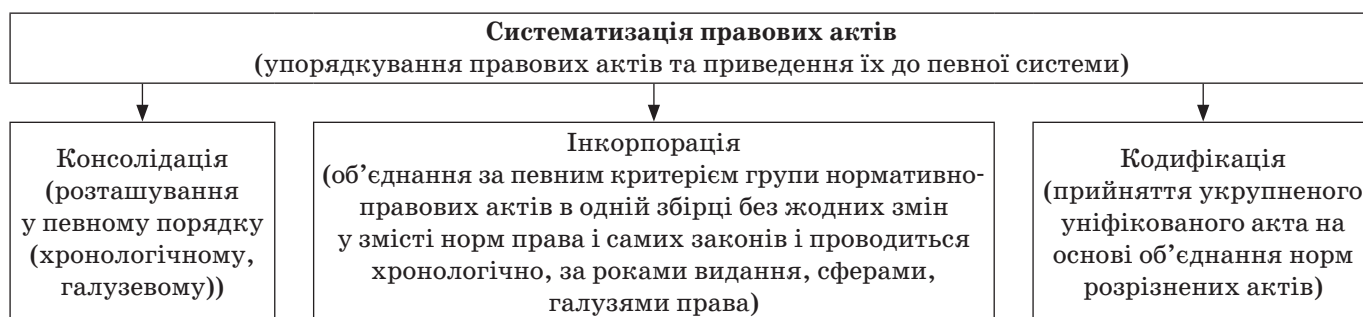
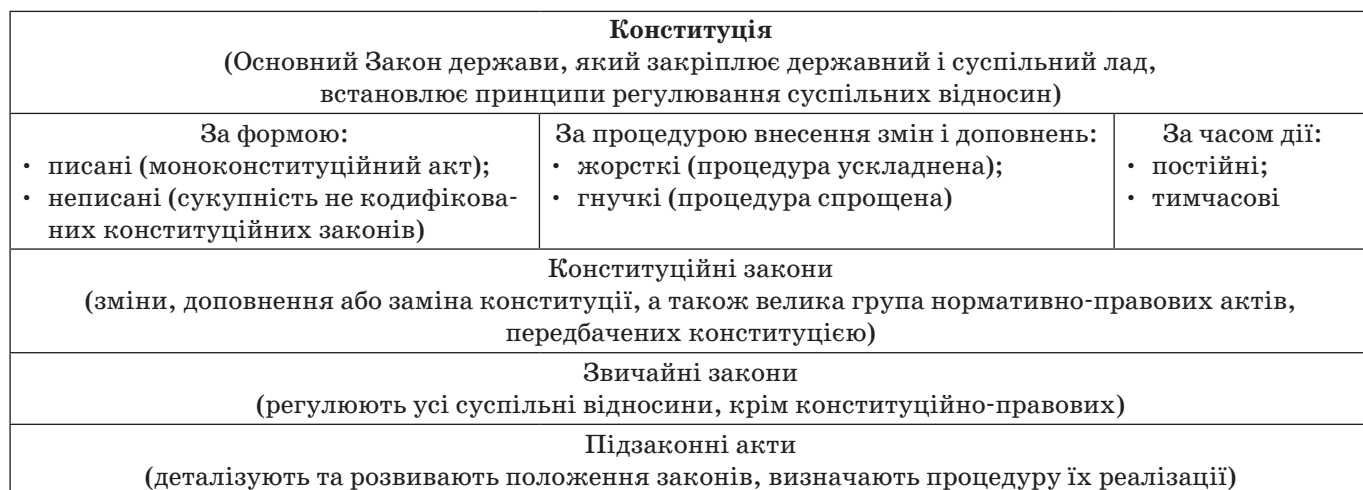
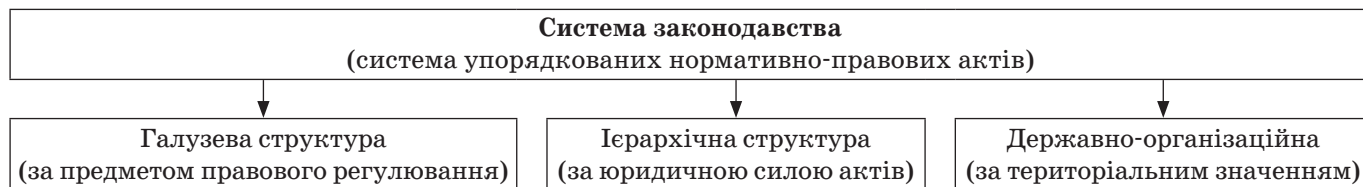

ПРАВО

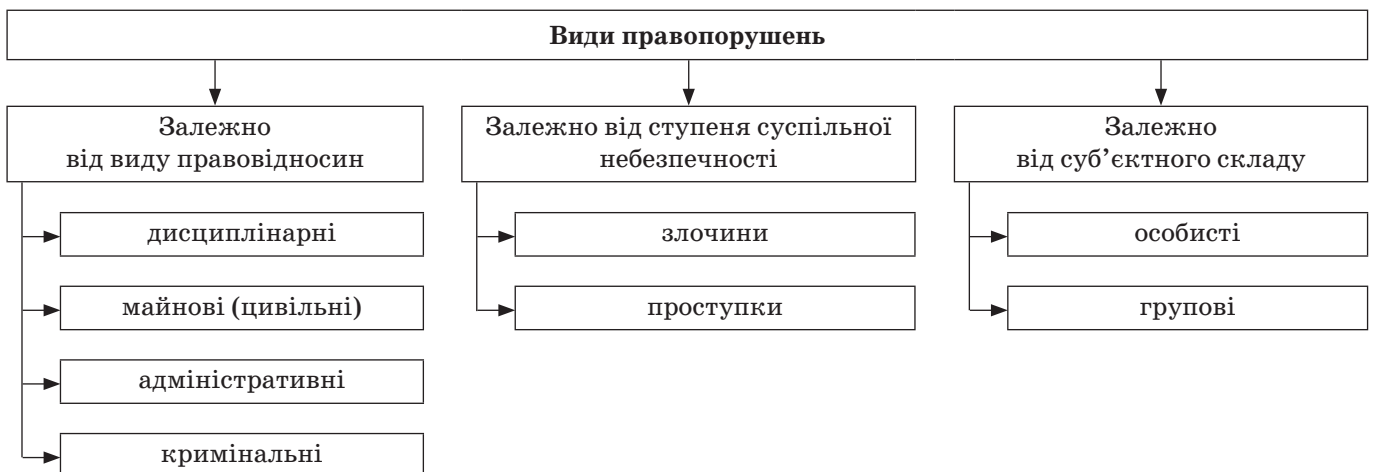
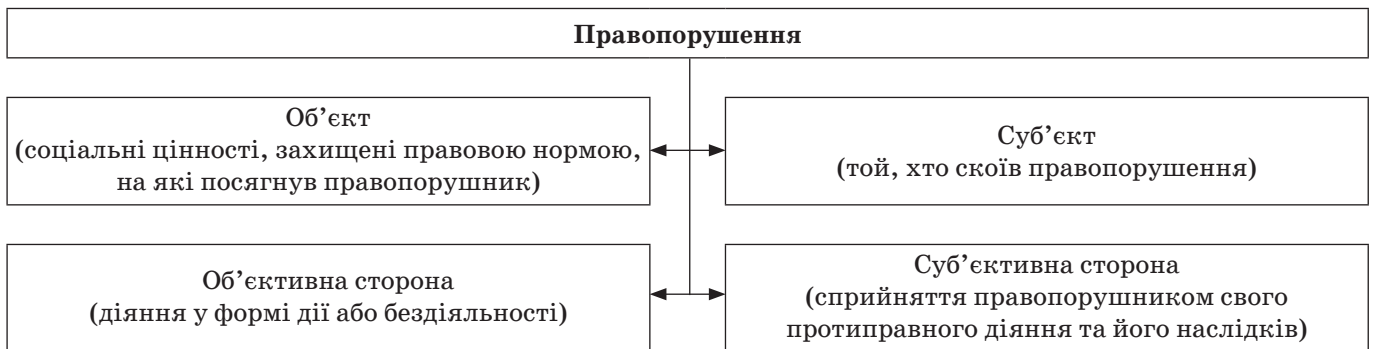
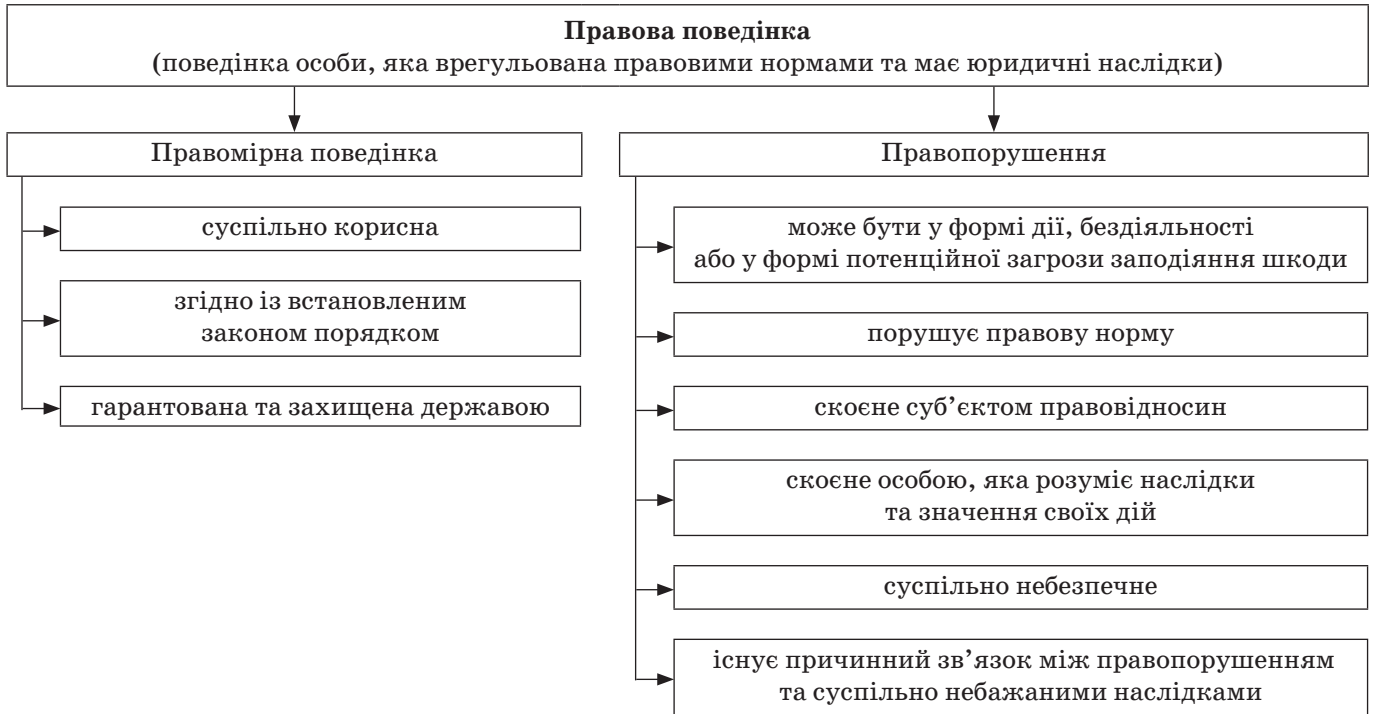

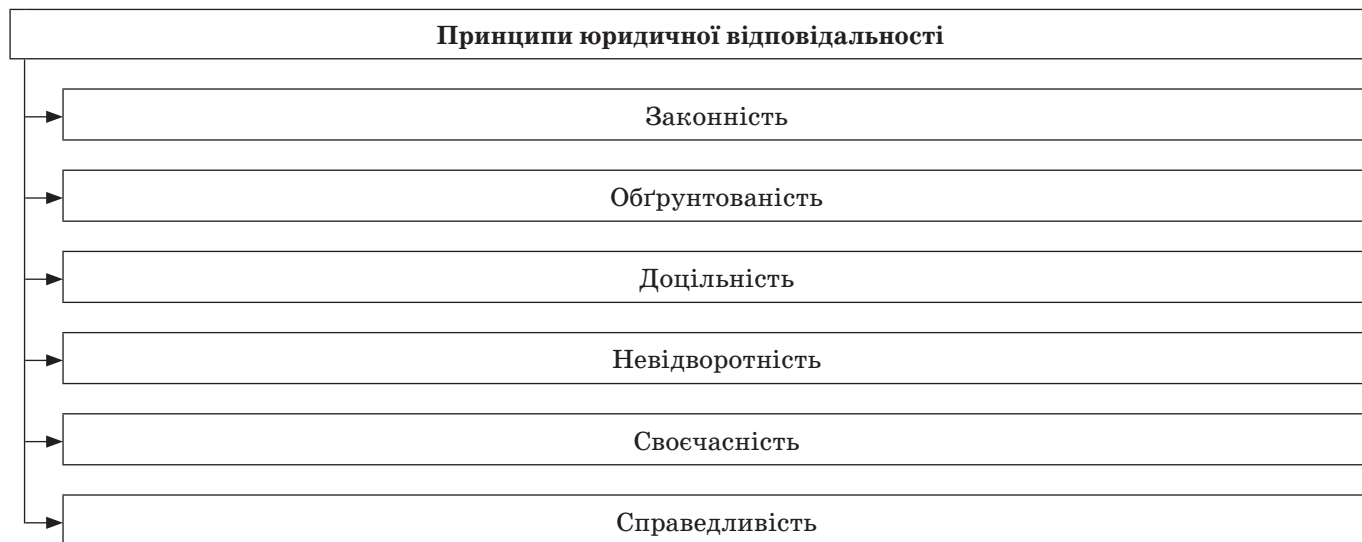
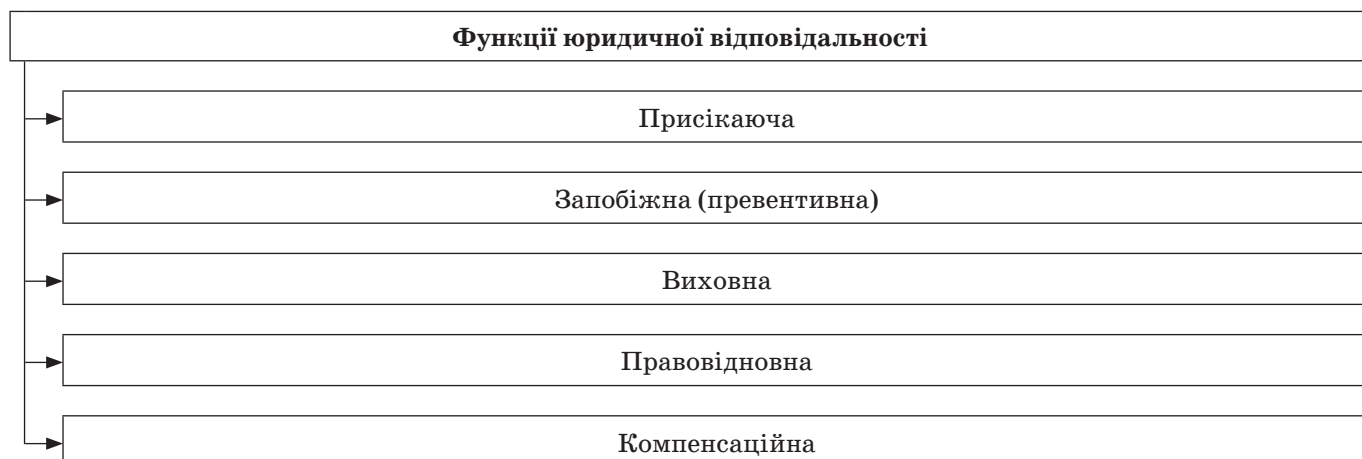
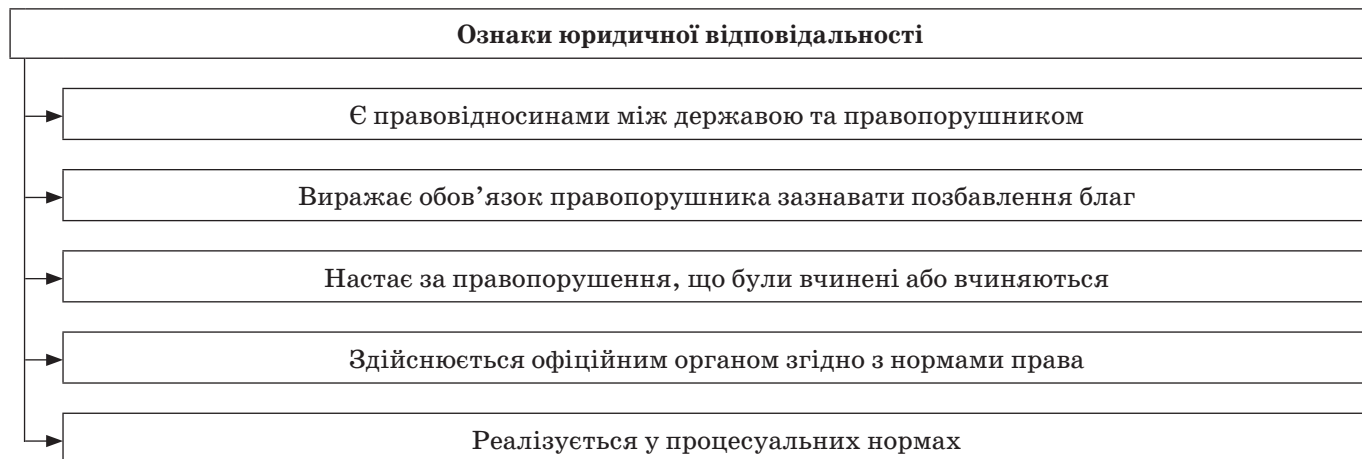

ПРАВОПОРУШЕННЯ

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Види юридичної відповідальності	
→	Дисциплінарна
→	Майнова (цивільна)
→	Адміністративна
→	Кримінальна

Підстави настання юридичної відповідальності	
→	Фактичні
→	Нормативні
→	Відсутність підстав для звільнення від відповідальності
→	Процесуальні

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ І ПРАВА

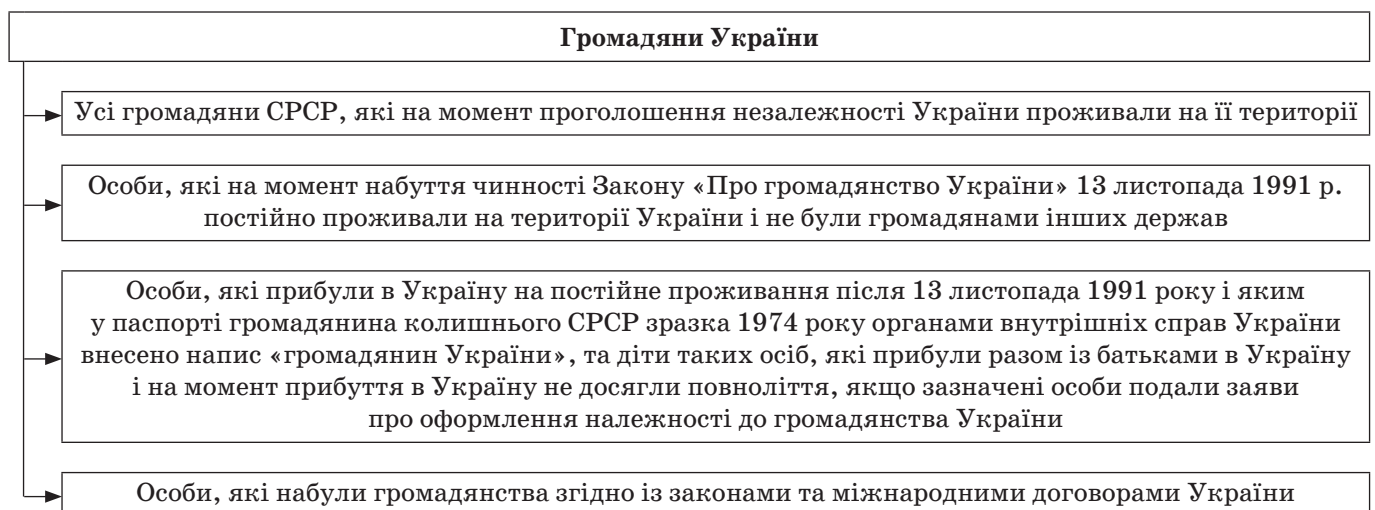
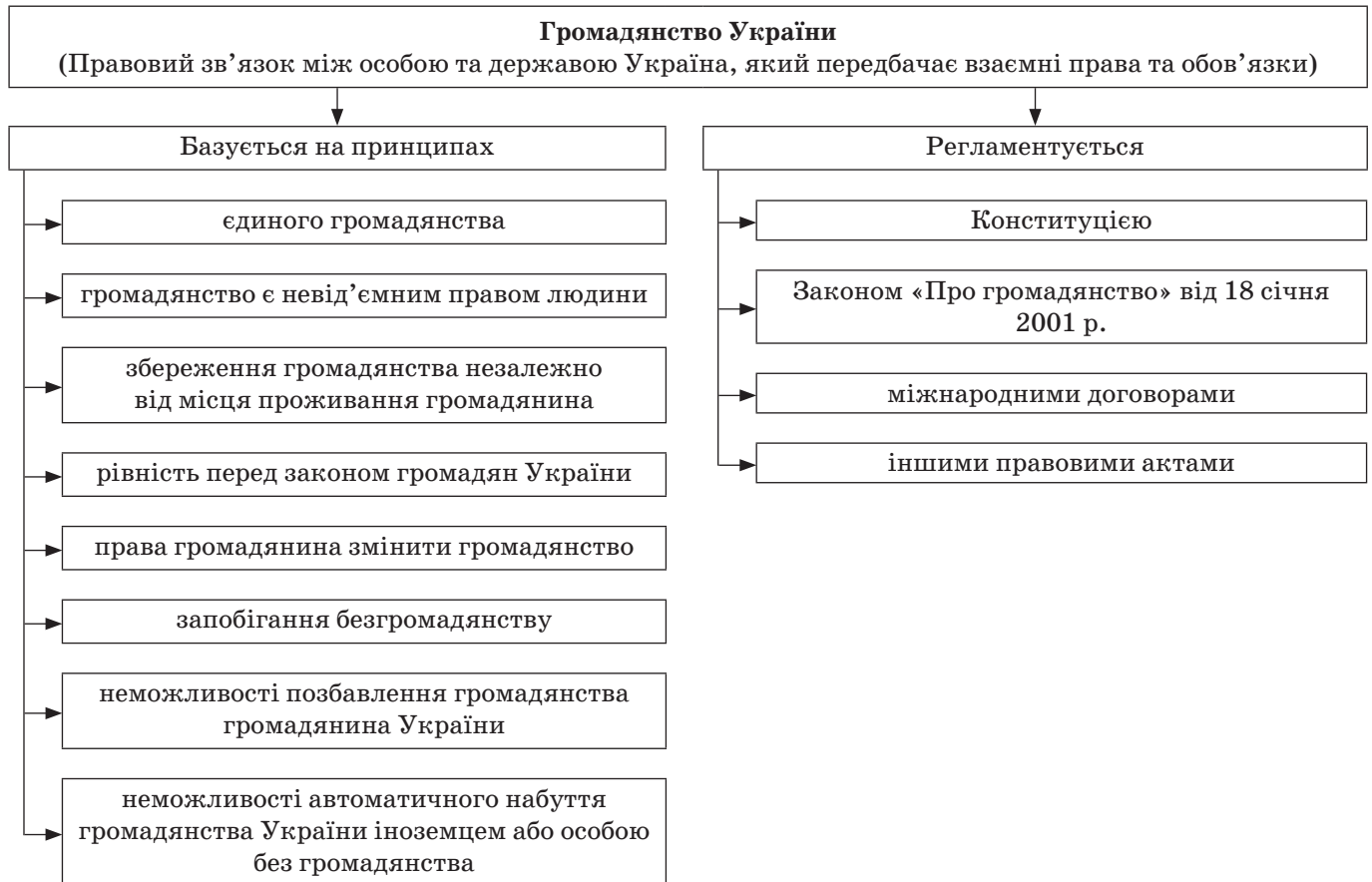
Теорії походження держави	
→	Патріархальна (Арістотель, М. К. Михайловський, М. М. Покровський) Держава виникла з патріархальної сім'ї шляхом розростання та об'єднання сімей
→	Теологічна (Фома Аквінський) Держава створена богом з метою реалізації загального блага
→	Договірна (природно-правова) (Г. Гроцій, Б. Спіноза, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант) Держава — результат угоди (договору) як акту розумної волі людей
→	Органічна (Г. Спенсер) Ототожнення процесу виникнення та функціонування держави з біологічним організмом
→	Теорія насильства (Л. Гумплович, К. Каутський, Є. Дюринг) Усі державно-правові інститути виводяться з голого насильства
→	Історико-матеріалістична (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін) Держава — результат внутрішнього розвитку суспільства, який призводить до виникнення класового суспільства. Через це держава є органом панування одного класу над іншими
→	Олігархічна (Б. Шантебу) Держава виникла через виділення управління як специфічного виду діяльності
→	Інші: • психологічна; • демографічна; • расова

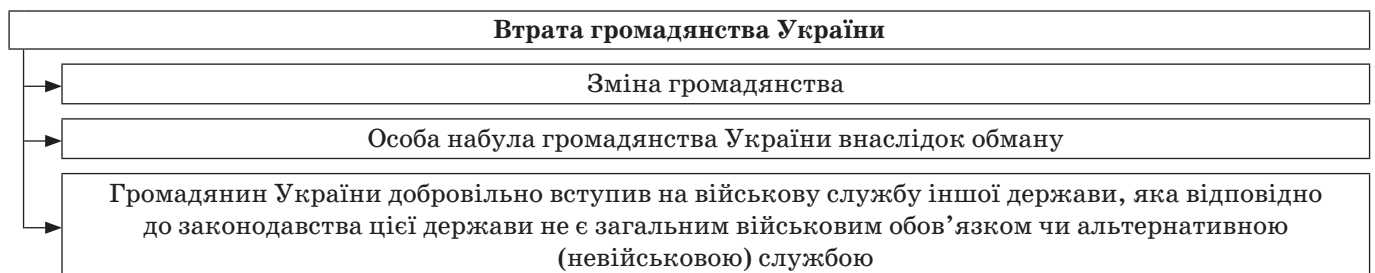
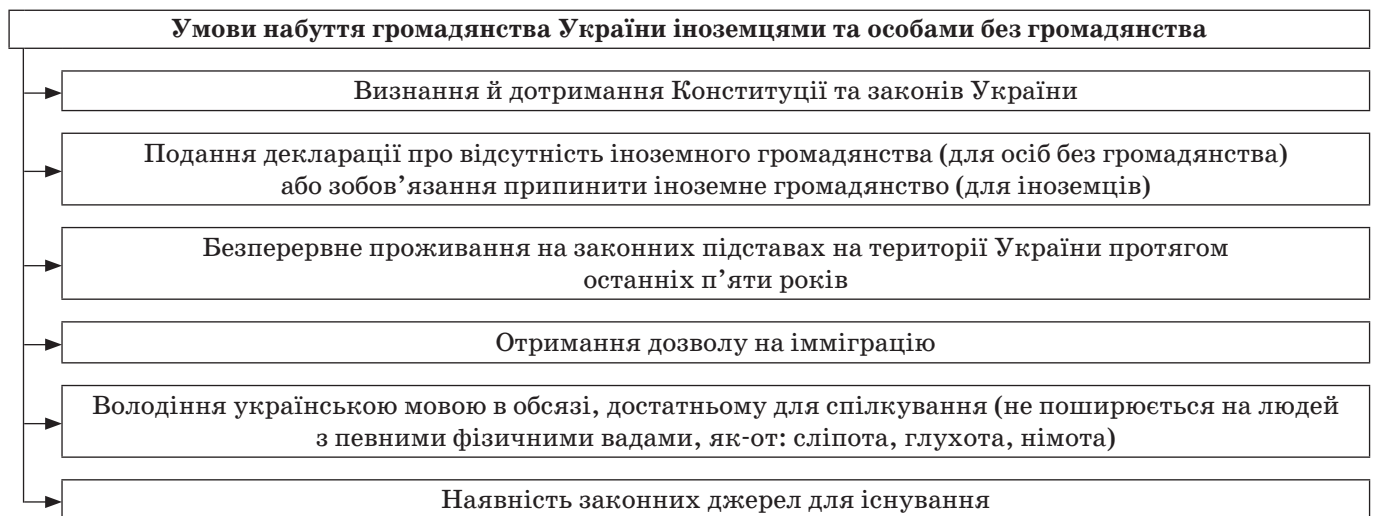
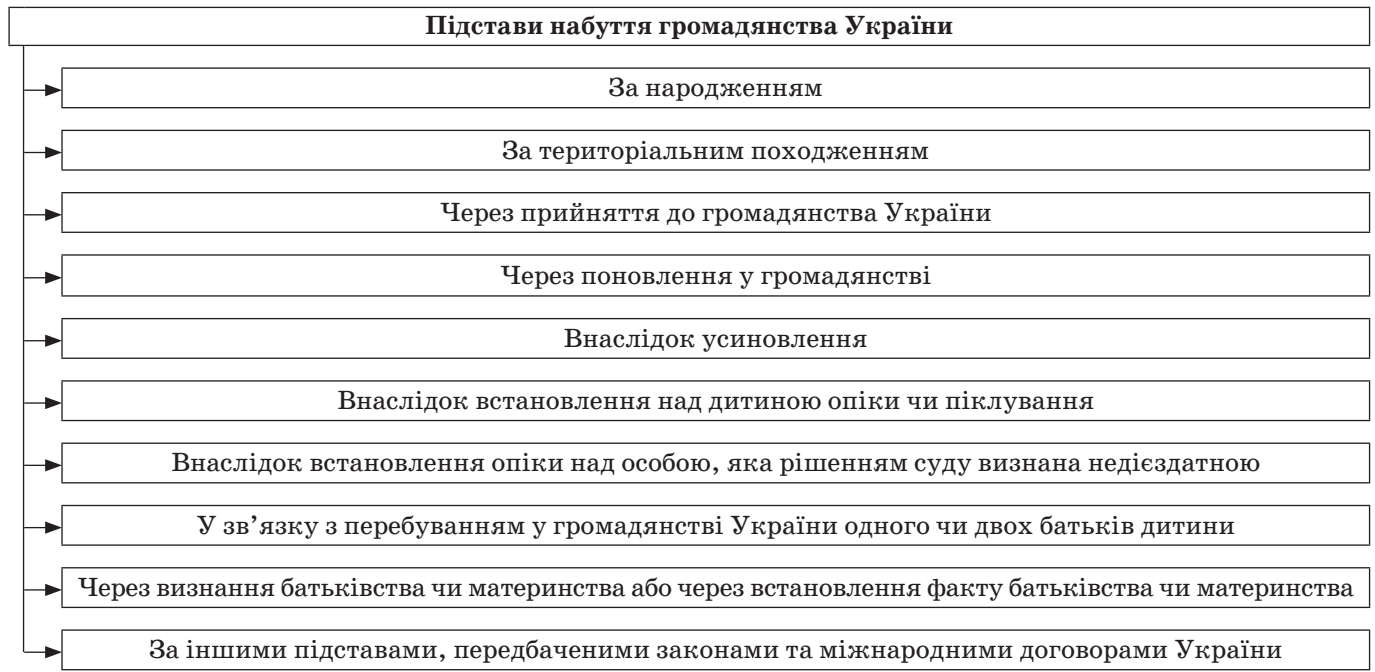
Історичні типи держави і права	
→	Рабовласницький
→	Феодалний
→	Капіталістичний (буржуазний)
→	Соціалістичний
→	Сучасний

Державні утворення на території України		
Державні утворення	Час існування	Пам'ятки правової культури
Протодержавні утворення неоліту та бронзового віку	III–II тис. до н. е.	
Державні утворення залізного віку: киммерійці, скіфи, сармати, грецькі міста-держави у Північному Причорномор'ї	Кінець II тис. до н. е. – перша половина I тис. н. е.	
Слов'янські племінні об'єднання. Хазарський каганат	IV–IX ст.	
Київська Русь	Кінець IX – перша половина XIII ст.	• «Руська Правда»
Галицько-Волинське князівство	Кінець XII – перша половина XIV ст.	
Велике князівство Литовське	Перша половина XIV ст. – 1569 р.	• Литовські статuti 1529, 1566, 1588 рр.; • «Посполите право»;
Річ Посполита	1569–1648 рр.	• збірки магдебурзького права
Українська козацька держава	1648–1764 рр.	• «Березневі статті» 1654 р.; • «Пакти й Конституції законів Війська Запорізького» П. Орлика 1710 р.; • «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.
Україна у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій	1764–1917 рр.	• Австрійське та російське законодавство
Українська Народна Республіка (період Української Центральної Ради)	1917–1918 рр.	• Універсали Центральної Ради; • «Статут про державний устрій, права та вольності УНР»
Українська держава гетьмана Скоропадського	1918 р.	• «Грамота до всього українського народу»; • «Закон про тимчасовий державний устрій України»
Українська Народна Республіка (період Директорії)	1918–1920 рр.	• «Універсал трудового кодексу»; • «Закон про форму української влади»; • «Закон про тимчасове верховне правління та порядок законодавства в УНР»; • «Закон про Державну Народну Раду УНР»
Західноукраїнська Народна Республіка	1918–1919 рр.	• Конституція Західноукраїнської Народної Республіки 13 листопада 1918 р.
Радянська Україна	1919–1991 рр.	• Конституції 1919, 1929, 1937, 1978 рр.; • Декларація про державний суверенітет УРСР 16 липня 1990 р.; • Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р.
Україна незалежна	З 1991 р.	• Конституція України 28 червня 1996 р.

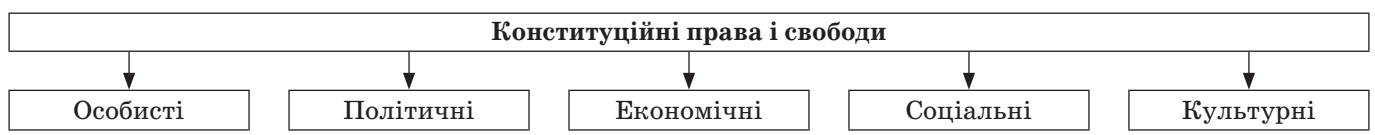
ОСНОВИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА. ГРОМАДЯНСЬКІ (ОСОБИСТІ) ТА ПОЛІТИЧНІ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНІ СОЦІАЛЬНІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНІ ОBOB'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНИ

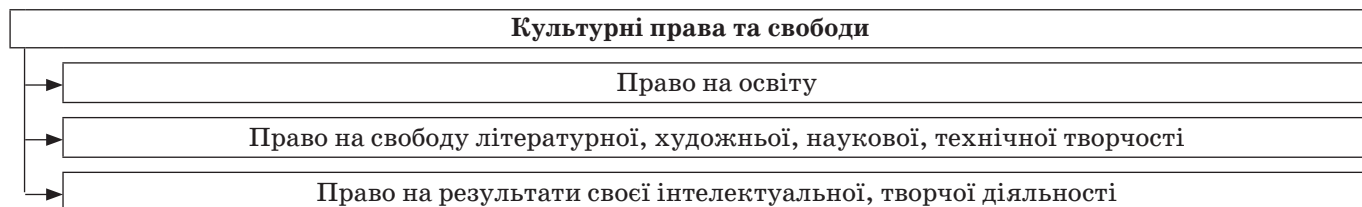
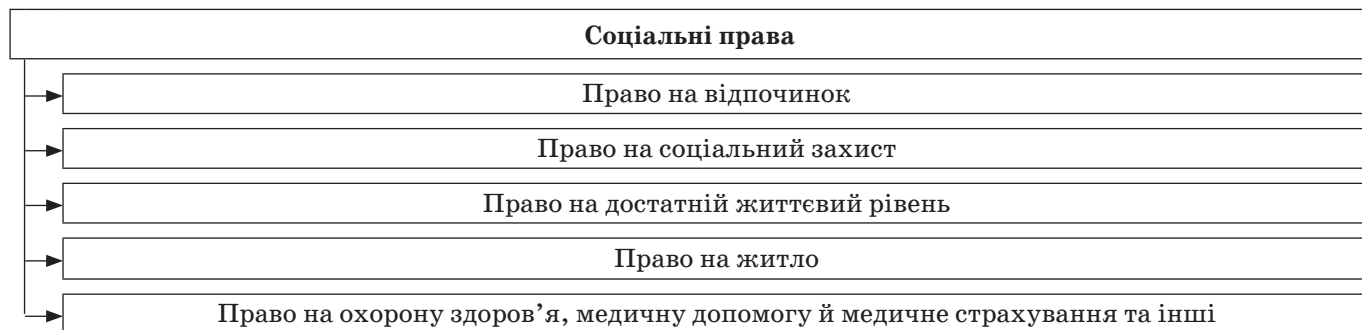
КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ

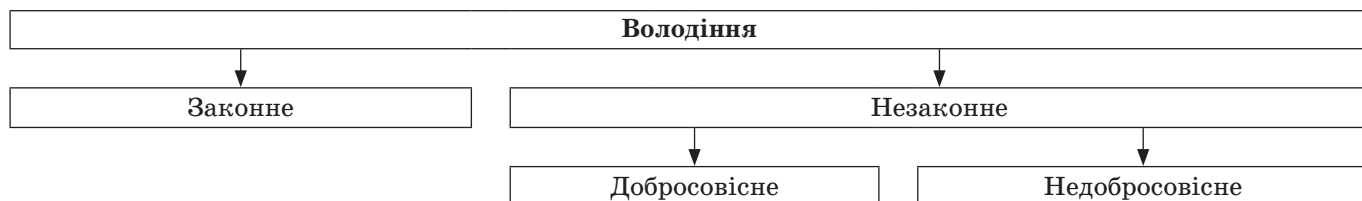
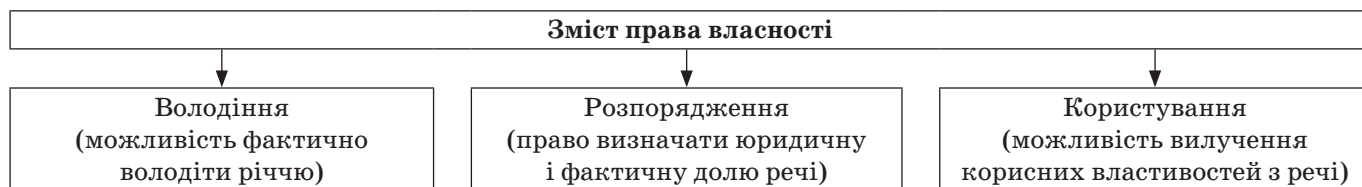
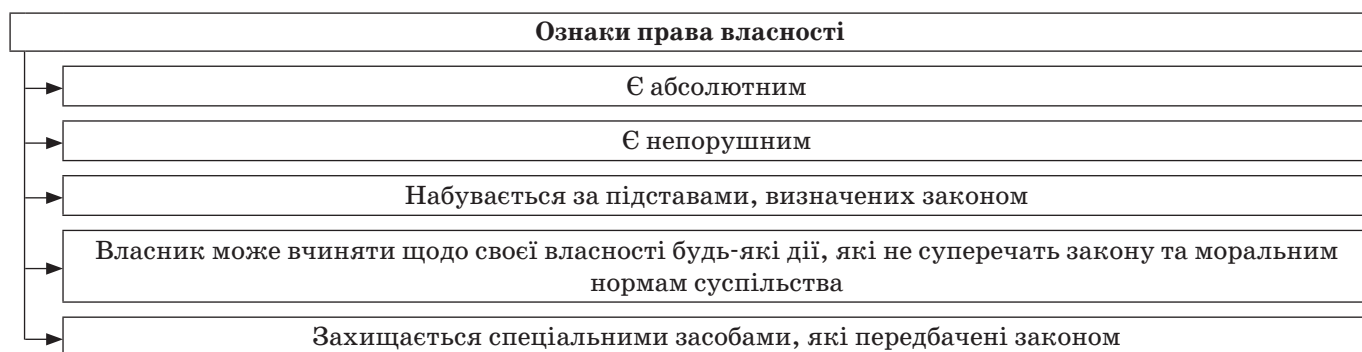
Особисті права та свободи	
→	Право на життя
→	Право на повагу гідності
→	Право на свободу й особисту недоторканність
→	Право на недоторканність житла
→	Право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції Право на невтручання в особисте і сімейне життя
→	Право на захист
→	Право на свободу думки, світогляду, віросповідання
→	Право на свободу пересування
→	Право на вільний вибір місця проживання
→	Право вільно залишати територію України

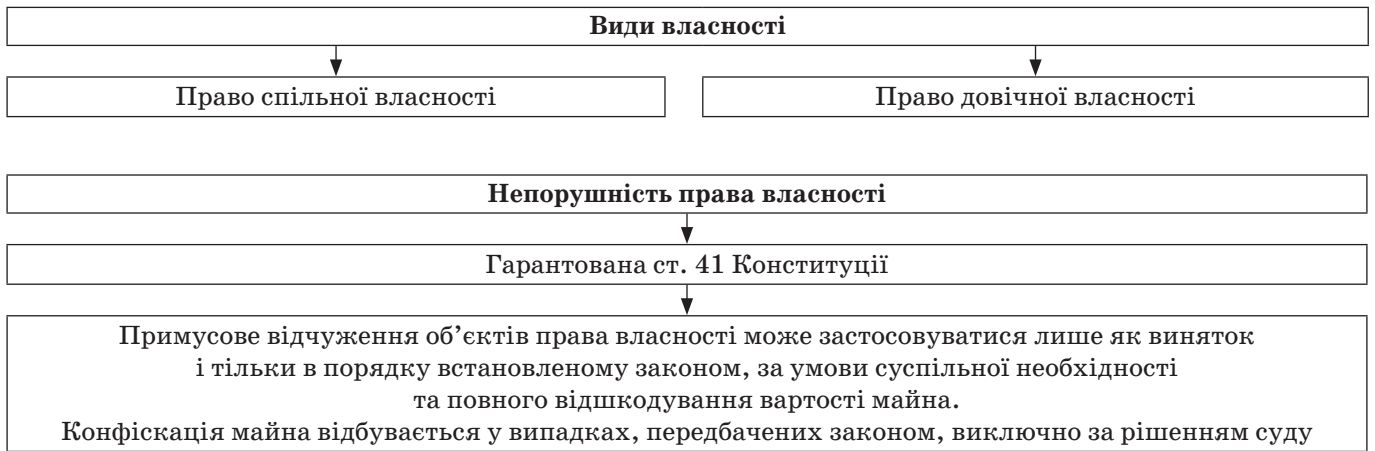
Політичні права та свободи	
→	Право на участь у всеукраїнському та місцевих референдумах
→	Право вільно обирати та бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування
→	Право на письмові та усні індивідуальні чи колективні звернення до органів державної влади, місцевого самоврядування та посадових чи службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення й надати у визначений законом термін обґрунтовану відповідь на нього
→	Право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення й захисту своїх прав і свобод та задоволення своїх інтересів
→	Право збиратися мирно, без зброї, проводити збори, мітинги, демонстрації, про які завчасно повідомляти органи виконавчої влади чи місцевого самоврядування
→	Свобода слова
→	Право на вільне висловлювання своїх поглядів і переконань

Економічні права та свободи	
→	Право на власність
→	Право на підприємницьку діяльність
→	Право на користування об'єктами права публічної (суспільної) власності
→	Право на працю
→	Право на страйк

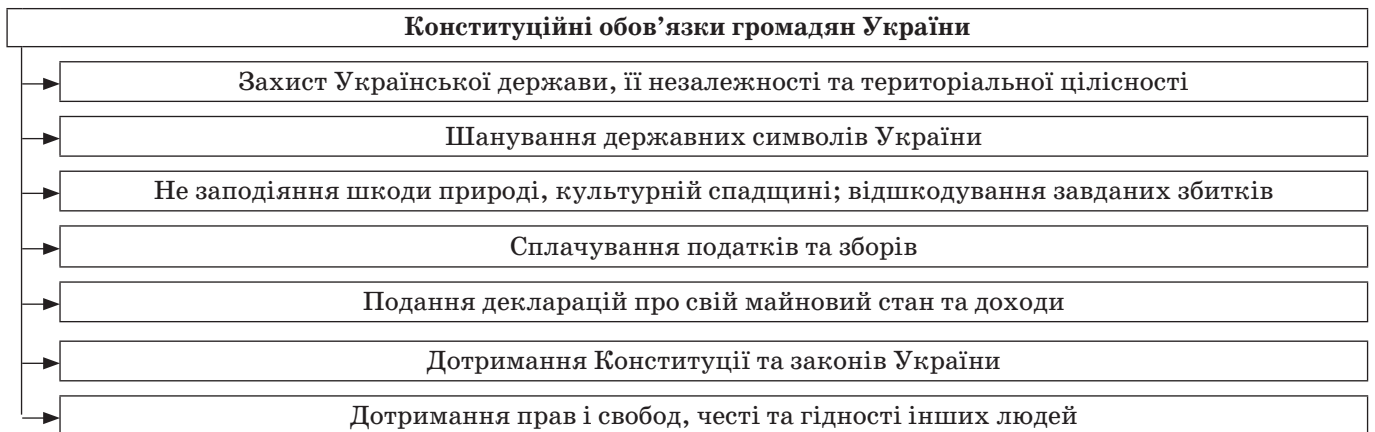

ПРАВО ВЛАСНОСТІ

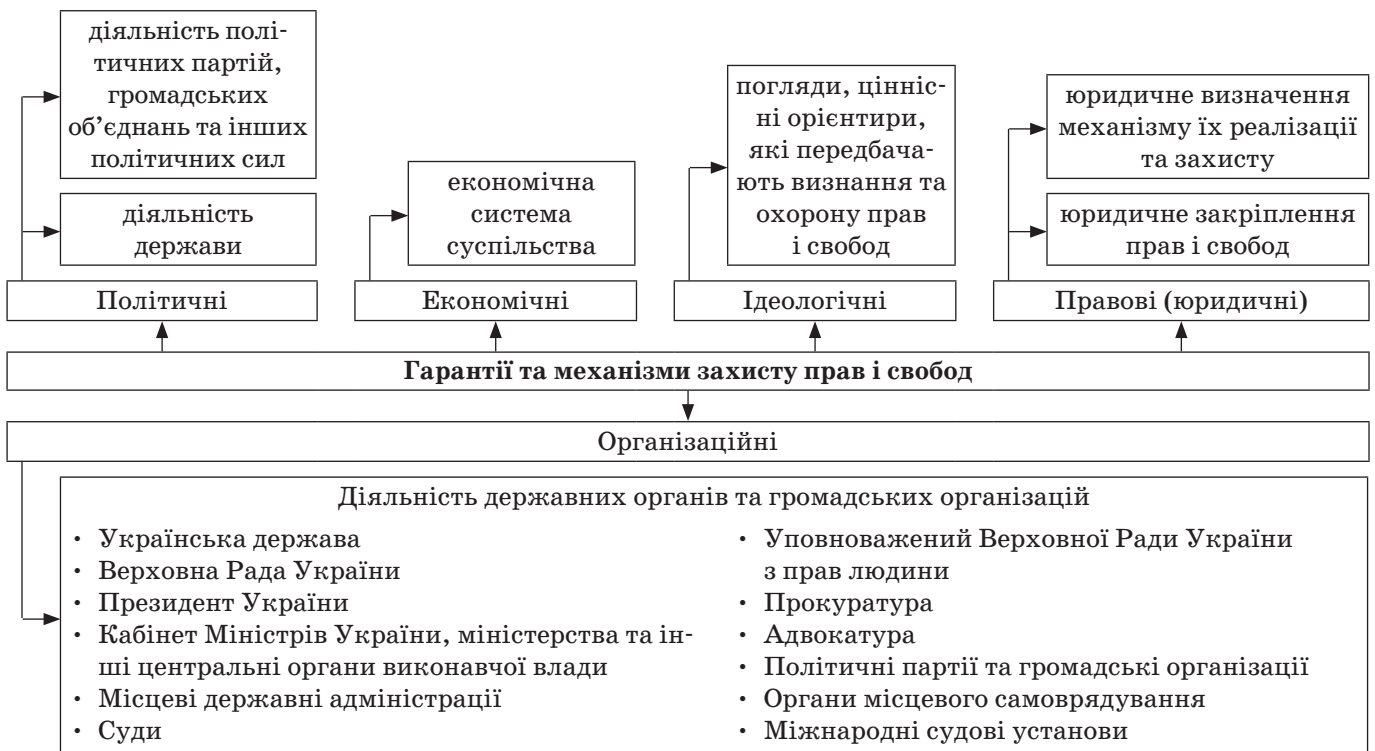

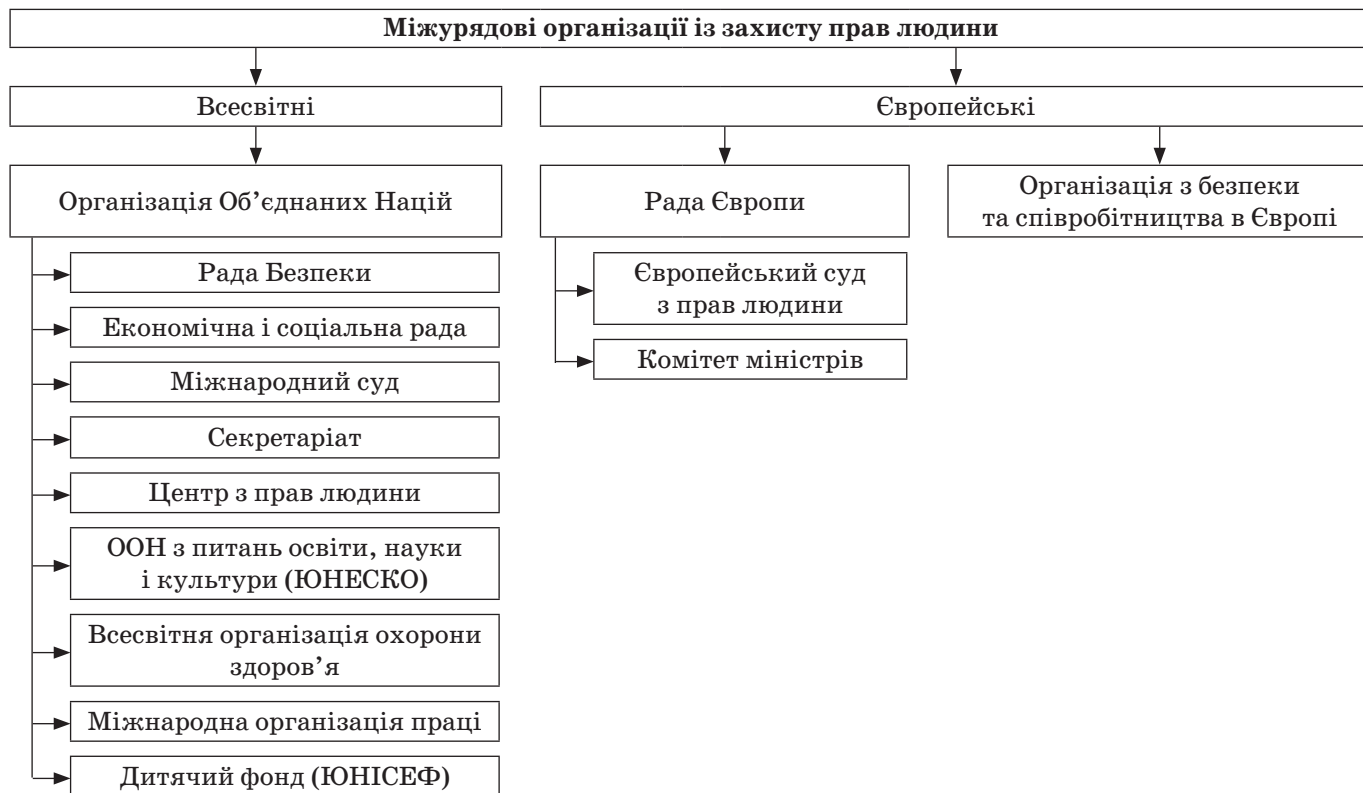

КОНСТИТУЦІЙНІ ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

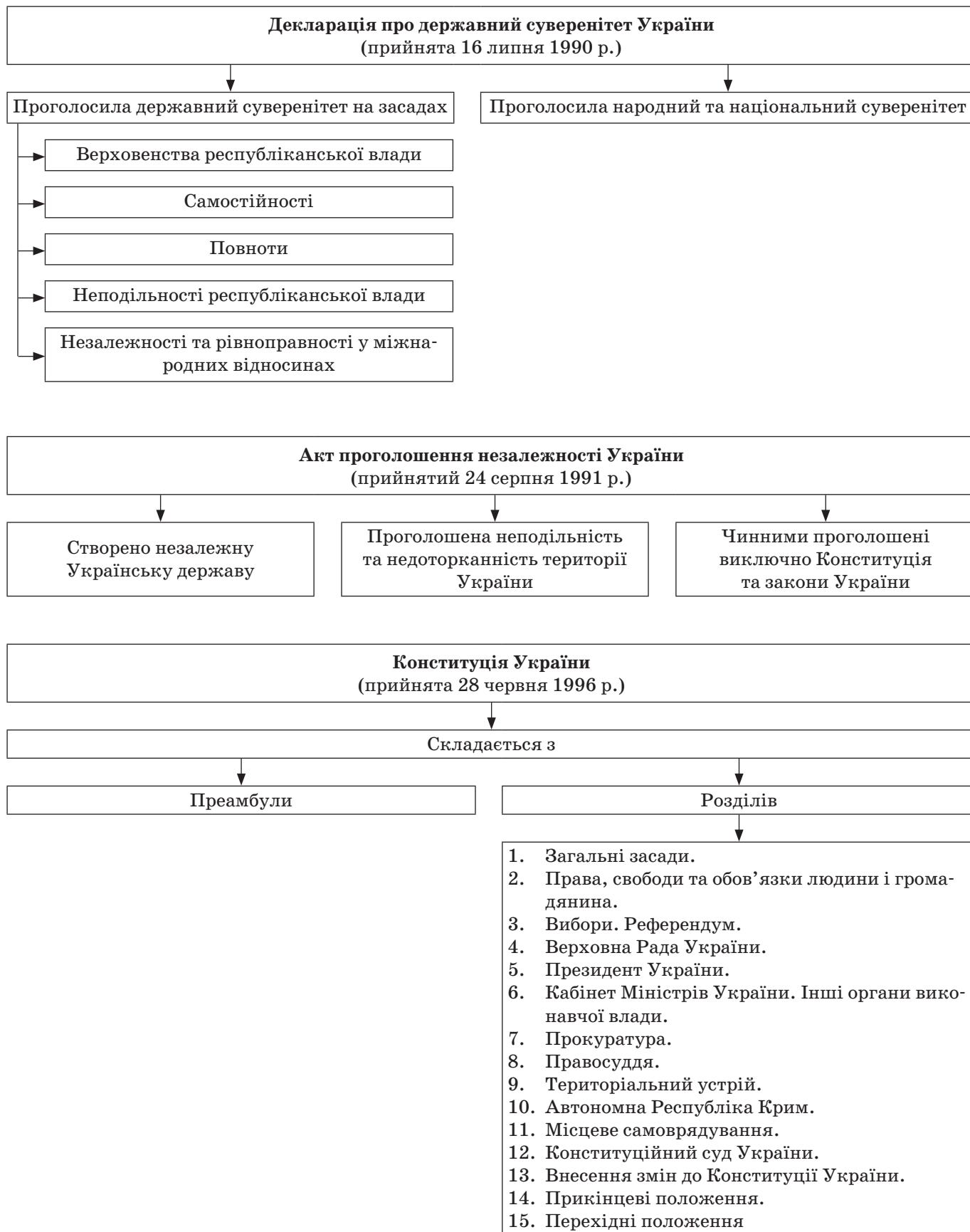

ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД

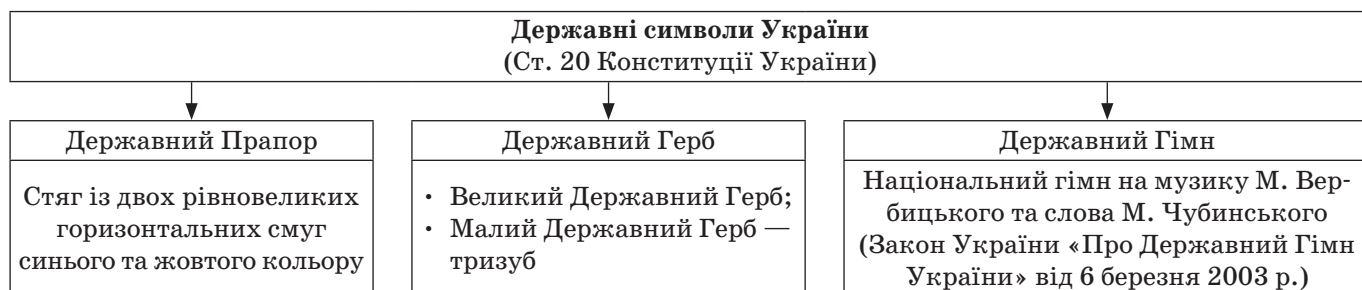
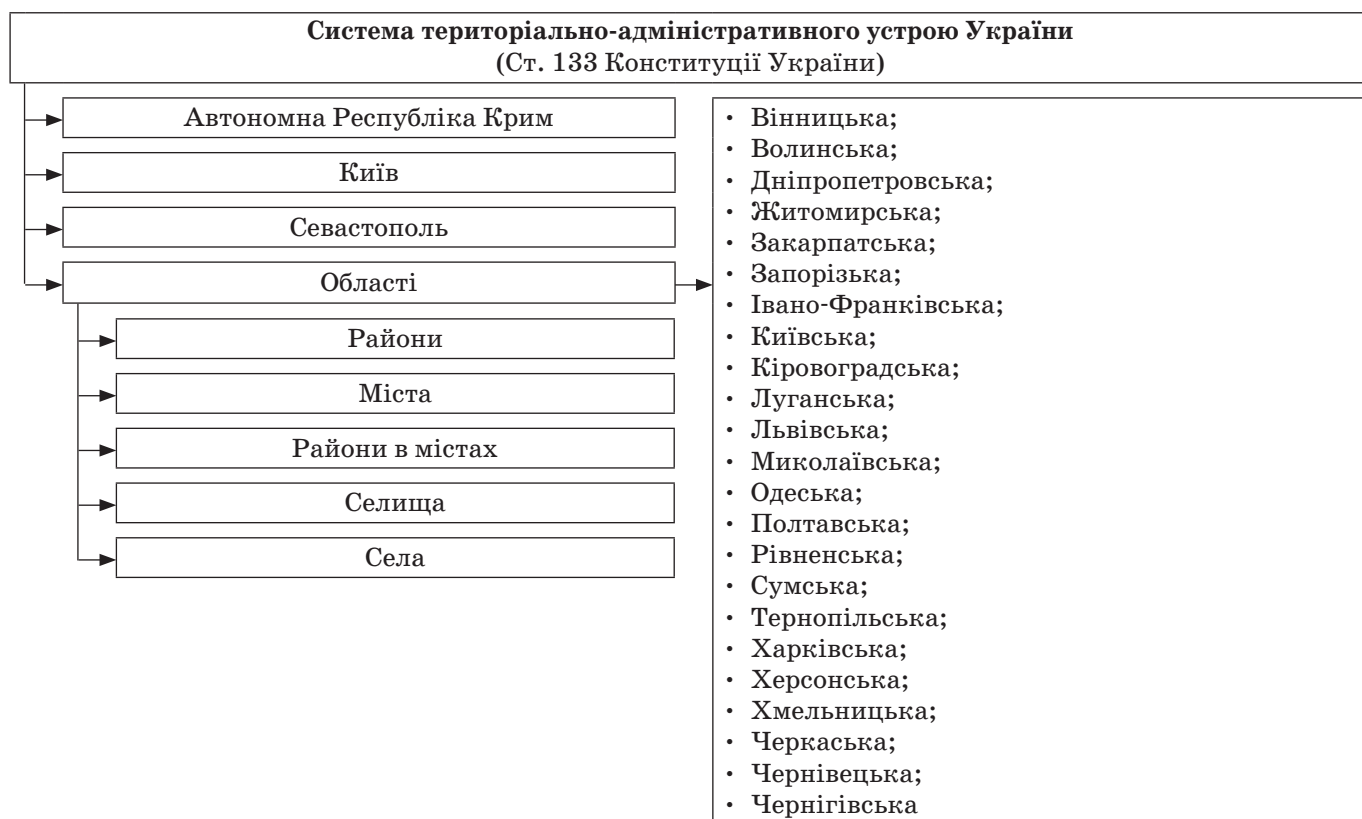
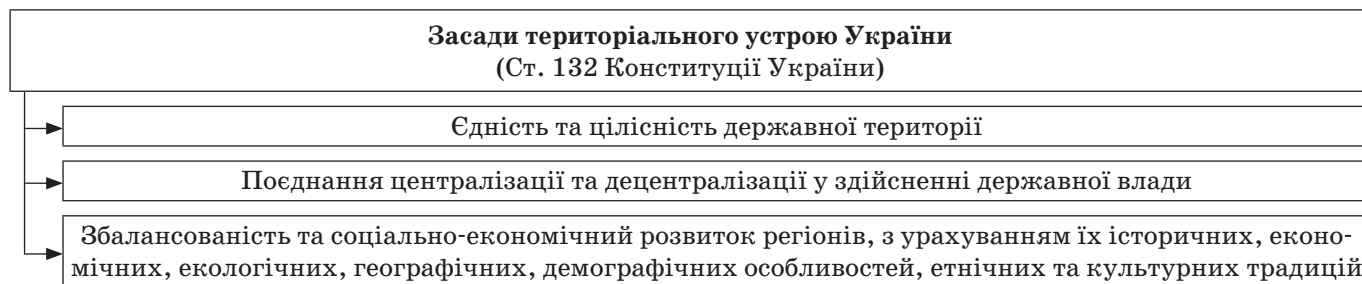
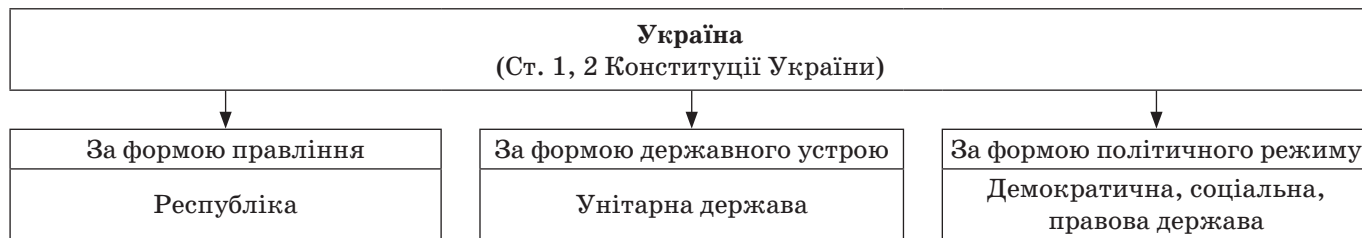

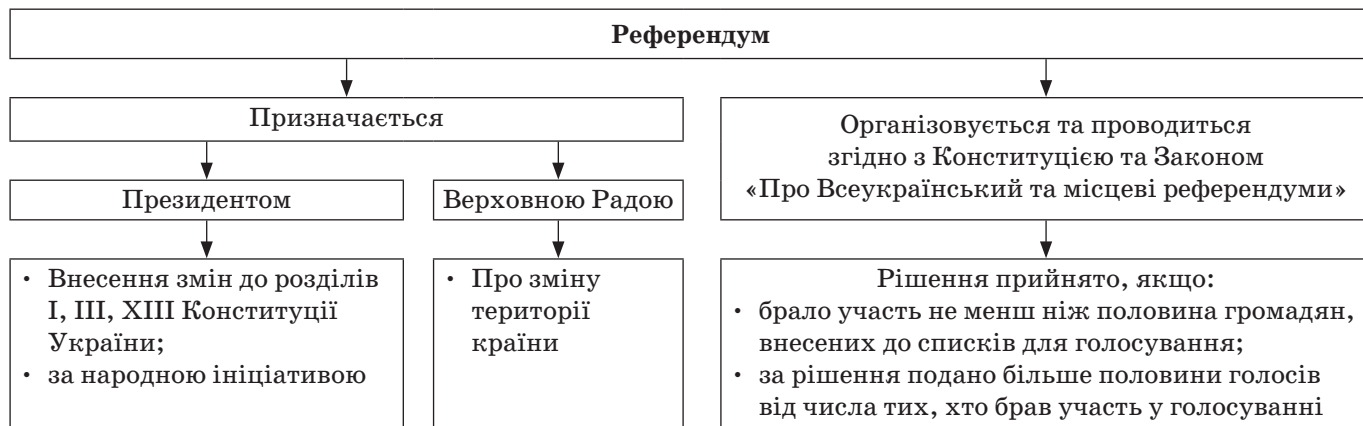
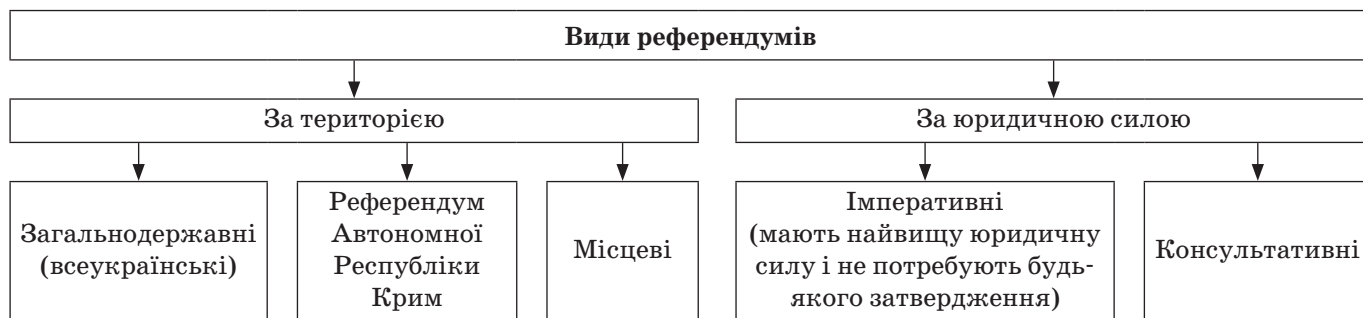
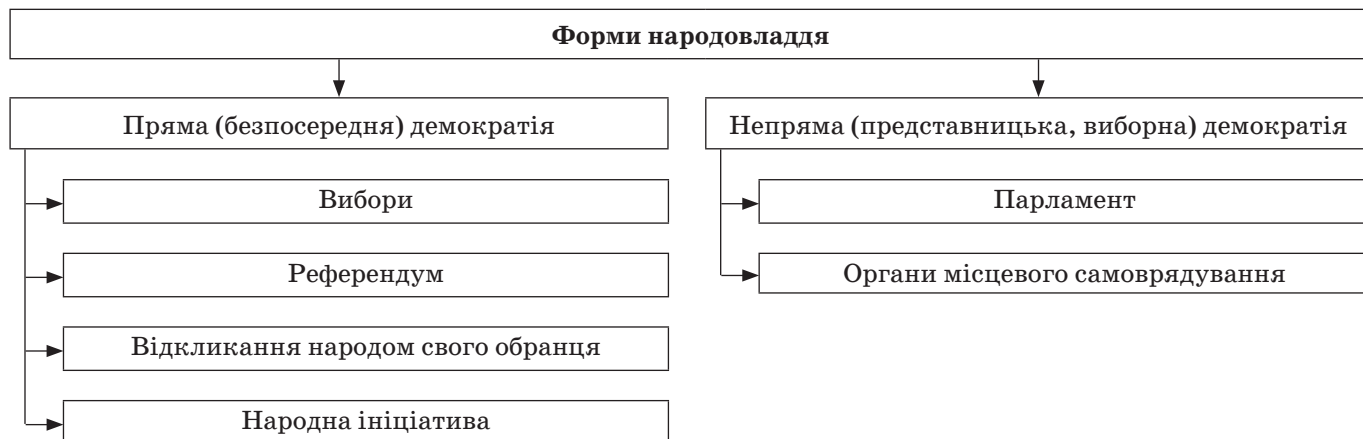
ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

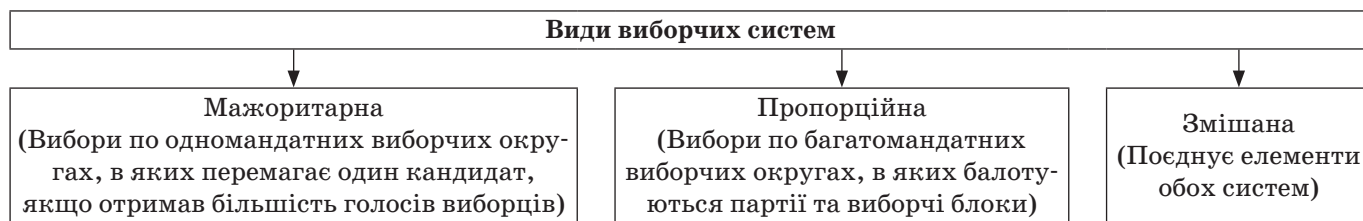
ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

НАРОД — ЄДИНЕ ДЖЕРЕЛО ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

ВИБОРЧЕ ПРАВО

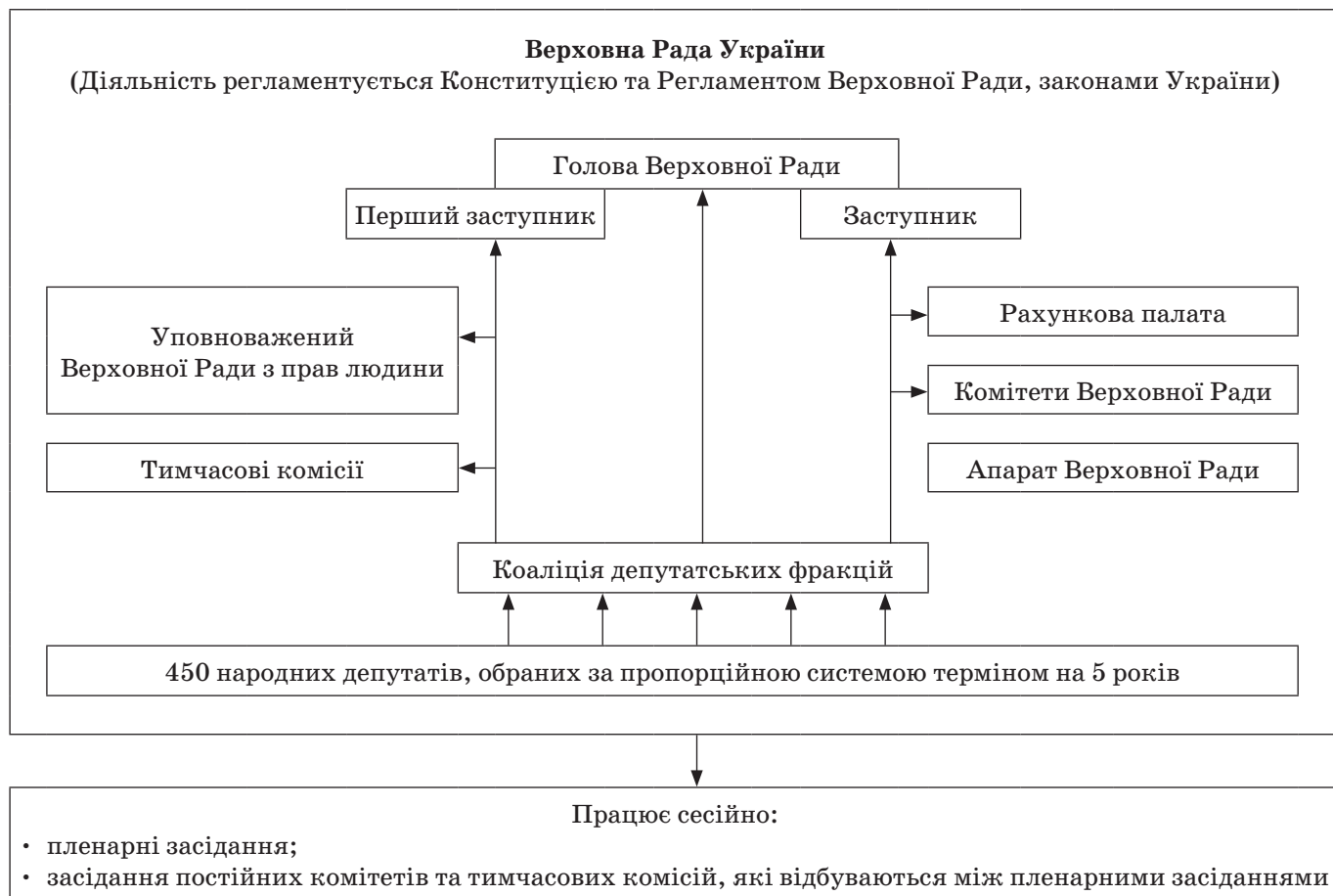

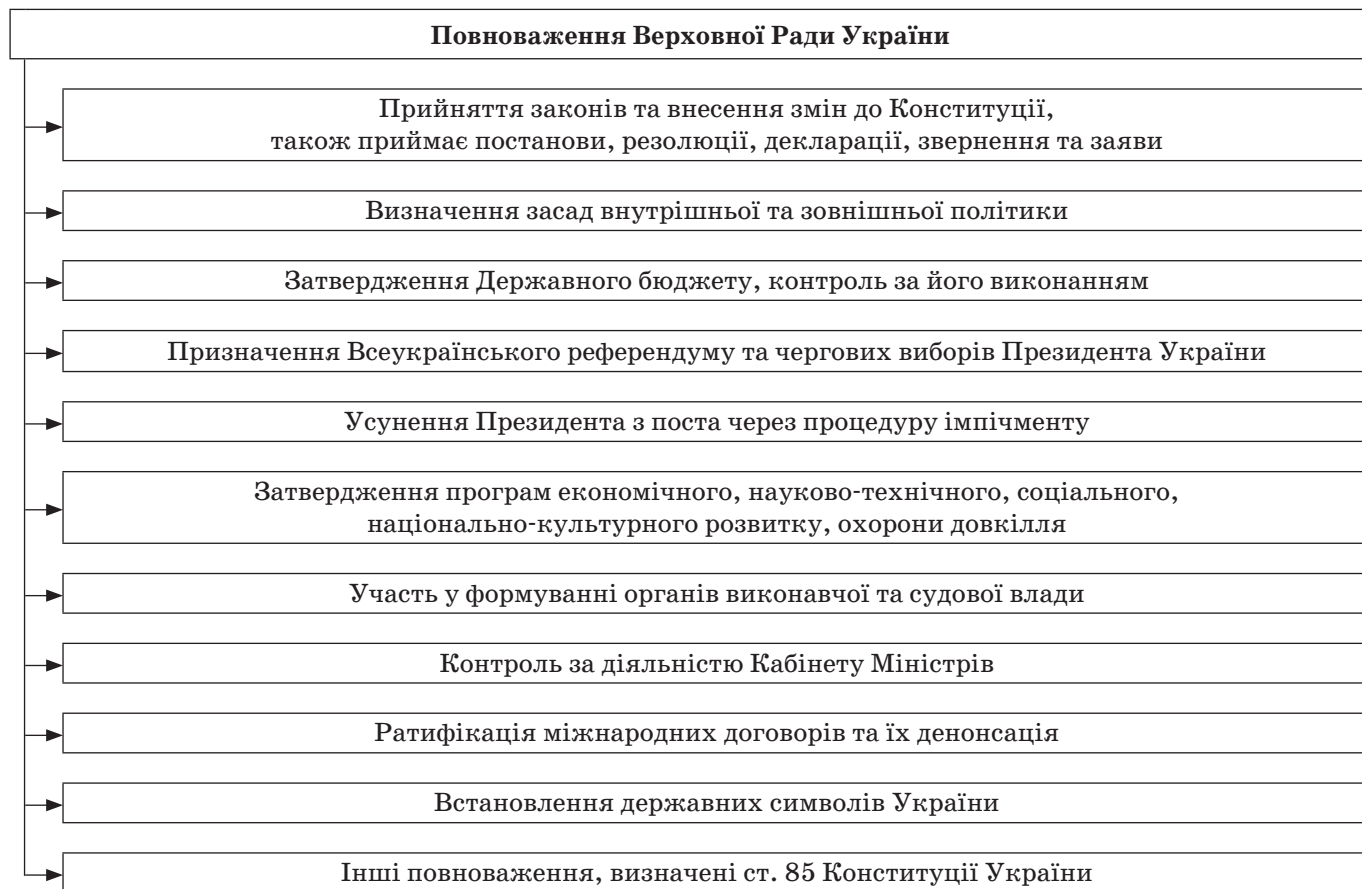
ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА ВЛАДА УКРАЇНИ

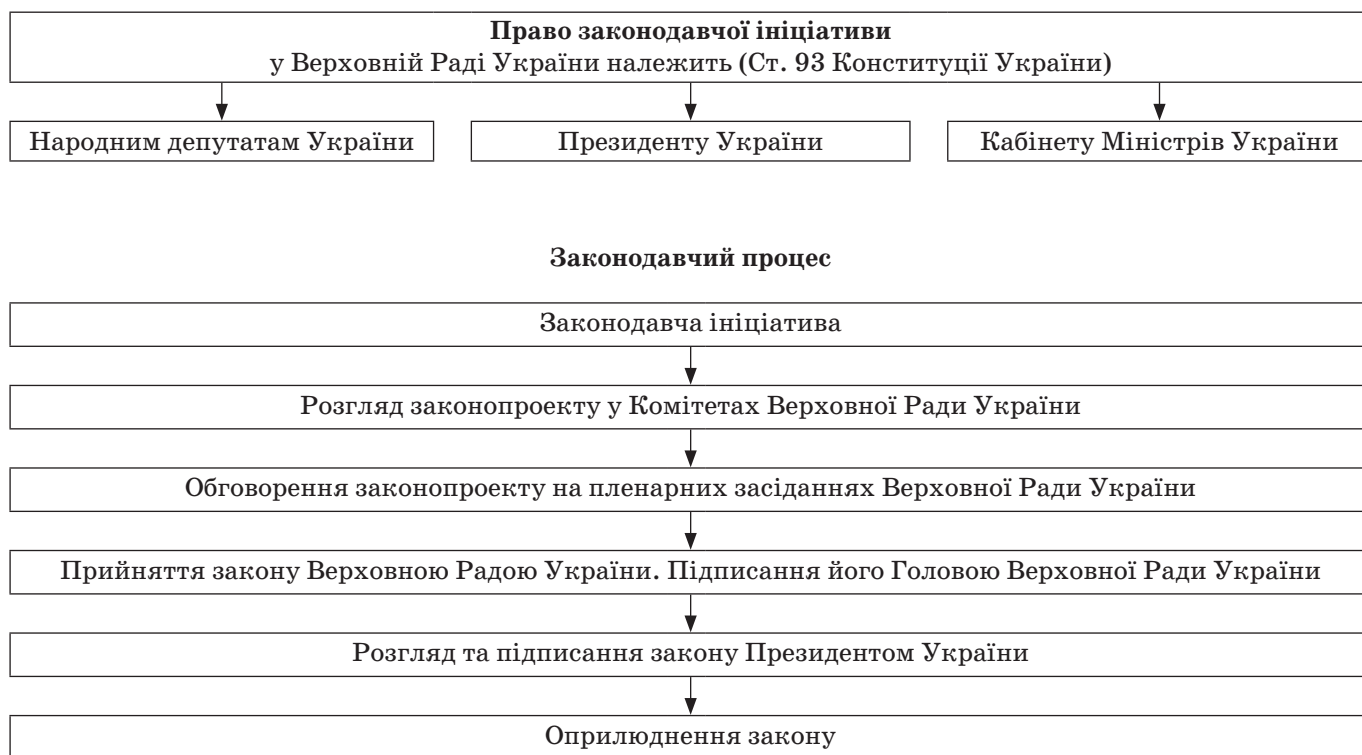

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

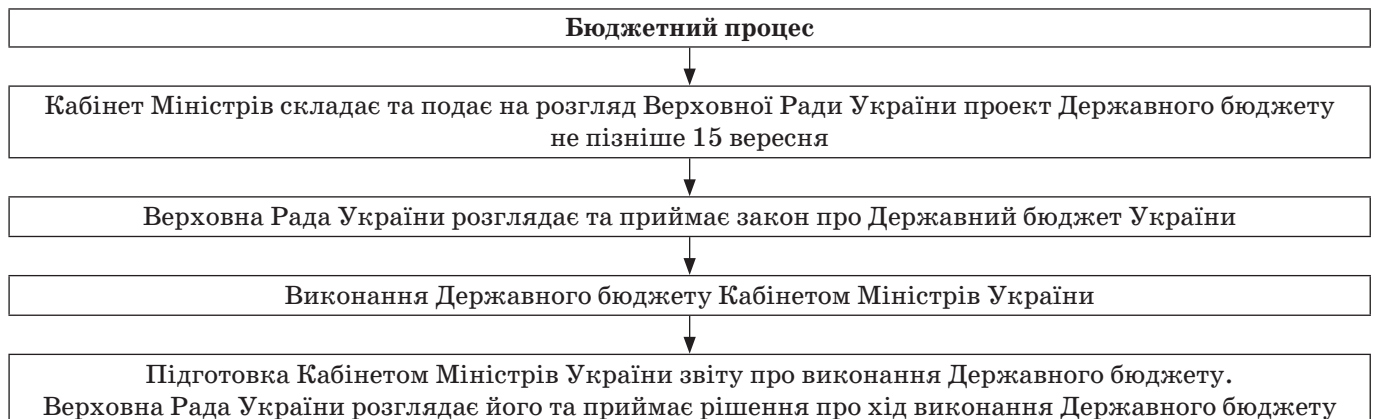
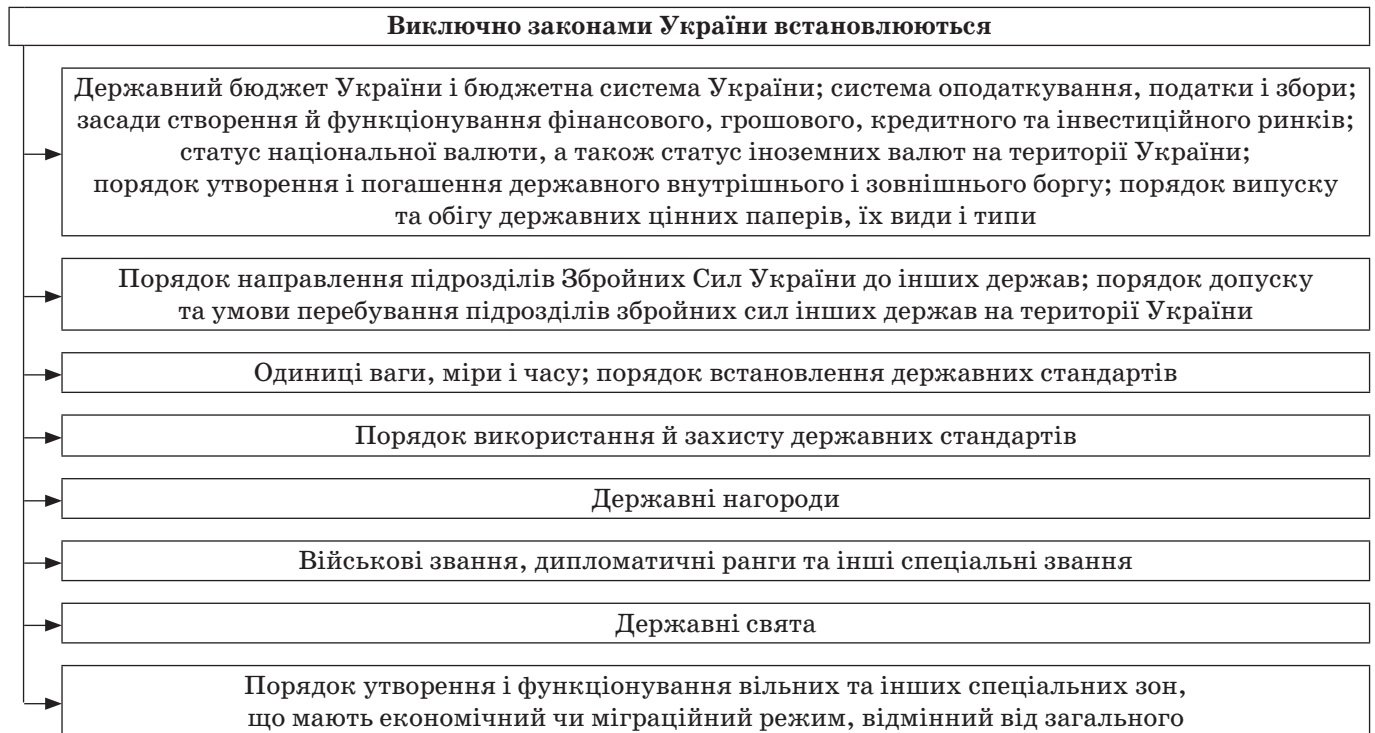

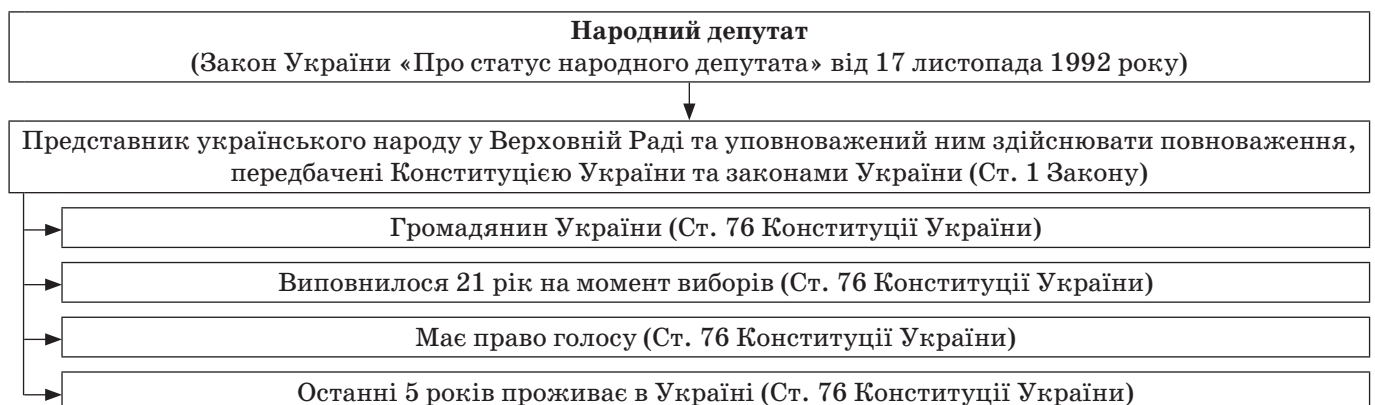
ЗАКОНОДАВЧИЙ ТА БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС

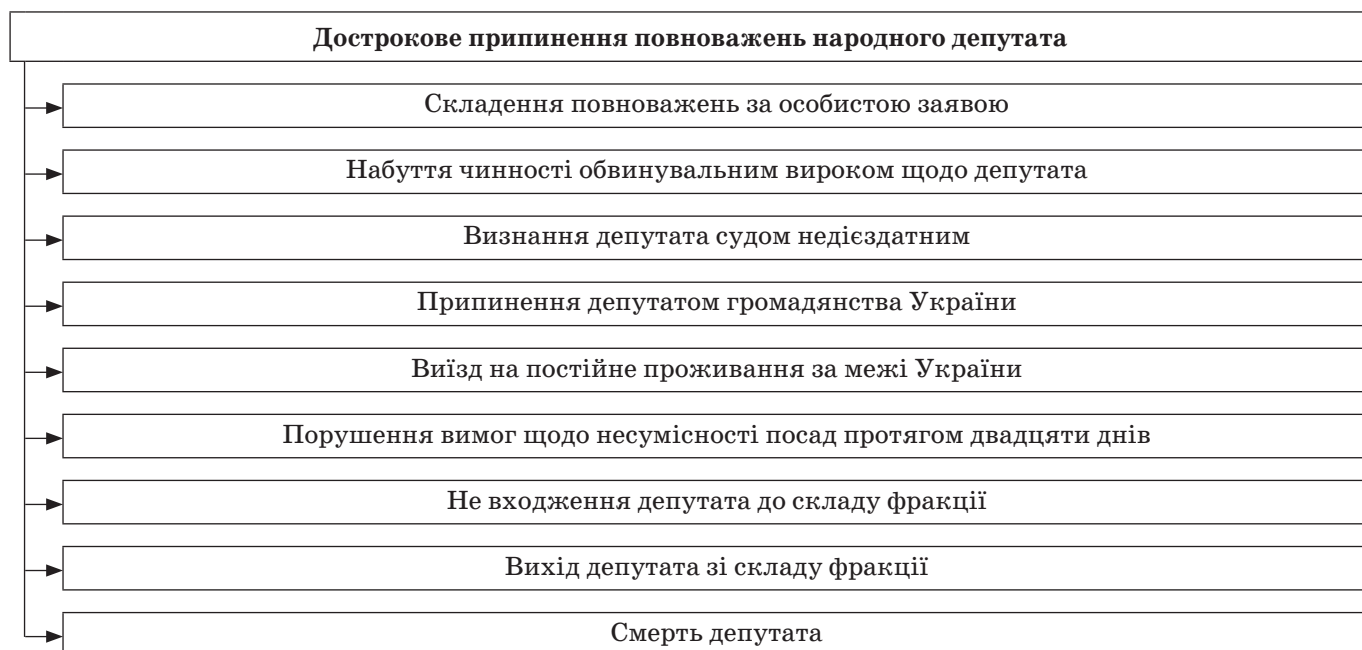
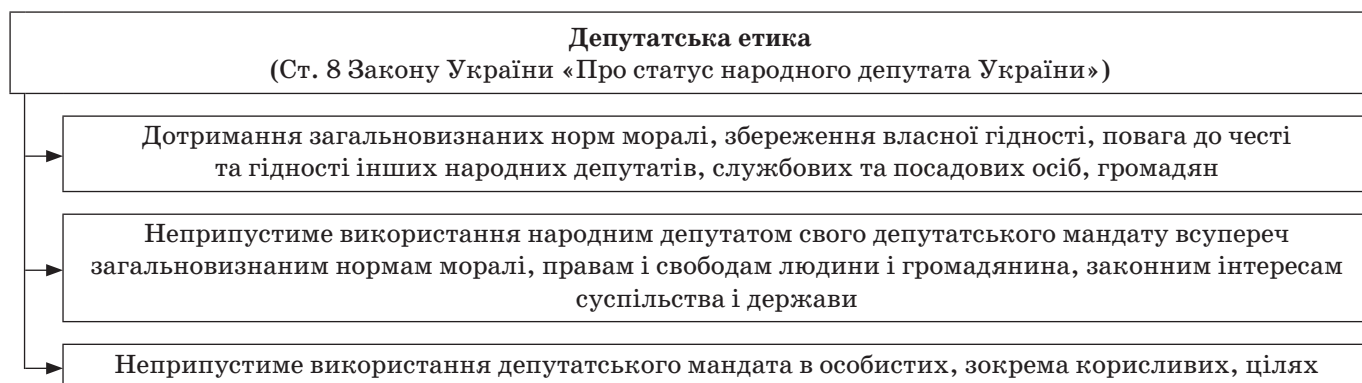
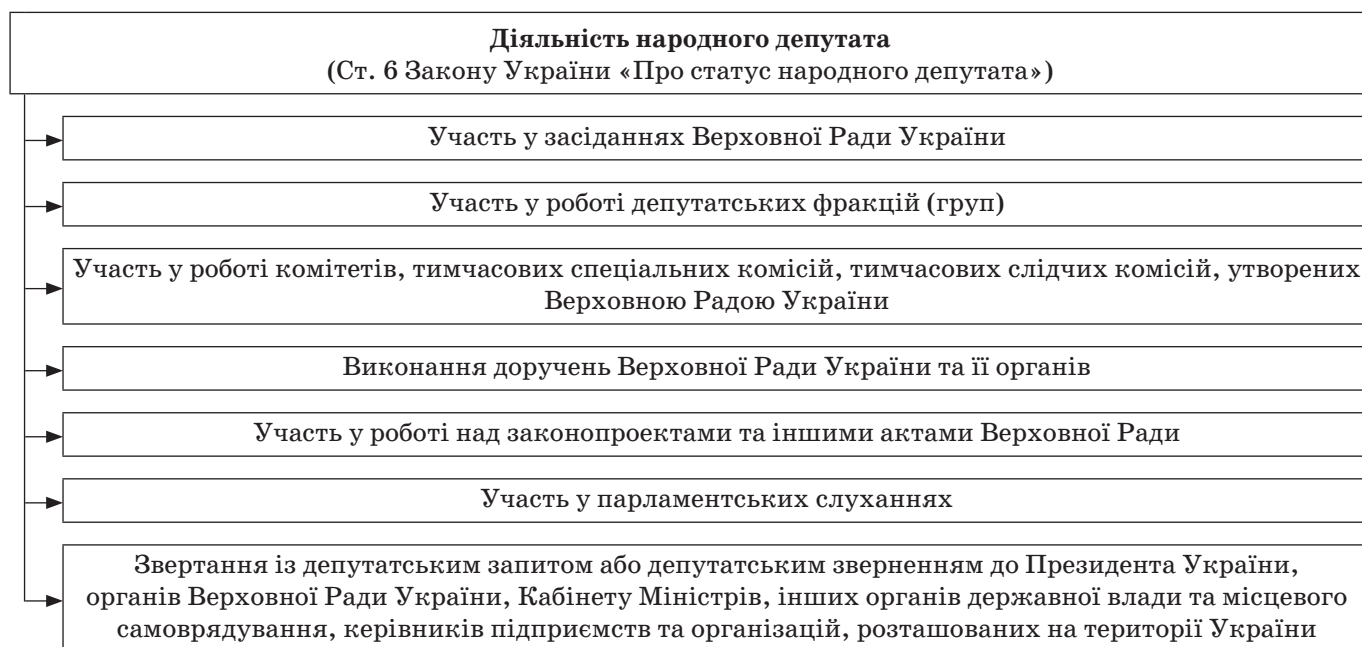

<p>Виключно законами України визначаються (Ст. 92 Конституції України)</p>	
→	Права та свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина
→	Громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства
→	Права корінних народів і національних меншин
→	Порядок застосування мов
→	Засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, транспорту і зв'язку
→	Основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці й зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури та охорони здоров'я; екологічної безпеки
→	Правовий режим власності
→	Правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання
→	Засади регулювання демографічних та міграційних процесів
→	Засади утворення та діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян, засобів масової інформації
→	Організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики
→	Територіальний устрій України
→	Судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи, організація і діяльність прокуратури, органів дізнання та слідства, нотаріату, органів та установ виконання покарань; основи організації та діяльності адвокатури
→	Засади місцевого самоврядування
→	Статус столиці України; спеціальний статус інших міст
→	Основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку
→	Правовий режим державного кордону
→	Правовий режим воєнного та надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації
→	Організація і порядок проведення виборів і референдумів
→	Організація і порядок діяльності Верховної Ради України, статус народних депутатів України
→	Засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них

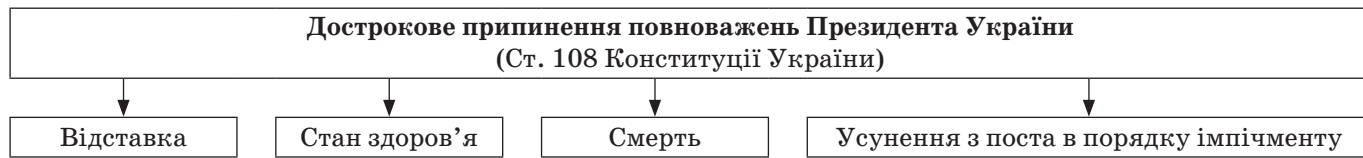
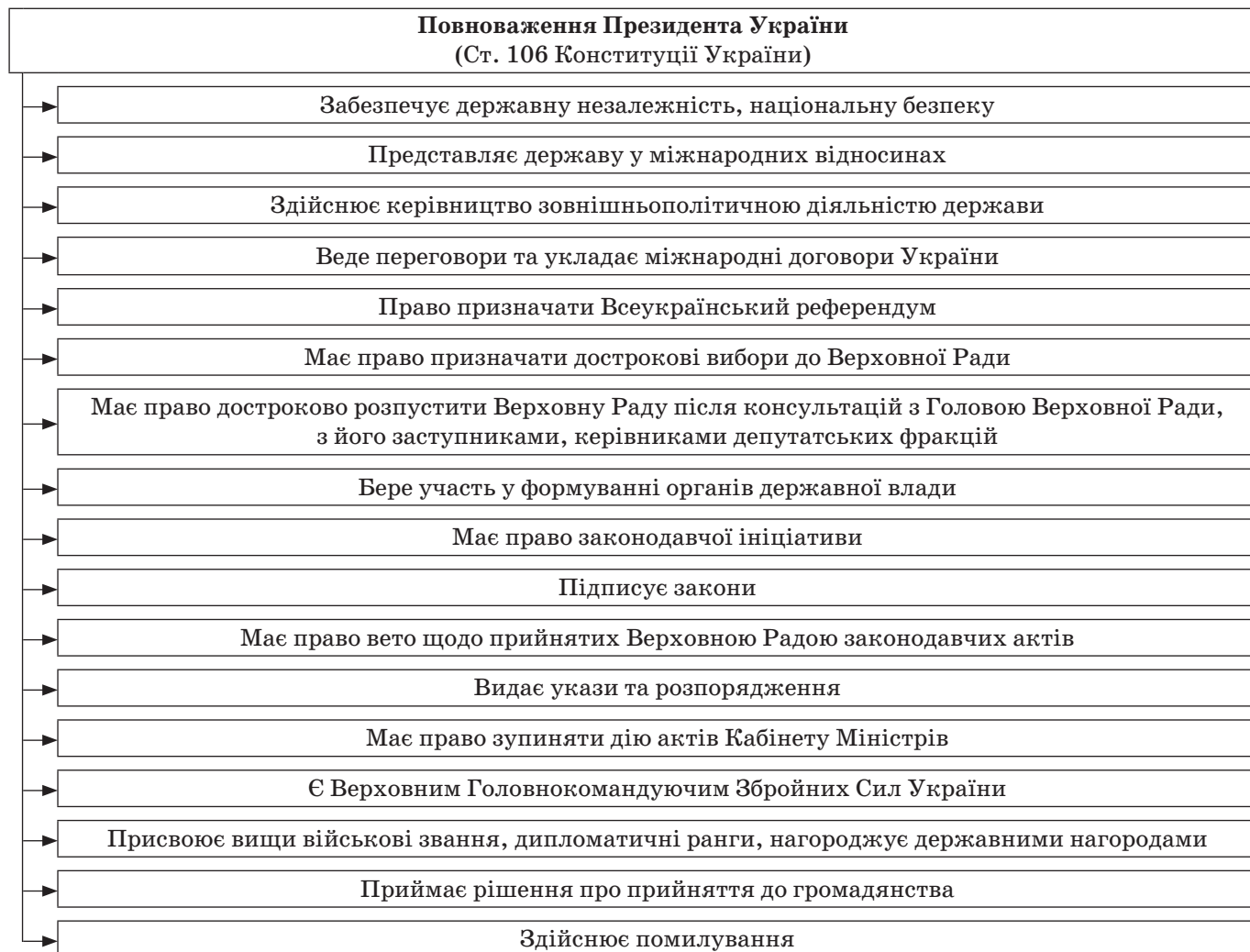
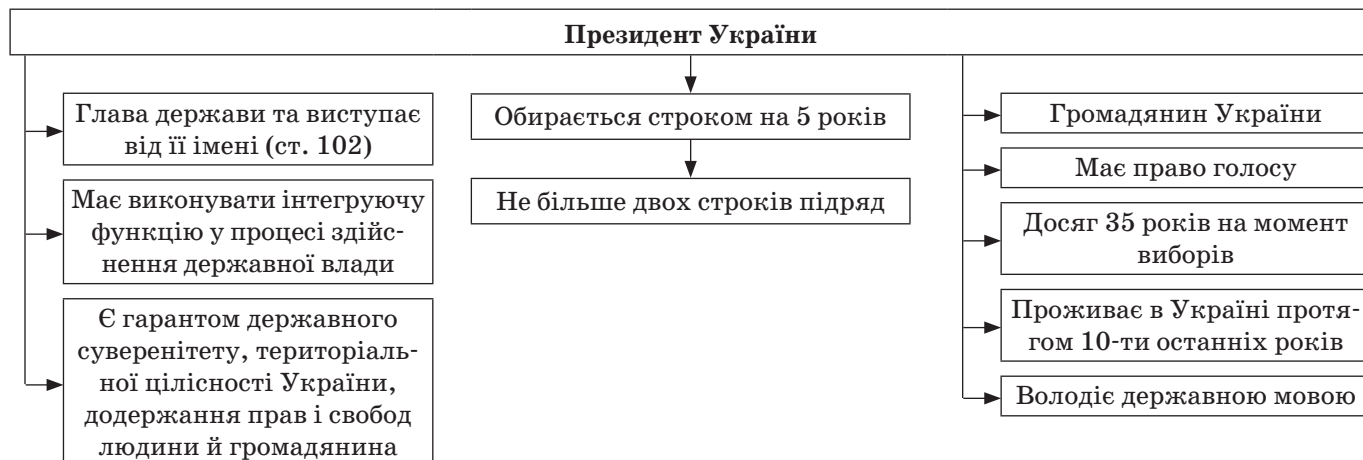

ПРАВОВИЙ СТАТУС НАРОДНОГО ДЕПУТАТА

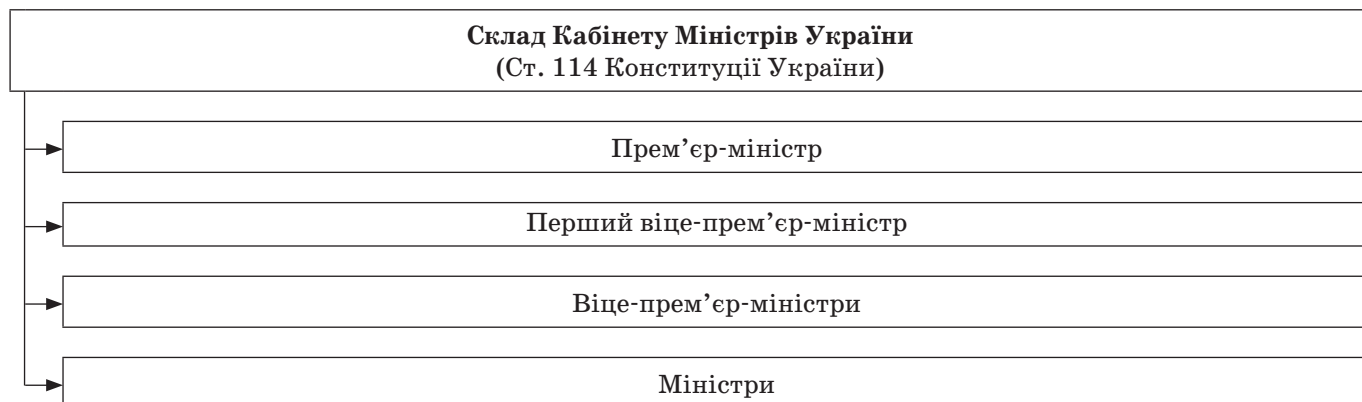
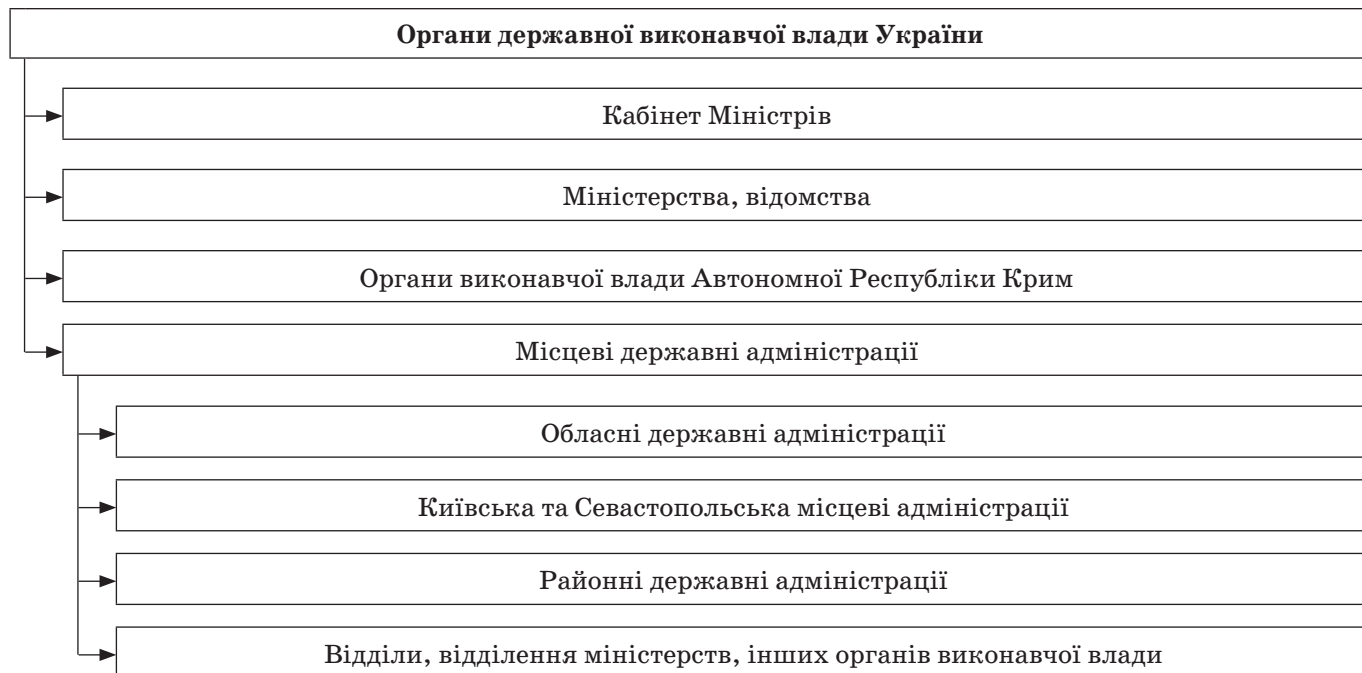

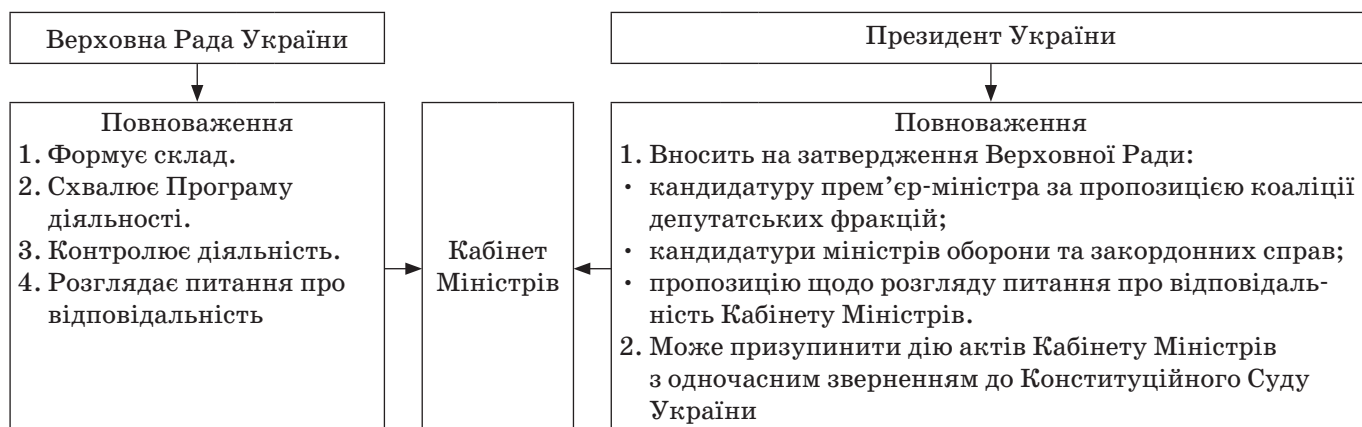
ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

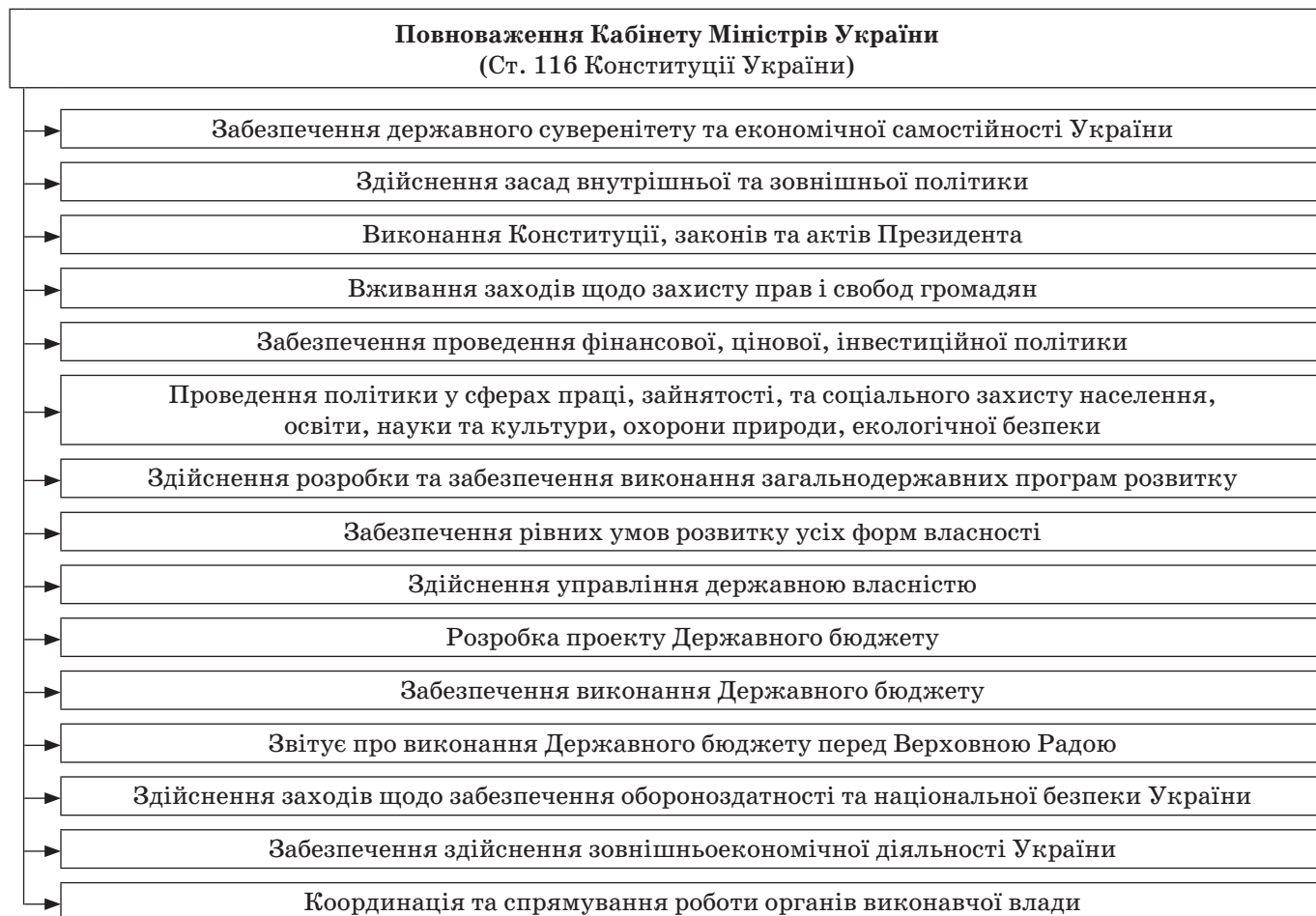

ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

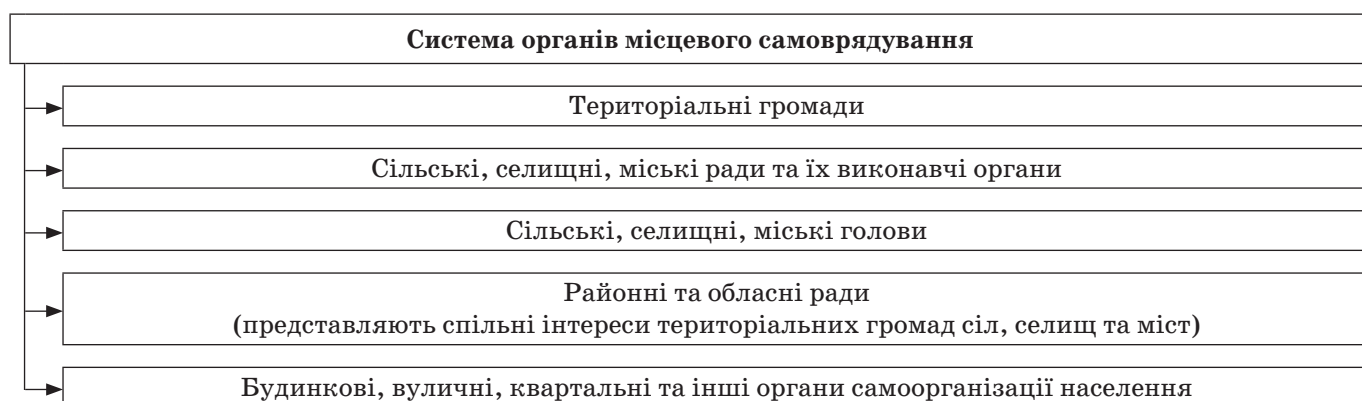
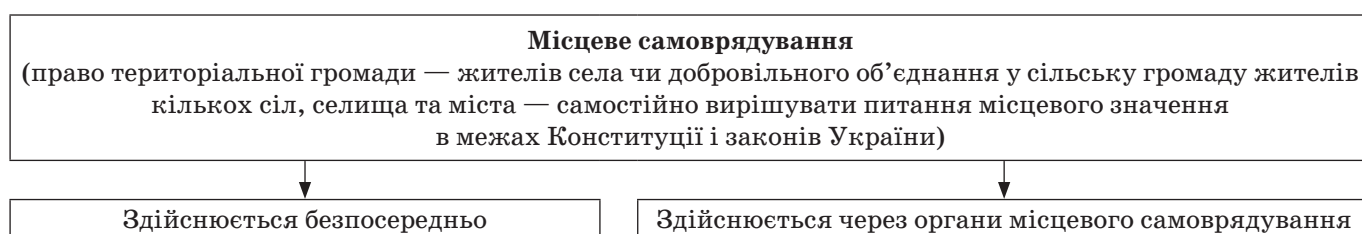

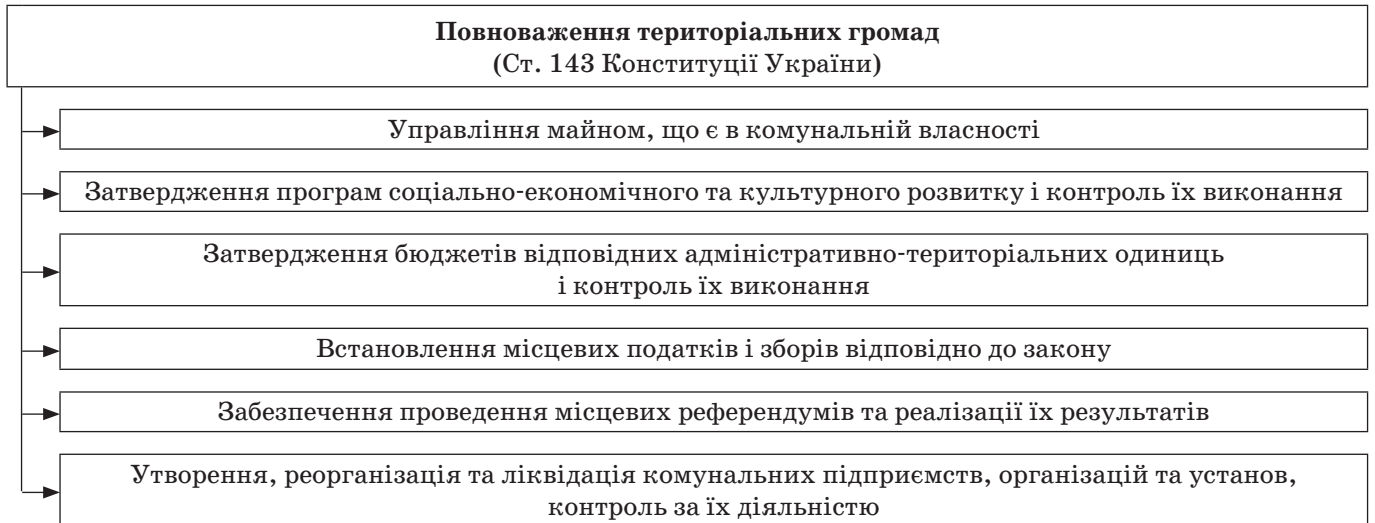
Взаємодія Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України

ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

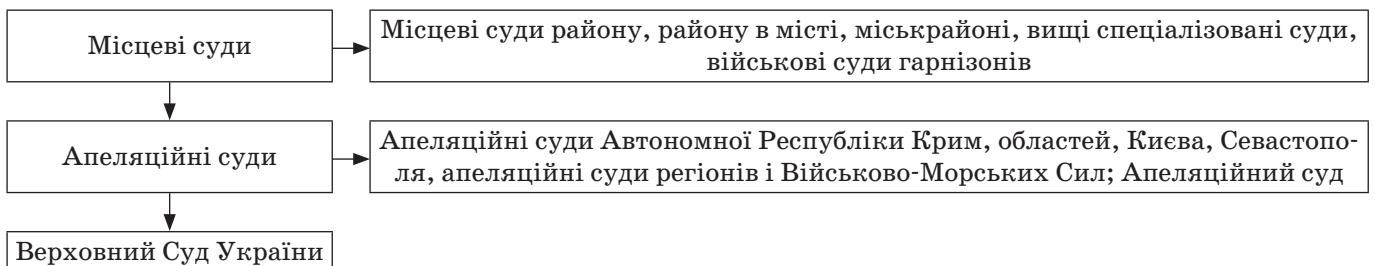

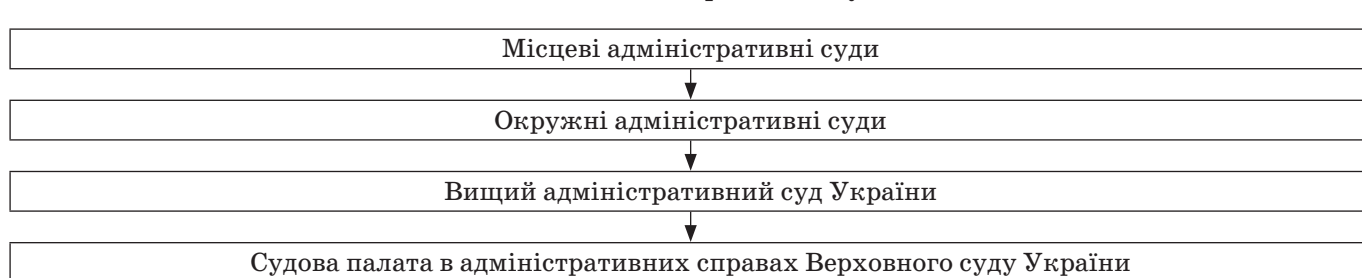
СУДОЧИНСТВО. СУДОВА ВЛАДА

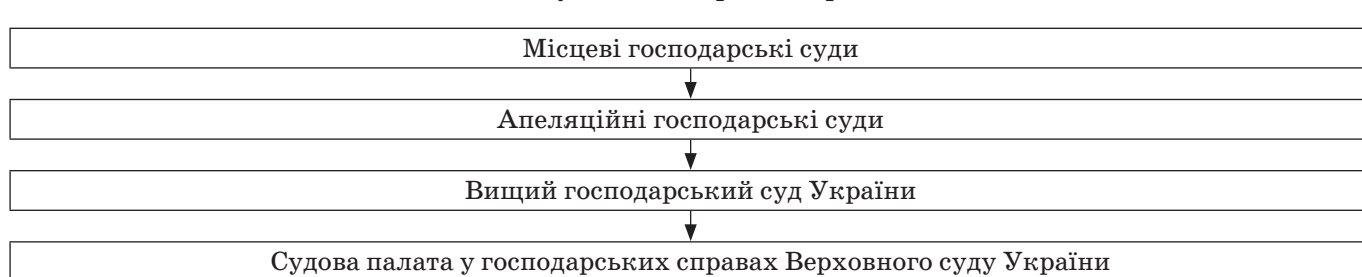
Система судів загальної юрисдикції

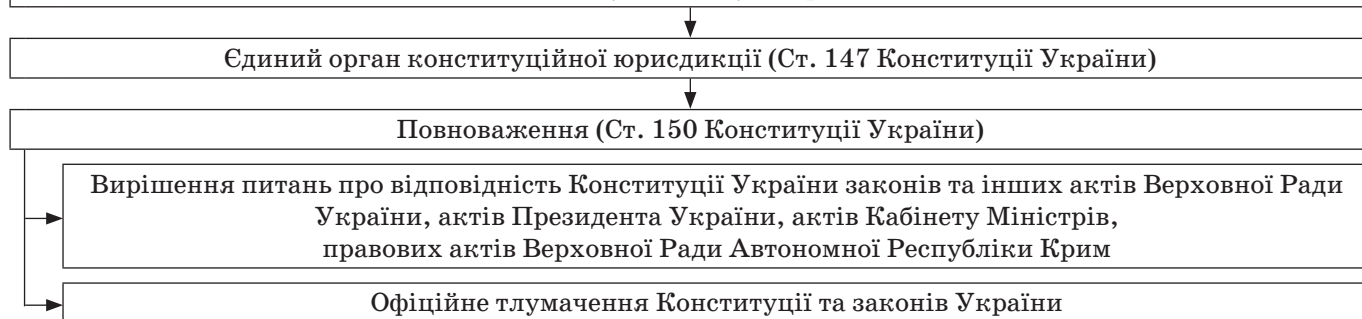
Система адміністративних судів

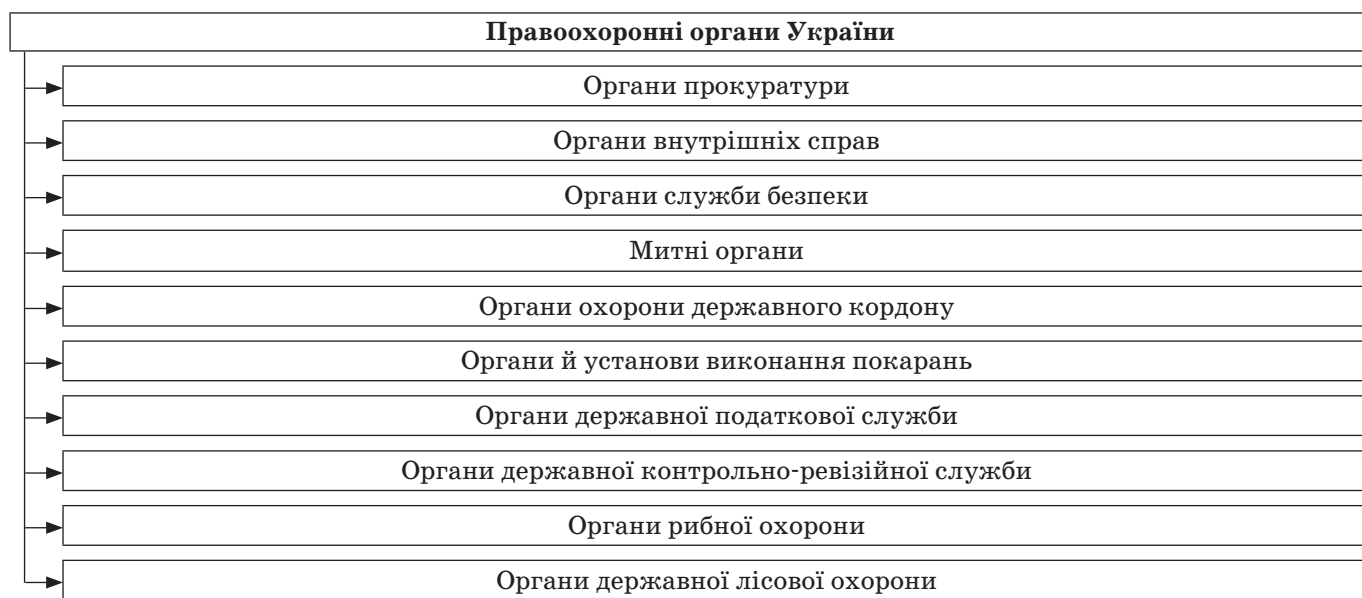
Система судів господарської юрисдикції

Конституційний суд України

ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ УКРАЇНИ

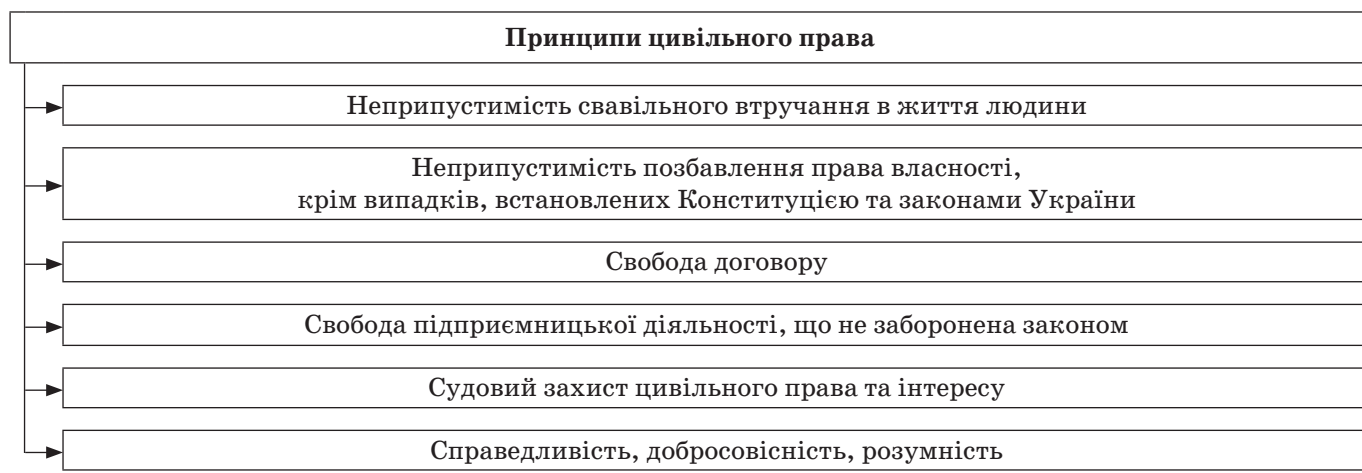
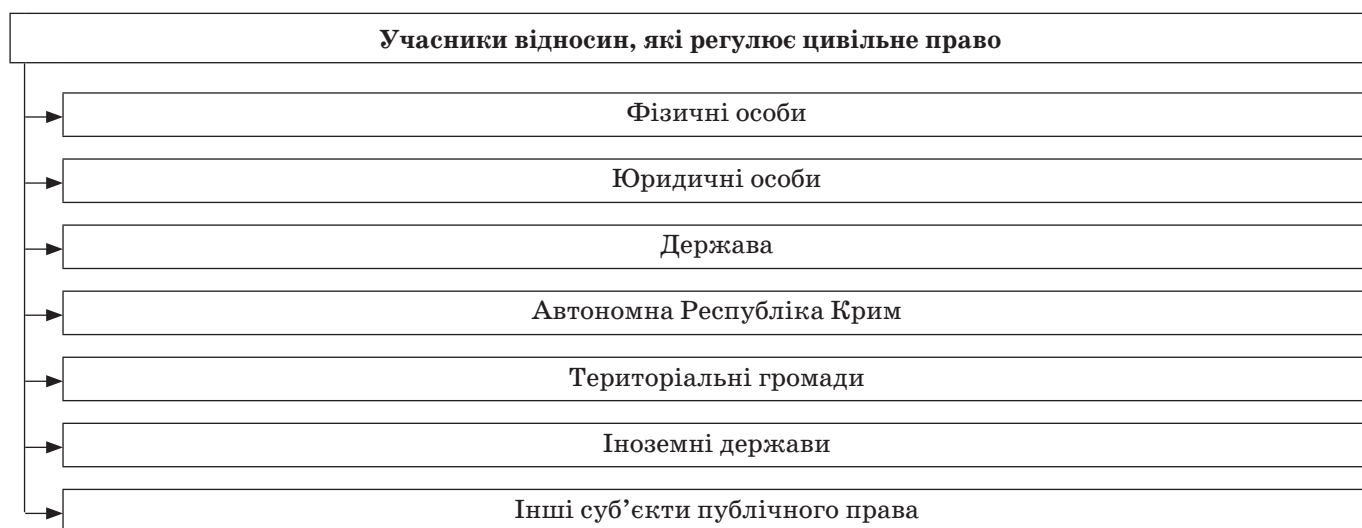
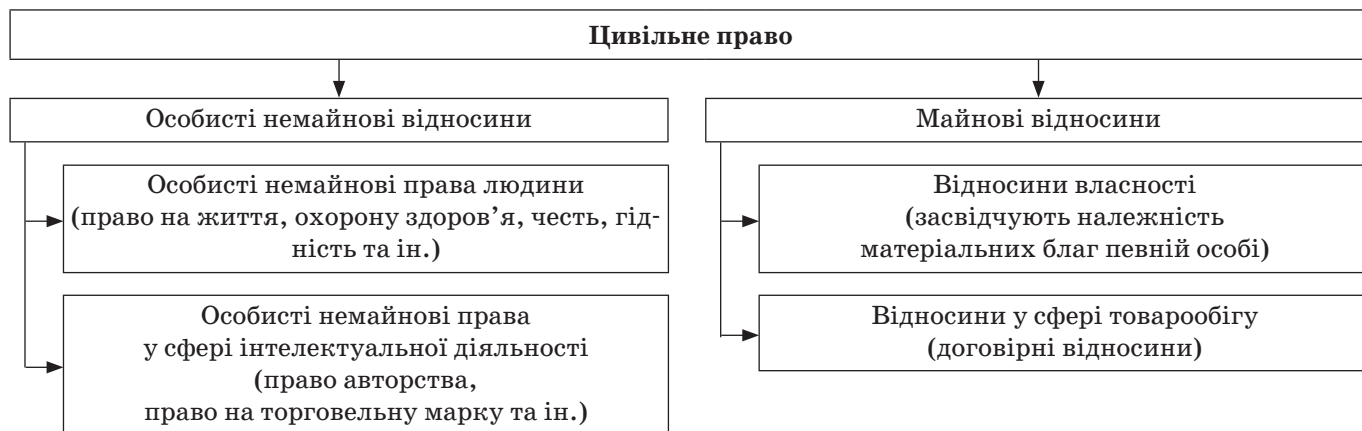

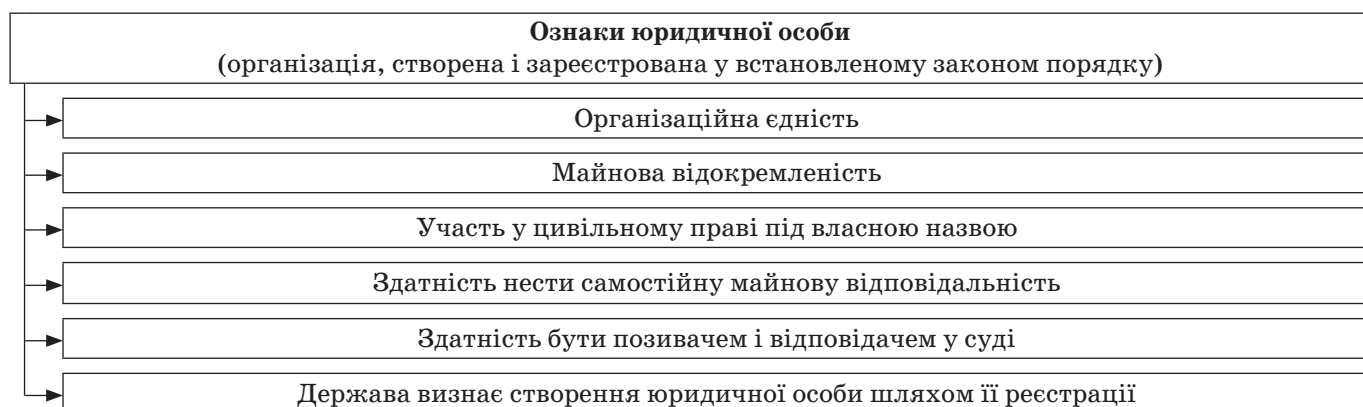
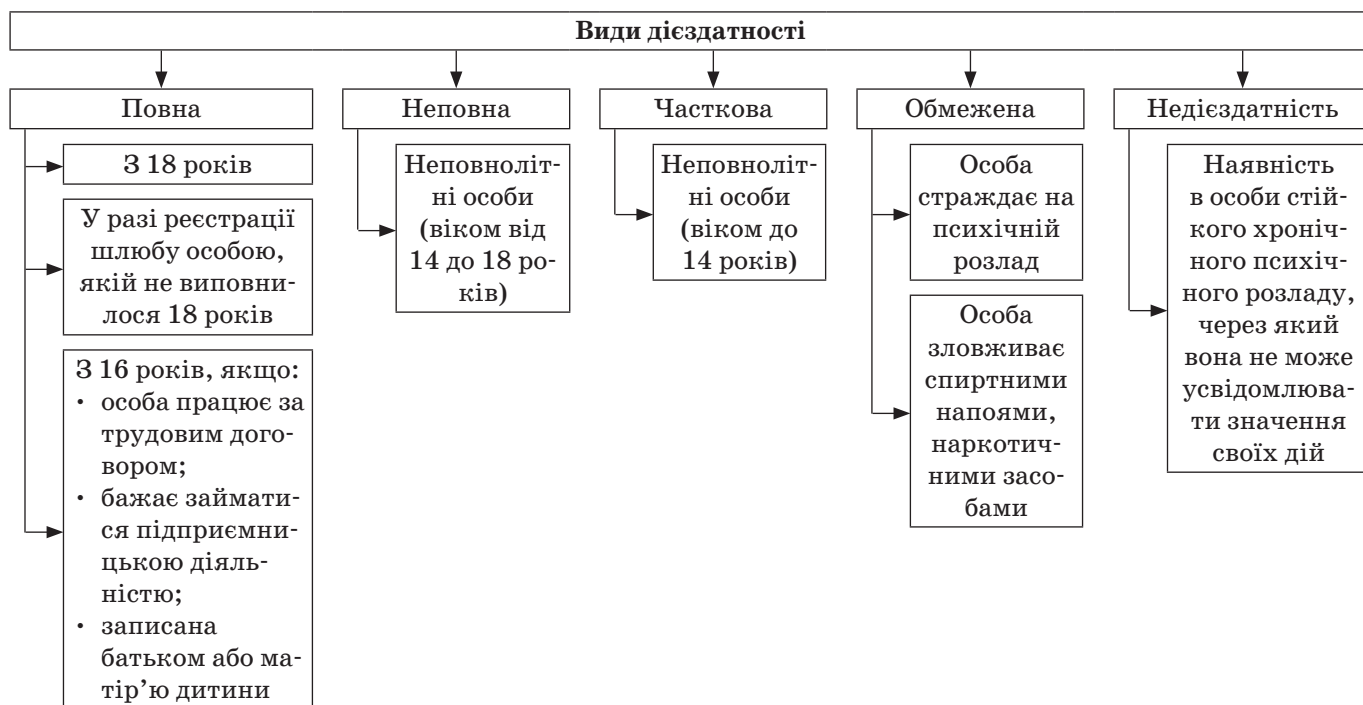
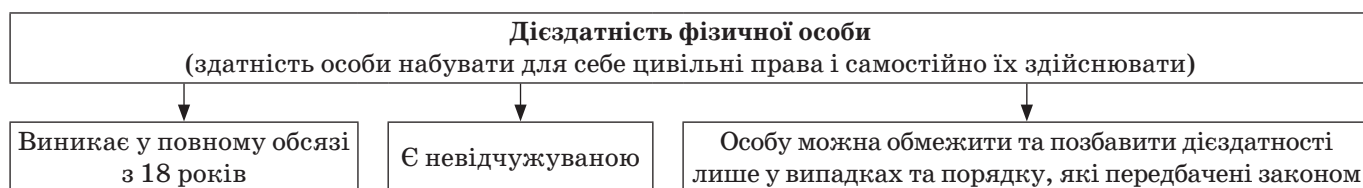
Правоохоронні функції	
→	Профілактична
→	Захисна
→	Охоронна
→	Ресоціалізаційна
→	Оперативно-розшукова
→	Розслідування злочинів
→	Розгляд справ про адміністративні правопорушення
→	Виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і досудового слідства та прокурорів

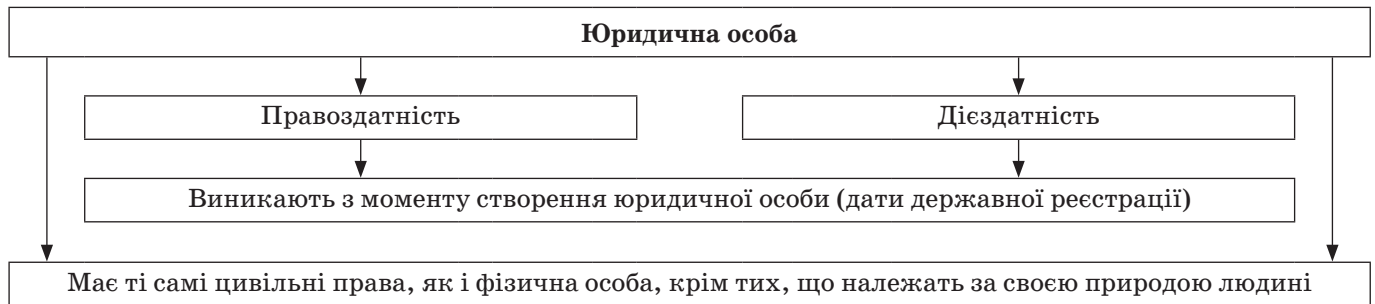
Функції прокуратури (Ст. 121 Конституції України)	
→	Підтримання державного обвинувачення в суді
→	Представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом
→	Нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство
→	Нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян
→	Нагляд за додержанням прав і свобод людини та громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами

НАЙВАЖЛИВІШІ ПОЛОЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО, СІМЕЙНОГО І ТРУДОВОГО ПРАВА. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

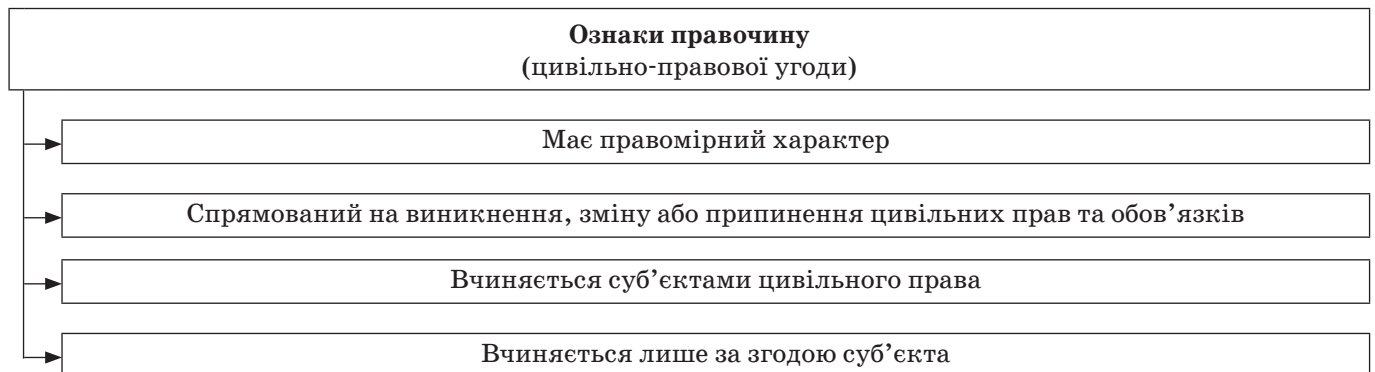
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ДОГОВОРИ (ПРАВОЧИНИ)

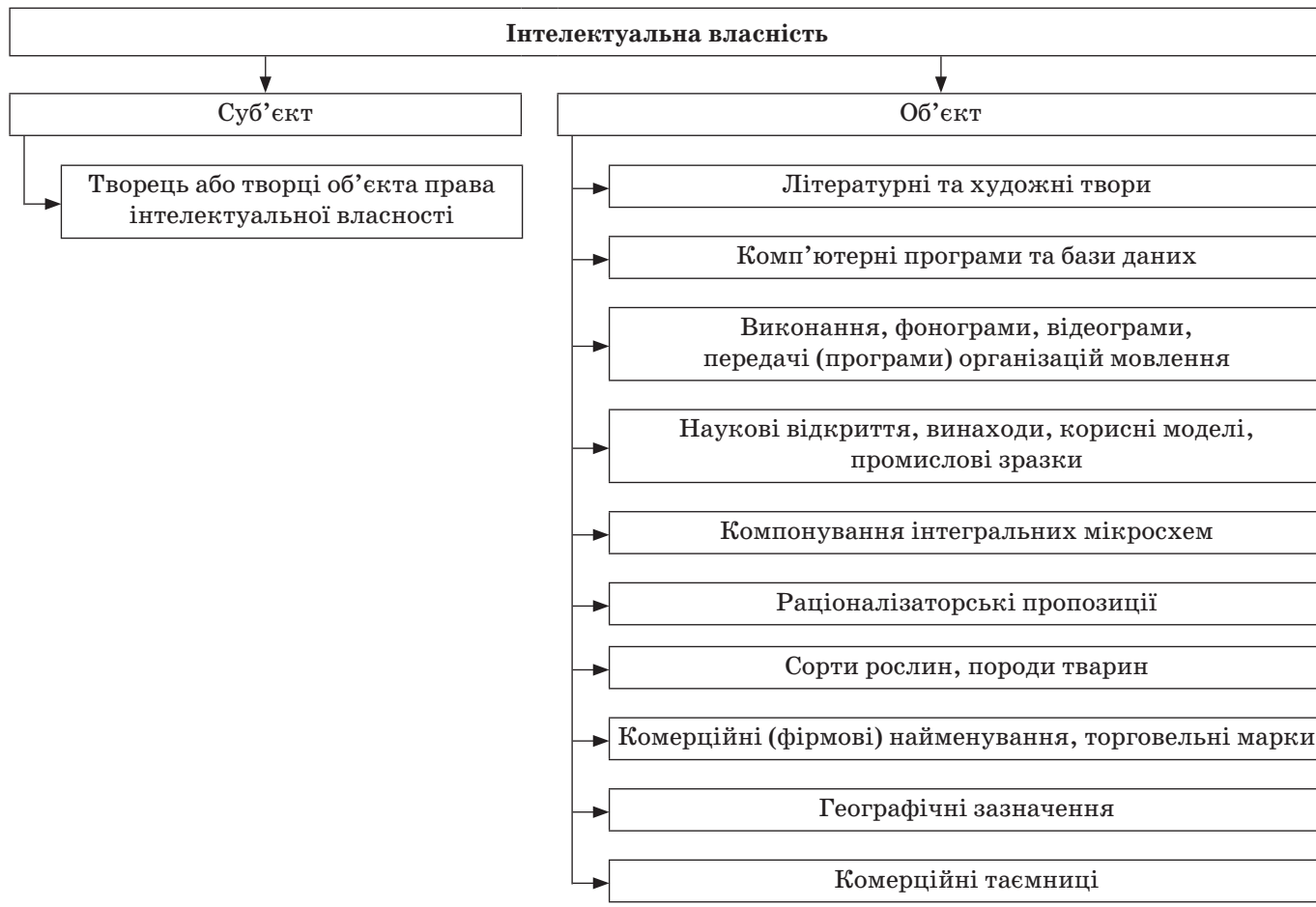
Види правочинів			
Сторони		Предмет	Форма
Договір купівлі–продажу (Глава 54 ЦКУ).			
Продавець	Покупець	<ul style="list-style-type: none"> • Товар. • Майнові права. • Право вимоги 	Договір купівлі–продажу земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку (квартири) або іншого нерухомого майна укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню та державній реєстрації
Договір дарування (Глава 55 ЦКУ)			
Дарувальник	Обдарований	<ul style="list-style-type: none"> • Рухомі речі (в тому числі гроші та цінні папери). • Нерухомі речі. • Майнові права. 	Складається у письмовій формі, якщо: <ul style="list-style-type: none"> • дарується нерухома річ, рухома річ особливої цінності, валютні цінності на суму, яка перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян; • передається майнове право
Договір найму (оренди) (Глава 58 ЦКУ)			
Наймодавець	Наймач	<ul style="list-style-type: none"> • Річ, яка визначена індивідуальними ознаками і яка зберігає свій первісний вигляд при неодноразовому використанні (неспоживна річ). • Майнові права 	
Договір найму (оренди) житла (Глава 59 ЦКУ)			
Наймодавець	Наймач	Помешкання, зокрема квартира або її частина, житловий будинок або його частина, придатні до постійного проживання	Складається у письмовій формі
Договір позики (Глава 60 ЦКУ)			
Позичкодавець	Користувач	Рухомі і нерухомі речі	Укладається у письмовій формі між юридичними особами, а також між юридичною та фізичною особою, а також у разі позики транспортного засобу

Права споживачів	
→	Право на державний захист своїх прав
→	Право на гарантований рівень споживання
→	Право на належну якість товарів та обслуговування
→	Право на необхідну, доступну та достовірну інформацію про кількість, якість й асортимент товарів
→	Право на відшкодування збитків, завданих неякісними товарами (роботами, послугами)
→	Право на звернення до суду та інших уповноважених державних органів за захистом порушених прав

Заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті (Ст. 1233 ЦКУ).

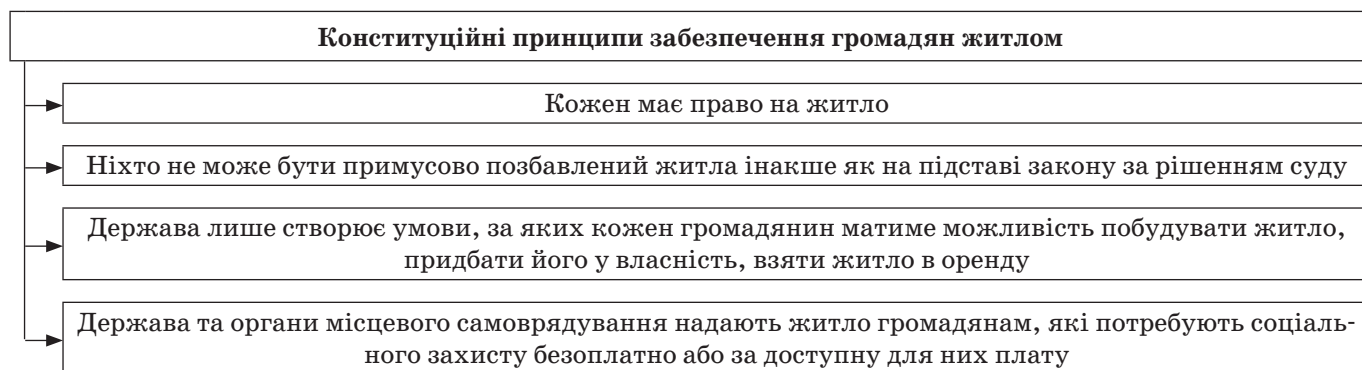
Види спадкування				
За заповітом			За законом	
Звичайний заповіт	Заповіт з умовою	Секретний заповіт	Випадки, коли настає спадкування за законом: <ul style="list-style-type: none"> • спадкодавець не склав заповіту; • заповіт визнано недійсним; • спадщина не прийнята; • спадкоємці відмовилися від прийняття спадщини; • заповіт не охоплює усієї спадщини 	Черги спадкоємців: <ol style="list-style-type: none"> 1. Діти спадкодавця, той з подружжя, хто пережив спадкодавця, батьки спадкодавця. 2. Рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід з боку батька та матері. 3. Рідні дядьки та тітки спадкодавця. 4. Особи, які проживали зі спадкодавцем однією родиною не менше 5 років до часу відкриття спадщини. 5. Інші родичі спадкодавця до шостого ступеня спорідненості включно, та його утриманці, які не були членами його родини

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

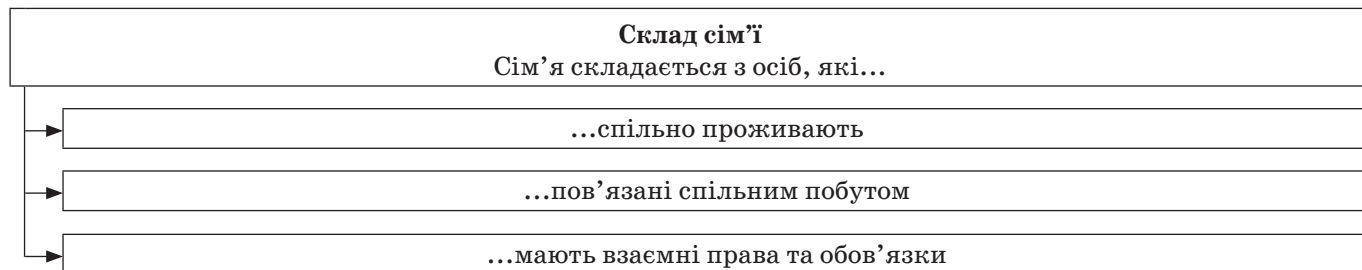

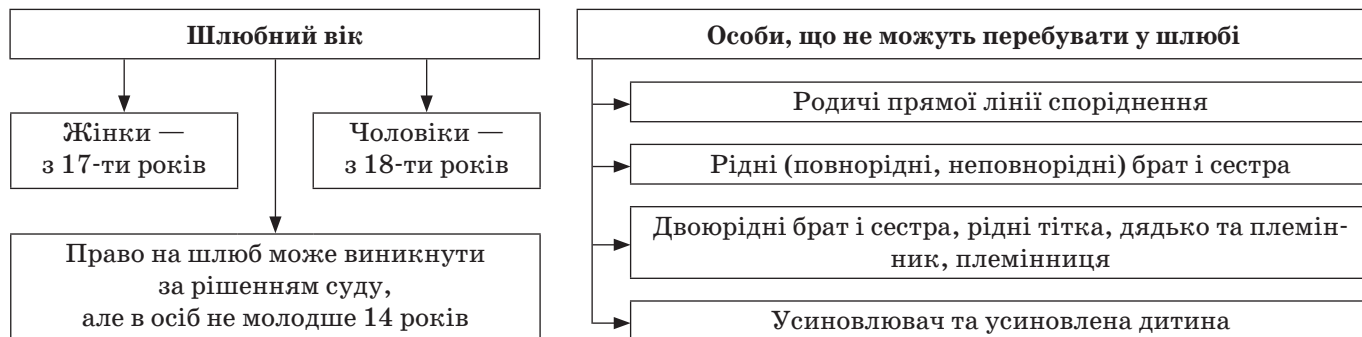
ЖИТЛОВЕ ПРАВО

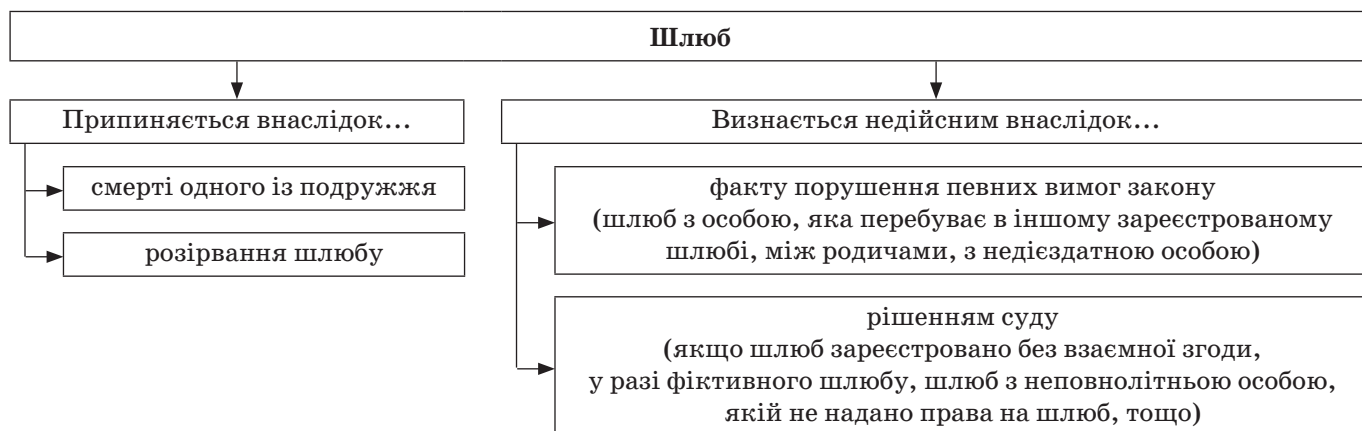
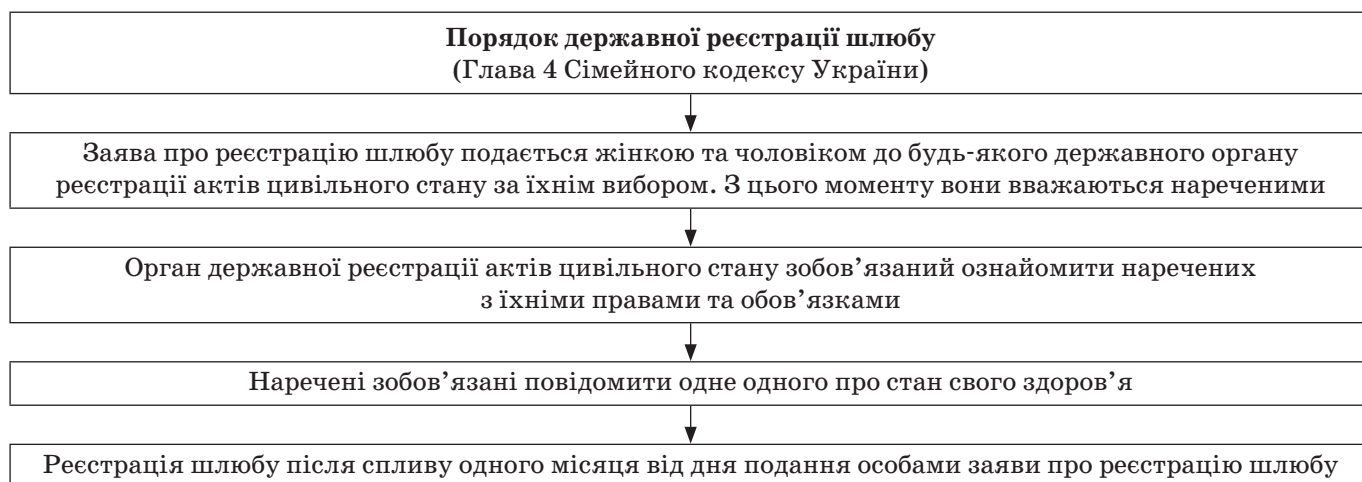
СІМЕЙНЕ ПРАВО

Шлюб є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану (Ст. 21 Сімейного кодексу України).

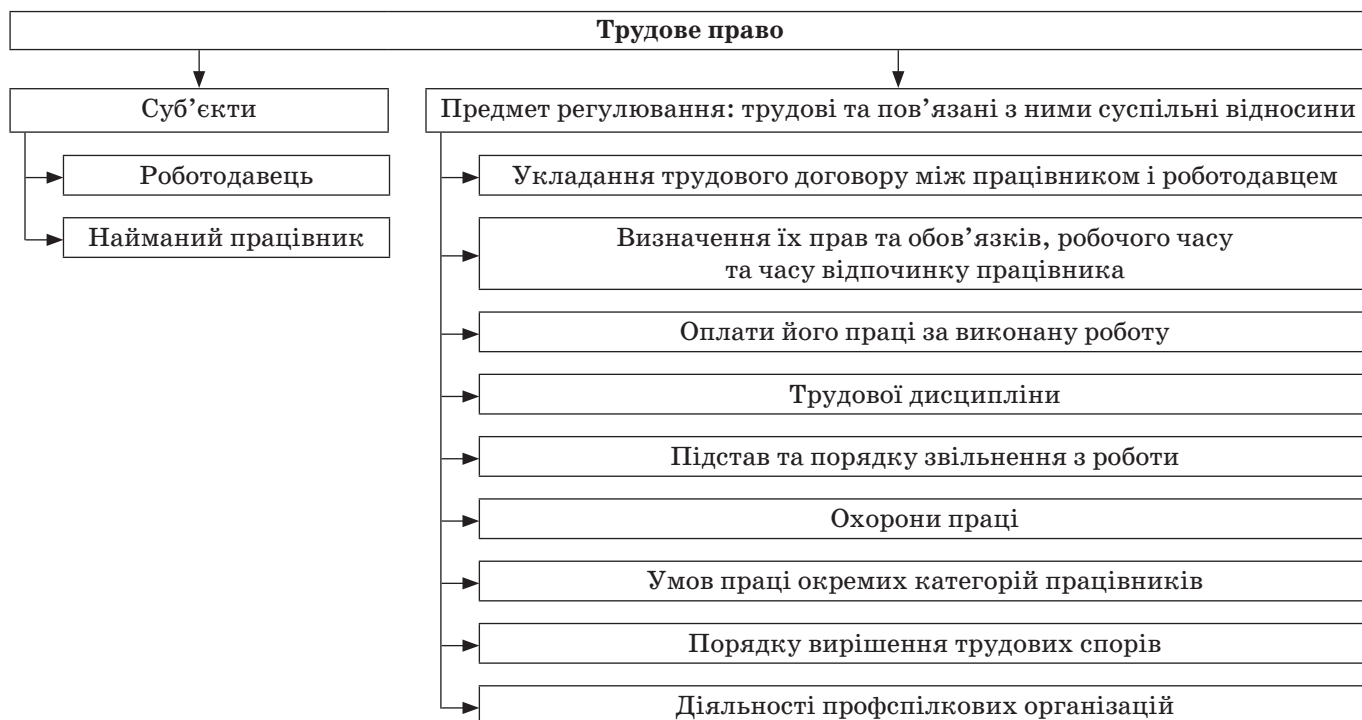

Державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства (Ст. 27 Сімейного кодексу України).

ТРУДОВЕ ПРАВО

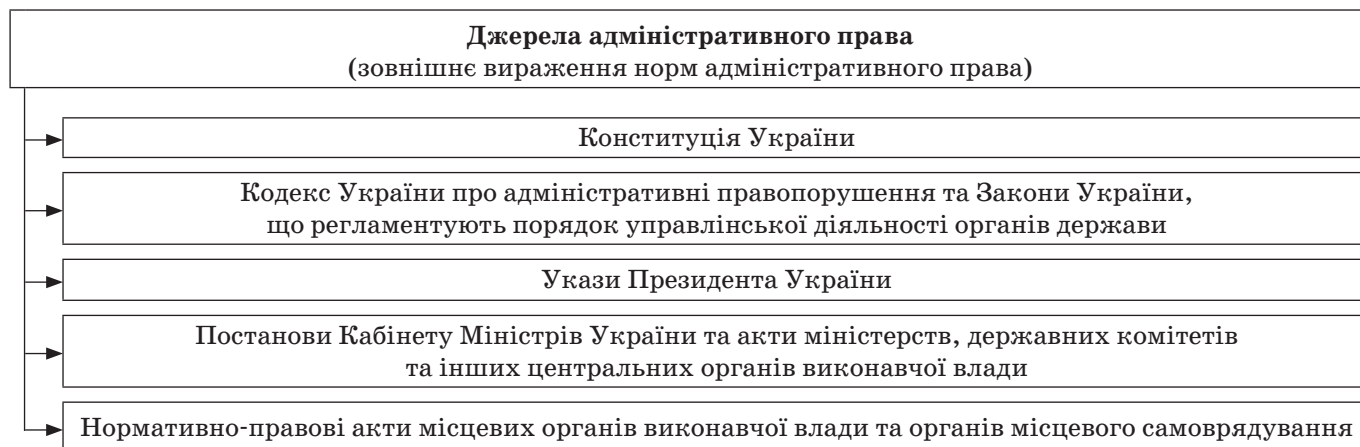
Трудовий договір (Глава 3 Кодексу законів про працю)			
Сторони		Предмет	Види
Працівник	Роботодавець	Певна робота, яку працівник зобов'язується виконати	<ul style="list-style-type: none"> • Безстроковий (на невизначений строк); • на визначений строк; • на час виконання певної роботи

Колективний договір (Глава 2 Кодексу законів про працю)		
Сторони		Зміст
Власник підприємства або уповноважений ним орган	Профспілкові організації або представники найманих робітників, обрані на загальних зборах	<p>Взаємні зобов'язання щодо:</p> <ul style="list-style-type: none"> • забезпечення продуктивної зайнятості; • нормування та оплати праці; • встановлення форми, системи, розмірів заробітної плати та інших видів трудових виплат; • встановлення гарантій, компенсацій, пільг, участі трудового колективу у формуванні, розподілі та використанні прибутку підприємства; • режиму роботи, тривалості робочого часу та відпочинку

НАЙВАЖЛИВІШІ ПОЛОЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО І КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

Адміністративне право — система юридичних норм, які регулюють суспільні відносини у сфері державного управління.

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Адміністративне правопорушення — це протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність (Ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

АДМІНІСТРАТИВНІ СТЯГНЕННЯ

Адміністративне стягнення є мірою відповідальності й застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами (Ст. 23 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

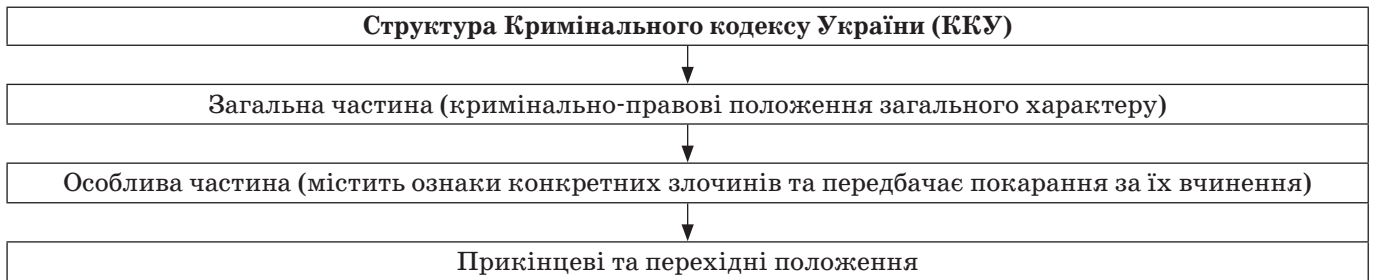
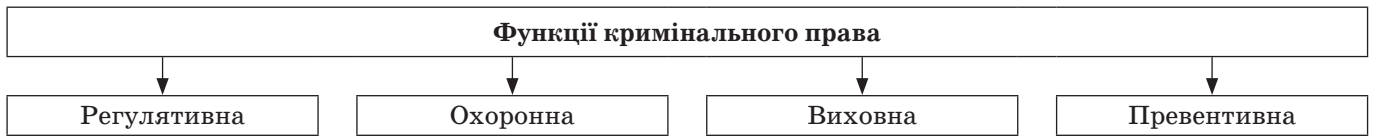
Види адміністративних стягнень (Ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення)	
→	Попередження
→	Штраф
→	Оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення
→	Конфіскація
→	Предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення
→	Грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення
→	Позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину
→	Право керування транспортними засобами
→	Право полювання та інші
→	Виправні роботи
→	Адміністративний арешт
→	Інші види адміністративних стягнень, передбачені законами України
→	Адміністративне видворення за межі України іноземців та осіб без громадянства

Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх віком 16–18 років (Ст. 24-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення)	
→	Зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого
→	Застереження
→	Догана або сувора догана
→	Передача під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання

Органи та посадові особи, які розглядають справи про адміністративні правопорушення	
→	Адміністративні комісії при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських рад
→	Виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад
→	Районні, районні у містах, міські, міськрайонні суди
→	Органи внутрішніх справ, органи державних інспекцій, інші органи та особи, вповноважені Кодексом України про адміністративні правопорушення

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

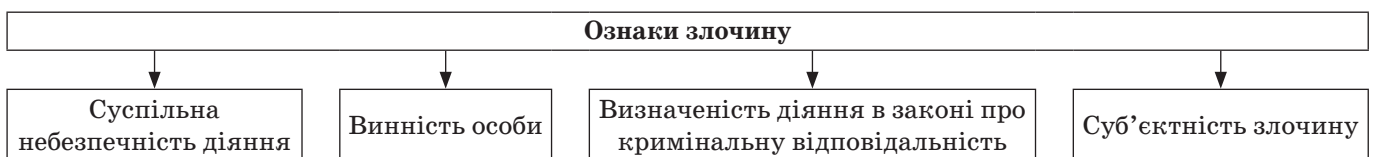
Кримінальне право — це система юридичних норм, що визначають, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання мають бути застосовані до осіб, що їх вчинили.

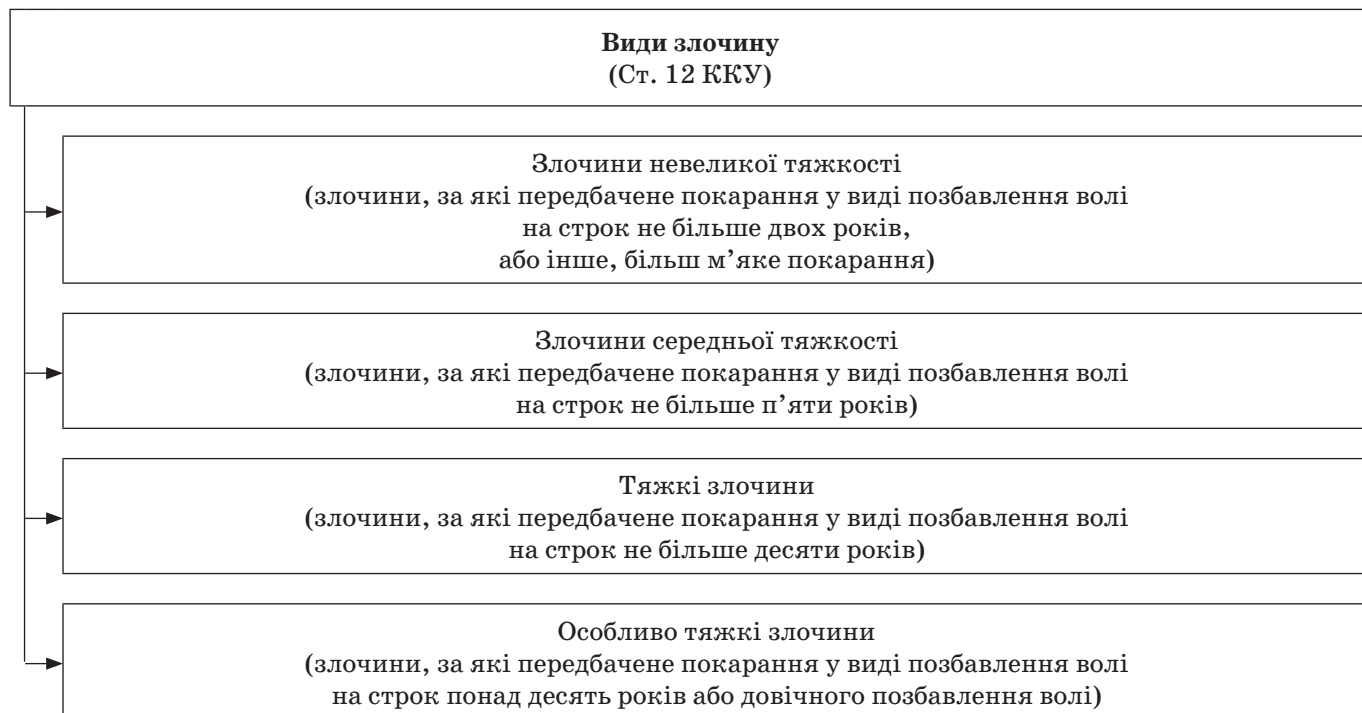

Межі дії закону про кримінальну відповідальність (Розділ 2 ККУ)	
У часі	У просторі
<ul style="list-style-type: none"> • Закон про кримінальну відповідальність набирає чинності через 10 днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено законом, але не раніше дня його опублікування. • Злочинність і караність діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, який діяв на час вчинення цього діяння. • Часом скоєння злочину визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності. • Закон про кримінальну відповідальність, що встановлює злочинність діяння або посилює кримінальну відповідальність, не має зворотної дії в часі. • Закон про кримінальну відповідальність, який скасовує злочинність діяння або пом'якшує кримінальну відповідальність, має зворотню дію у часі, тобто поширюється на осіб, що вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимості. • Закон про кримінальну відповідальність, який частково пом'якшує відповідальність, а частково її посилює, має зворотню дію в часі лише у тій частині, яка пом'якшує відповідальність 	<ul style="list-style-type: none"> • За територіальним принципом: кримінальній відповідальності за Кримінальним Кодексом України підлягають особи, які скоїли злочин на території України, крім деяких категорій іноземців. • За принципом громадянства: кримінальній відповідальності за Кримінальним Кодексом України підлягають громадяни України та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні та скоїли злочини за її межами, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України

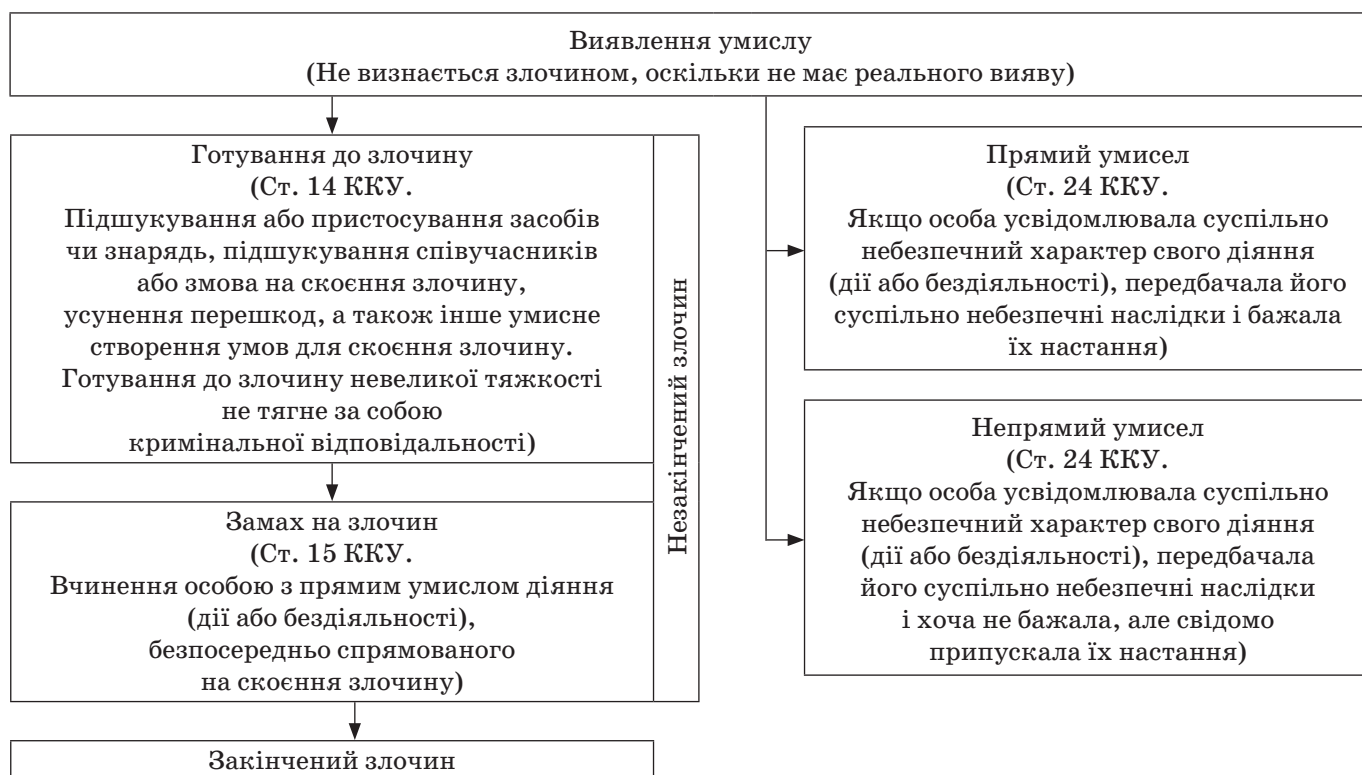
КРИМІНАЛЬНИЙ ЗЛОЧИН

Злочин є передбачене ККУ суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину (Ст. 11 ККУ).

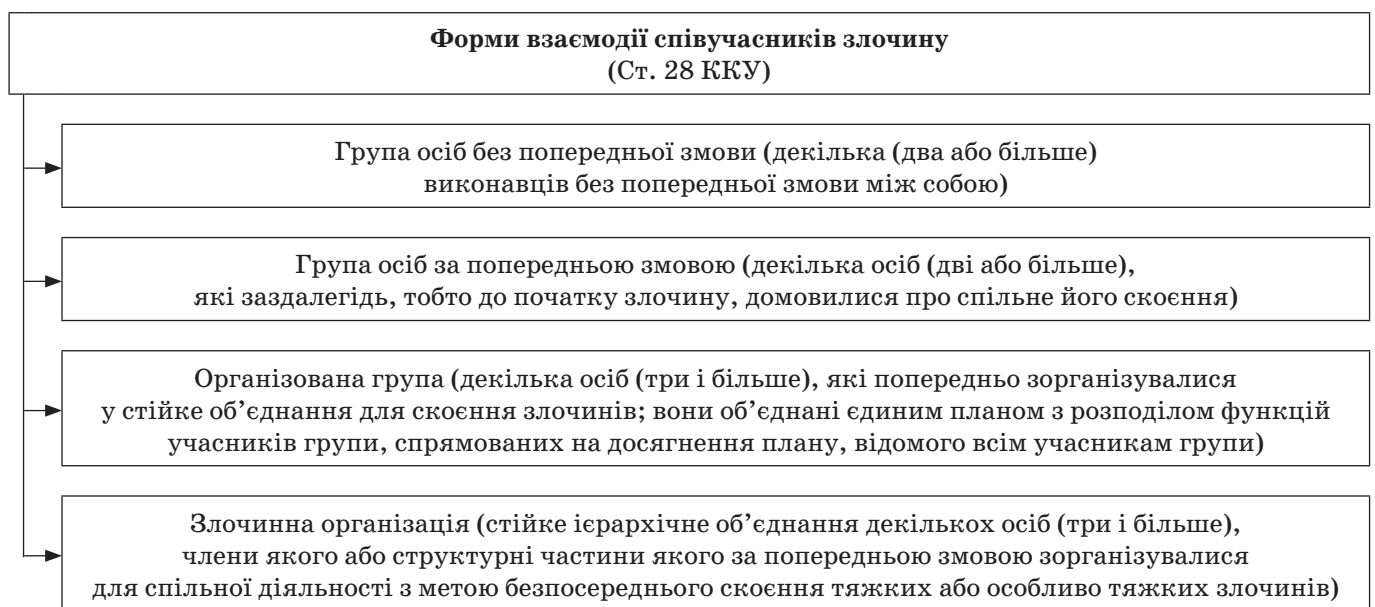
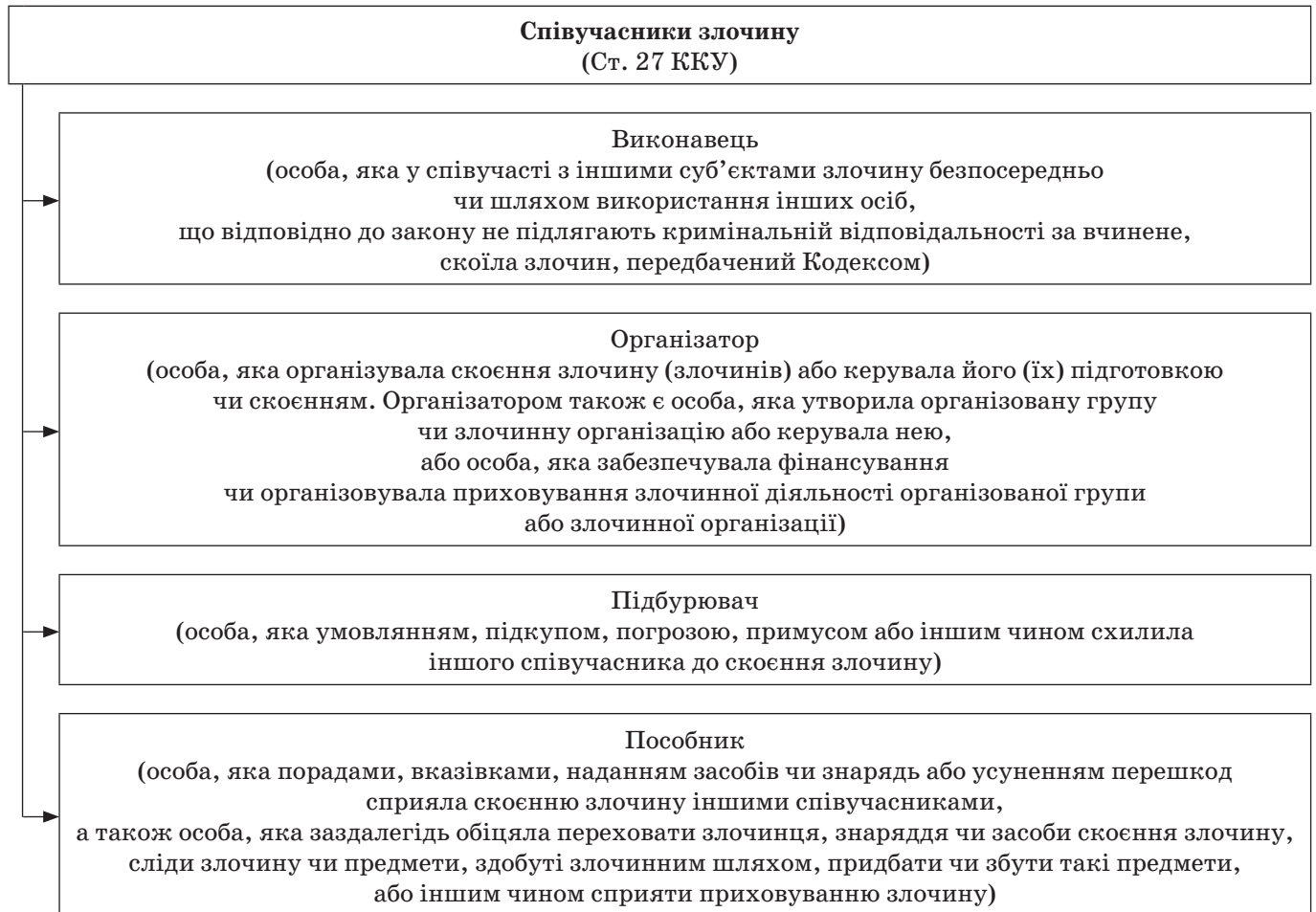

Стадії скоєння злочину

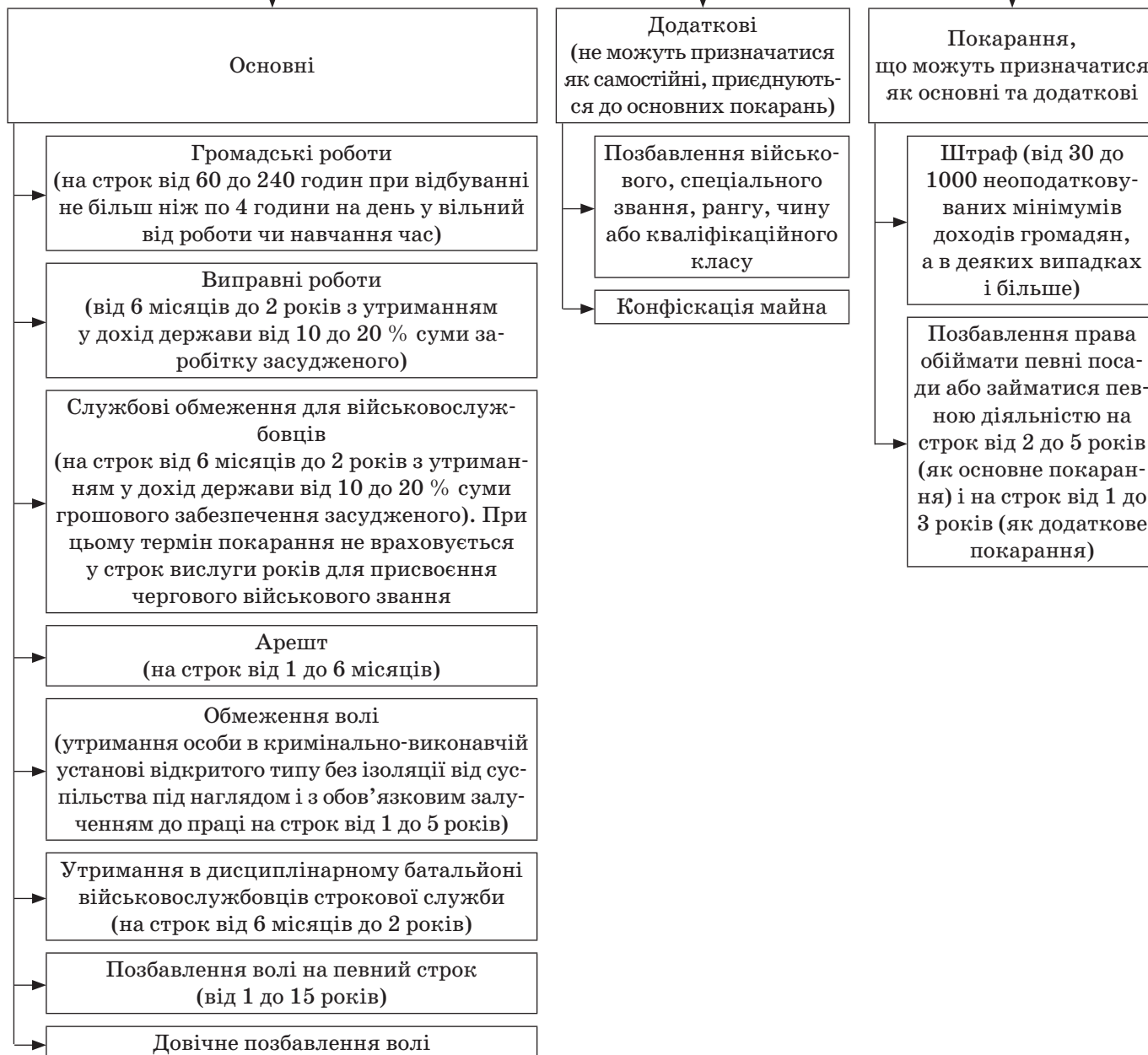
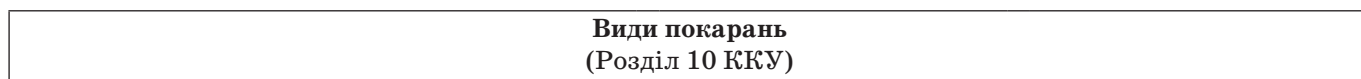
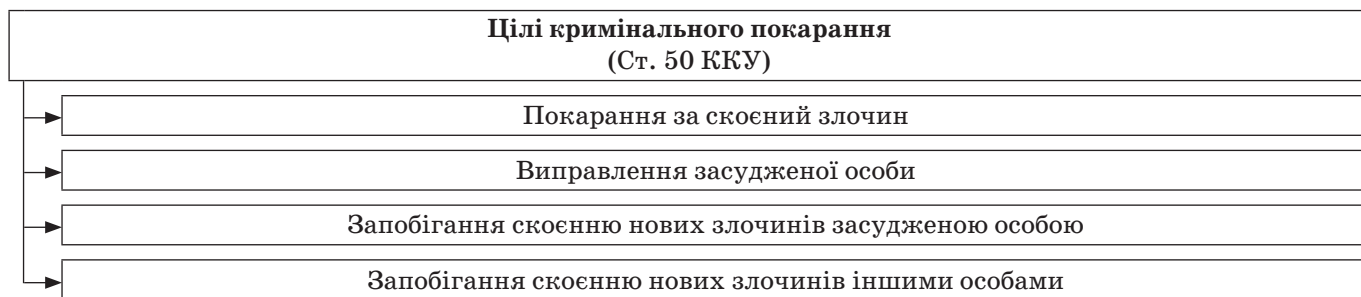

Співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у скоєнні умисного злочину (Ст. 26 ККУ).

КРИМІНАЛЬНЕ ПОКАРАННЯ

Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у скоєнні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (Ст. 50 ККУ).

Порівняльна характеристика кримінальної відповідальності неповнолітніх та повнолітніх за одні й ті самі злочини (Розділ 15 ККУ)	
Неповнолітні	Дорослі
Штраф	
До 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний доход, власні кошти або майно	До 1000, а в деяких випадках і більше, неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
Громадські роботи	
Від 30 до 120 годин. Можуть бути призначені неповнолітнім віком від 16 до 18 років	Від 60 до 240 годин
Виправні роботи	
Від 2 місяців до 1 року. Менший розмір відрахувань із заробітку засудженого. Можуть бути призначені лише неповнолітньому у віці від 16 до 18 років за місцем роботи	Від 6 місяців до 2 років
Арешт	
Від 15 до 45 діб. Застосовується лише у випадках, якщо неповнолітньому на момент постановлення вироку суду досяг 16 років	1–6 місяців
Позбавлення волі на певний строк	
Не більше 10 років (за умисне вбивство не більше 15 років)	До 15 років

ДОДАТКИ

ЮРИДИЧНІ ЗАДАЧІ З ВІДПОВІДЯМИ ТА КОМЕНТАРЯМИ

Конституція України проголосила нашу державу суверенною, незалежною, соціальною, правовою. Розбудова такої держави неможлива без високої правової культури і суспільства, й особи. Сформувати правову культуру особа може лише через знання права, повагу до нього, а головне — уміння правильно реалізувати правові знання в конкретних життєвих ситуаціях.

Сучасний світ вимагає від загальної середньої освіти кардинальних змін, спрямованих на формування компетентної, соціально адаптованої особистості. Важлива роль у виконанні цього завдання належить курсу «Основи правознавства», при вивченні якого доцільно використовувати юридичні задачі, аналізувати різноманітні ситуації правового характеру.

Цей розділ побудований так, щоб працювати з ним могли і вчителі, й учні. Юридичні задачі систематизовані в першій частині за темами програми. Друга частина містить відповіді та коментарі до наведених задач, що дає змогу учням працювати самостійно, а потім здійснювати самоперевірку. Стануть у пригоді ці матеріали й учителям-практикам як на уроках вивчення нових знань, так і під час тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів.

Загальний алгоритм розгляду юридичних задач рекомендується такий:

1. **ФАКТИ.** Учасники в наведеній ситуації. Які події з ними відбулися? Які саме факти важливі для правового аналізу, а що є другорядним? При цьому дуже важливо, щоб учні усвідомили: аналізуються тільки факти, наведені у конкретній життєвій ситуації. У жодному разі не можна щось домислювати, припускати наявність інших, не викладених у змісті задачі фактів, а тим більше — шукати правове розв'язання проблеми на їх основі.
2. **ПРОБЛЕМИ.** Які саме проблеми ми повинні розв'язати? Якими нормами права регулюється наведена ситуація?
3. **АРГУМЕНТИ.** Які аргументи можна навести, пояснюючи дії або бездіяльність кожного з учасників ситуації? Які нормативно-правові акти можна навести для захисту їх прав? Чи не базуються наші аргументи на емоціях, сумнівах чи припущеннях? Для неупередженості й об'єктивності спробуйте подивитися на цю проблему з позиції кожного з учасників наведеної ситуації.
4. **РІШЕННЯ.** Яке рішення ми приймаємо, розв'язавши проблеми? Наші аргументи на користь того, що воно є єдиним і правильним. До яких юридичних наслідків призведе наше рішення?

Тема 1. Держава. Право. Суспільство

Тема 2. Історичний розвиток держави і права

1. Школяр Іваненко Сергій (14 років) систематично не відвідував школу без поважних причин. Його батьків було притягнуто до адміністративної відповідальності за ст. 184 Кодексу про адміністративні правопорушення за нехтування своїми обов'язками, після чого вони подали позов до суду, мотивуючи тим, що були притягнуті до відповідальності незаконно. Аргумент батьків: ст. 61 Конституції України закріплює індивідуальний характер відповідальності: людина відповідає лише за свою власну поведінку. Дайте правову оцінку цій ситуації.
2. Приватний підприємець О. Микитенко, керуючи автомобілем, не звернув увагу на сигнал світлофора і, перетинаючи перехрестя, зіткнувся з трактором. За вчинене правопорушення О. Микитенка притягнуто до відповідальності, а саме:
 - відшкодування власнику пошкодженого трактора вартості ремонту;
 - позбавлення прав водія терміном на 1 рік.О. Микитенко вважає, що санкції стосовно нього порушують норму ст. 61 Конституції України, яка забороняє двічі притягувати до відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. А як вважаєте ви?
3. Мотоцикліст смертельно травмував пішохода, який несподівано вибіг на проїжджу частину вулиці. Рішенням суду встановлено, що мотоцикліст не порушив правил дорожнього руху, але через свою неуважність вчинив дорожньо-транспортну пригоду, в результаті якої потерпілий загинув. Суд мав намір визнати мотоцикліста винним, але після виступу адвоката змінив свою позицію і визнав підсудного невинним. Які аргументи навів у своєму виступі адвокат?

4. Громадянин Петренко вигулював свого собаку й раптом став свідком скоєння злочину: невідомий пограбував дівчину, погрожуючи їй пістолетом, і почав тікати. Петренко дав собаці команду на затримання невідомого, під час якого собака покусав правопорушника. Адвокат грабіжника вимагає покарати за це Петренка, адже особисто йому грабіжник не заподіяв ніякої шкоди. Яка ваша думка?
5. Український крейсер знаходився в італійському порту. В одній з кают моряки, вільні від вахти, вживали спиртне. Між двома чоловіками — Хоменком і Носачем — виникла сварка, в ході якої Носач одержав тяжкі тілесні пошкодження. Хоменко ознайомився із законодавством України та Італії й вирішив, що краще бути притягнутим до кримінальної відповідальності в Італії, бо за скоєне ним правопорушення відповідальність у цій країні менш серйозна. Дайте правову оцінку цій ситуації.
6. Громадянин Бондар, прямуючи додому, зробив зауваження компанії п'яних молодиків, які нецензурно лаялися біля під'їзду. Молоді люди образилися, взяли ціпки і стали вимагати від Бондаря відчинити двері квартири, щоб поговорити. Бондар відмовився. Вони вибили двері й увірвалися до квартири, один з молодиків при цьому вдарив господаря ціпком. Бондар у відповідь на це вистрілив з мисливської рушниці й смертельно поранив цього нападника. Рішенням суду Бондаря визнано винним у вбивстві, бо його дії кваліфіковано як перевищення меж необхідної оборони. Дайте оцінку рішенням суду.
7. Двоє молодих, повнолітніх дівчат відпочивали на пляжі занадто оголені, за що були доставлені до відділу міліції. Прокоментуйте ситуацію.
8. Громадянин Алов, перебуваючи у нетверезому стані, розбив вітрину магазину. Адвокат наполягає, що правопорушення вчинено через необережність, бо підсудний був у такому стані, що не контролював своєї поведінки. Ваша точка зору на цю проблему?
9. Ваш однокласник Сергій пояснює походження держави природним ходом суспільного розвитку, закономірним об'єднанням людських співтовариств від сім'ї до більш значних структур (сім'я — рід — плем'я — держава). Однокласниця Оксана вважає: держава виникла тому, що людська психіка має особливі властивості — потребу коритися волі сильнішого, розумнішого і в людей існує психологічна потреба жити в організованому суспільстві. Що можна сказати про точки зору Сергія та Оксани і яка ваша власна точка зору щодо походження держави?
10. Одним з результатів пошуку відповіді на питання про історичну перспективу розвитку цивілізації стала теорія конвергенції, згідно з якою світ перетвориться на єдину державу. Чим, на вашу думку, така держава буде відрізнятися від сучасних держав (ознаки, функції, форми здійснення функцій, форма правління, устрою, політичного режиму тощо)?
11. Начальник податкової інспекції під час зустрічі зі старшокласниками сказав, що Конституція Пилипа Орлика (1710) за своїм змістом фактично є Податковим Кодексом. Які аргументи він міг навести? Один з учнів висловив думку, що податківець помиляється. Які аргументи мав навести цей учень? Дайте оцінку обом точкам зору і висловіть свою власну.

Відповіді та коментарі

1. Батьків притягнуто до відповідальності згідно із законом — не «за поведінку сина», а дійсно — за нехтування своїми обов'язками щодо виховання сина та контролю за його поведінкою, що й передбачено ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р.
2. О. Микитенка притягнуто не до одного виду, а до двох різних видів відповідальності: перша санкція — цивільно-правова відповідальність, друга — адміністративна. Тому порушення ст. 61 Конституції України у цьому випадку немає.
3. У даному випадку маємо справу з казусом — заподіянням шкоди без вини, що, згідно з Кримінальним кодексом України від 5 квітня 2001 р., не є правопорушенням. Адже мотоцикліст не передбачав і не міг передбачити такої поведінки пішохода, який з'явився несподівано, й мотоцикліст не міг передбачити наслідків, які сталися.
4. Ситуація затримання злочинця потерпілим або іншими особами безпосередньо після скоєння злочину прирівнюється до необхідної оборони. Петров діяв відповідно до серйозності скоєного злочину і небезпечної поведінки озброєного грабіжника. У таких ситуаціях закон прямо визнає заподіяння шкоди правомірною дією.
5. Український військовий корабель в італійському порту, згідно із законом, є об'єктом, що дорівнюється до території України, і якщо на його борту скоєно злочин, то відповідальність передбачається тільки згідно з українським законодавством. Спроби Хоменка не мають перспективи.
6. Рішення суперечить закону. Будь-які засоби оборони дозволені при нападі групи осіб, при насильницькому вторгненні в житло, що маємо в цій ситуації. Особа, яка оборонялася, не підлягає відповідальності, хоч би якою була заподіяна шкода.

7. Якщо дівчата порушили тільки норми моралі, то засоби впливу на них не можуть мати примусового характеру. Якщо норми права дівчатами не порушувались, то їх затримання міліцією суперечить закону. Водночас варто зауважити, що в разі порушення ними вимог Закону України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р. (наприклад, публічний показ у будь-якій формі продукції сексуального характеру і (або) сценічні дії, метою яких є втілення сексуальних дій; спеціальна демонстрація геніталій, сексуальних збочень тощо), ці особи, залежно від обставин, можуть бути притягнені до адміністративної або кримінальної відповідальності.
8. Перебування у стані алкогольного сп'яніння, згідно із законом, є обставиною, яка, навпаки, обтяжує відповідальність, а не пом'якшує її.
9. Сергій є прихильником патріархальної теорії виникнення держави, Оксана — психологічної. Загальноприйнятою у нас вважається соціально-економічна теорія.
11. Дійсно, з 16-ти статей Конституції Пилипа Орлика 6 (11–16) присвячено податкам і повинностям. Але інші, наприклад, закріплюють панівне становище православ'я (ст. 1), непорушність законів, привілеїв і кордонів України (ст. 2), принципи діяльності органів державної влади (ст. 6), створення Генерального Суду (ст. 7), що є суто конституційними положеннями.

Тема 3. Основи правового статусу людини і громадянина. Громадянські (особисті) та політичні права

Тема 4. Конституційні, соціальні, економічні та культурні права. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні

1. До вас за порадою звернулась подруга Наталія, яка вийшла заміж за громадянина Польщі і планує виїхати на постійне проживання до цієї країни. Наталія не може визначитися: виходити їй з громадянства України чи ні. Якою буде ваша порада і які аргументи ви застосуєте?
2. Двоє молодиків — громадяни України — Олег і Дмитро поїхали на роботу до Москви. Олег влаштувався водієм вантажівки до комерційної фірми, а Дмитро уклав контракт на проходження військової служби. Через три роки обидва повернулися в Україну. Чи є вони громадянами України?
3. У подружжя Роберта та Корнелії, які постійно проживають у Дніпропетровську, але є апатридами, народився син. Громадянином якої держави він є?
4. Родина Гольдбергів (батько, мати, донька 13 і син 14 років) виїхали з України до Ізраїлю, вийшовши з українського громадянства. Через деякий час діти випадково дізналися, що вони вже не є громадянами України, хоча бажання такого не мали. Чи порушено їхні права?
5. Громадянин України, 18-річний А. Голобородько має бажання виїхати за кордон. У видачі закордонного паспорта йому тимчасово відмовлено. Голобородько не обізнаний з державною таємницею, не сплачує аліменти, не перебуває під слідством, тому подав позов до суду про порушення щодо нього ст. 33 Конституції України, яка гарантує кожному право вільно залишати територію України. Ви суддя. Які обставини врахуйте при розгляді цієї справи?
6. У приватній фірмі звернули увагу на те, що після обідньої перерви більшість працівників певний час продовжують відпочинок: чоловіки переглядають свіжу пресу, жінки оновлюють макіяж, роблять манікюр, обговорюють покупки. «Хіба це робота?» — скажете ви. Так подумав і директор. Найняв на службу колишнього боксера, обов'язком якого став контроль за працівниками. Новий колега ходив офісом і, якщо бачив, що хтось займається неробочими справами, одразу давав запотилічника, після чого всі почали працювати як слід. Що можна сказати з цього приводу?
7. Працівниця поштового відділення під час сортування листів побачила конверт, адресований своїй сусідці, яка ніколи не одержувала листів. Це здивувало працівницю і, «промучившись» близько 20 хвилин, вона вхопила конверт, акуратно його розкрила й прочитала листа. Потім заклеїла конверт і віддала листоноші. Дайте правову оцінку діям працівниці поштового відділення.
8. Громадянка України Левченко вийшла заміж за громадянина Німеччини. Чи може вона вільно виїхати до цієї держави? Доповніть ситуацію обставинами, за яких українська громадянка, на вашу думку, однозначно не має права вільного виїзду за кордон.
9. Дайте правову оцінку цій газетній замітці: «Восьмого листопада відбулася зустріч заступника голови райдержадміністрації Л.А. Штеменко зі священнослужителями парафій Української православної церкви. Лідія Анатоліївна ознайомила присутніх з соціально-економічною ситуацією в районі. На зустрічі порушувалися питання духовності суспільства, боротьби з наркоманією та пияцтвом. Священнослужителі запропонували запровадити у школах уроки Закону Божого, відкрити недільні школи».

10. У договорі найму житла між комунальним підприємством ЖЕК-2 і власником квартири є такі пункти:

- «п. 2.1.6 ЖЕК-2 має право на вхід до займаного житла для огляду житлових та нежитлових приміщень.
- п. 2.1.7 ЖЕК-2 має право під час аварійних ситуацій проникати у житлові приміщення (квартири) у разі відсутності господаря або членів його сім'ї».

Дайте правовий коментар вказаним пунктам договору.

11. Передвиборча листівка містить карикатуру на лідера КПУ П. Симоненка — він зображений у вигляді піонера з барабаном. Крім малюнка, на листівці є вірш:

Все имеют дети дедушек на свете,
А у Пети-пионера их аж целая капелла.
Революцию постичь учит дедушка Ильич,
Как народ в тюрьму забросить, поучает дед Иосиф.
Дед Никита учит жить, маму Кузькину любить.
Как с трибуны помычат и награды получают,
Поцелуй поставит нежный, — поучает деда Брежнев.
Дед Михайло не мудрил, внуку барабан купил,
Чтобы маршами ходит и простой народ мутить.
Хорошо на свете пионеру Пете!

Чи не порушує зміст листівки певних положень Конституції України?

12. Іноземний громадянин бажає стати громадянином України. При прийнятті необхідних для цього документів від іноземця вимагають подання документа, який засвідчує його вихід з іноземного громадянства. Іноземець пропонує спочатку надати зобов'язання припинити іноземне громадянство, а вже пізніше — сам документ про вихід з іноземного громадянства. А що з цього приводу говорить українське законодавство?
13. Дівчина — громадянка США вийшла заміж за громадянина України і звернулася до Президента нашої держави з клопотанням надати їй громадянство України, тому що вона бажає бути громадянкою своєї рідної країни і рідної держави свого чоловіка. Яке рішення має прийняти Президент України?
14. У ході передвиборчих перегонів міська газета надрукувала відомості з медичної картки одного з кандидатів у депутати, мотивуючи це тим, що виборці мають право знати про стан здоров'я людини, за яку їх закликають віддати голоси. Що б зробили ви на місці цього кандидата?
15. Ви — суддя і розглядаєте кримінальну справу: німу людину звинувачують у скоєнні злочину. Звичайно, що вона не може дати ніяких пояснень, щоб довести свою невинуватість, і на цій підставі прокурор вимагає покарання.
16. Приватний підприємець звернувся до міськвиконкому, щоб ознайомитися з рішенням, яке регламентує правила торгівлі на території міста. Йому відмовили, сказавши, що ознайомлення з цим документом було проведено на спеціальній нараді всіх підприємців, а в місцевій газеті рішення виконкому не друкувалося, бо правила торгівлі є документом обсягом 58 сторінок і для його публікації потрібно було б повністю зайняти 10 номерів газети. Через деякий час при перевірці за порушення правил торгівлі, яких підприємець не знав, на нього було накладено штраф на підставі ст. 68 Конституції України, яка говорить, що незнання законів не звільняє від відповідальності. Дайте правовий коментар.
17. Група батьків майбутніх першокласників звернулася до директора школи з проханням створити клас з російською мовою навчання. Директор відмовив, посилаючись на ст. 10 Конституції України, яка говорить, що державною мовою в Україні є українська мова. Батьки вирішили звернутися до суду. Як ви оцінюєте таку ситуацію і чи є в батьків шанс позитивно розв'язати цю проблему?
18. Іван Петрович у службових справах поїхав до обласного центру. Через деякий час, прямуючи проспектом, він відчув, що його самопочуття різко погіршується. Чоловік придбав в аптеці ліки, прийняв їх, але полегшення не відчув. Іван Петрович звернувся до поліклініки, але направлення до лікаря йому не дали, пояснивши, що треба звертатись у свою поліклініку, де він перебуває на обліку за місцем проживання. Прокоментуйте ситуацію.
19. Приватний підприємець відкрив цех з пошиття спортивних костюмів. Щоб не було проблем з реалізацією товару, кожен рік він наказав прикрашати написом «Adidas» на зразок відомої всім фірми. Що ви можете сказати про винахідливість підприємця?
20. У міській газеті надруковано рекламне оголошення: «Державна середня школа імені Т. Шевченка запрошує на навчання до 10-го класу гуманітарного профілю. Крім основних предметів, вивчаються додаткові за вибором: риторика — оплата 25 грн. на місяць, логіка — 25 грн. на місяць, менеджмент — 50 грн. на місяць». Наскільки це відповідає закону?

21. Директор школи дізнався, що одна вчителька щонеділі ходить до церкви, здійснює всі релігійні обряди і навіть під час служби співає в церковному хорі. Що має сказати директор цій учительці?
22. Ви — міністр освіти та науки України. Які зміни в роботі середніх шкіл ви б наказали запровадити невідкладно? Які — протягом місяця і які — протягом одного року? Чи зраділи б учителі правознавства, якщо б ваш перший наказ був про підвищення заробітної платні педагогічним працівникам?
23. Громадянин Петренко вперше влаштувався на роботу і через місяць при одержанні заробітної платні звернув увагу, що, крім прибуткового податку, з неї утримано ще якісь відсотки. В бухгалтерії йому відповіли, що це відрахування до Пенсійного Фонду і Фонду страхування на випадок безробіття. «Але ж я не писав ніяких заяв. Яке ви мали право утримувати з мене ці внески?» — розсердився Петренко. Як ви вважаєте, є порушення з боку бухгалтерії чи ні?
24. Лікар-стоматолог випадково видалив пацієнту замість безнадійно хворого абсолютно здоровий зуб. Пацієнт образився і подав на лікаря позов до суду, бо навіть у Біблії проголошено формулу помсти: «Око за око, зуб за зуб...». Він вимагає, щоб у лікаря теж видалили такий самий зуб. Дайте правовий коментар інциденту.
25. Учня 10-го класу відрахували з гімназії через дуже низький рівень навчальних досягнень з більшості предметів. Батьки подали скаргу до суду, мотивуючи тим, що Конституція України проголосила обов'язковість повної загальної середньої освіти, а тому їх син має право «досидіти» до кінця 11-го класу й одержати документ. А як вважаєте ви?

Відповіді та коментарі

1. Треба поради не виходити з громадянства України. Аргументи: ст. 33 Конституції України гарантує право будь-коли повернутися в Україну тільки її громадянам; ст. 25 Конституції гарантує українським громадянам правовий захист під час їх перебування за кордоном.
2. Дмитро може втратити громадянство України, бо однією з підстав втрати громадянства України є «добровільний вступ на військову службу іншої держави, яка, відповідно до законодавства цієї держави, не є загальним військовим обов'язком чи альтернативною (невійськовою) службою» (ст. 19 Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р.). Водночас зазначений закон гарантує, що це положення не застосовується, якщо внаслідок цього громадянин України стане особою без громадянства. Олег залишається громадянином України.
3. Стаття 7 Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. говорить: «Особа, яка народилася на території України від осіб без громадянства, які на законних підставах проживають на території України, є громадянином України».
4. Порушено права сина, бо, згідно зі ст. 18 Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р., вихід з громадянства України дітей віком від 14 до 18 років у разі зміни громадянства їх батьків відбувається тільки за згодою дітей.
5. Стаття 6 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21 січня 1994 р. визначає підстави для тимчасових обмежень, серед яких є пункт: «Підлягає призову на строкову військову службу». Голобородьку 18 років, і він тимчасово не має права виїзду за кордон саме з цієї причини.
6. Працівники підлягають дисциплінарній відповідальності за порушення трудової дисципліни. А в цьому випадку є грубе порушення ст. 28 Конституції України, яка говорить, що ніхто не може бути підданий такому поведженню чи покаранню, що принижує його гідність.
7. Працівниця порушила ст. 31 Конституції України, яка гарантує кожному таємницю листування.
8. Стаття 33 Конституції України гарантує право вільно залишати територію України за винятком обмежень, які встановлені законом і в принципі мають вичерпний характер (наприклад, обізнаність з інформацією, яка становить державну таємницю).
9. Пропозиція запровадити у школах уроки Закону Божого суперечить ст. 35 Конституції України, згідно з якою церква відокремлена від держави, а школа — від церкви.
10. У наведеному договорі п. 2.1.6 суперечить ст. 30 Конституції України, бо огляд житла без рішення суду можливий лише у невідкладних випадках, передбачених законом. У цій ситуації навіть не відома мета огляду житла. П. 2.1.7 закону відповідає, бо ст. 30 Основного Закону допускає це в разі аварій, стихійних лих тощо.
11. Порушень Конституції України зміст листівки не має. Стаття 34 Основного Закону гарантує кожному право на свободу думки і слова, вираження своїх поглядів і переконань усно й письмово.
12. Цю ситуацію врегулює ст. 9 Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року, яка однією з умов прийняття до громадянства України називає відсутність іноземного громадянства

- або зобов'язання припинити іноземне громадянство (саме останнє пропонує надати іноземець). Вимагати при прийнятті до українського громадянства документа про вихід з іноземного громадянства ніхто не має права, оскільки в цій самій статті Закону України «Про громадянство України» говориться, що такий документ подається іноземцями до уповноваженого органу України протягом двох років з моменту прийняття їх до громадянства України.
13. В Україні існує єдине громадянство (ст. 4 Конституції України).
 14. Кандидат у депутати повинен звернутись до суду, бо порушено ст. 32 Основного Закону про заборону поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди.
 15. Ст. 62 Конституції України говорить: «Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у скоєнні злочину». Якщо прокурор мотивує тільки цим, то він грубо помиляється й німу людину повинні звільнити.
 16. По-перше, право на інформацію гарантується Конституцією України (ст. 34), а ст. 57 прямо зазначає, що закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, повинні бути доведені до відома населення. По-друге, Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. зобов'язує органи державної влади і місцевого самоврядування інформувати про свою діяльність і прийняті рішення, створювати інформаційні служби, що забезпечували б доступ до інформації. Вказаний Закон також встановлює відповідальність за порушення законодавства про інформацію. У наведеній ситуації проведення наради не є виконанням вимоги закону про обов'язковість доведення рішення виконкому до населення, треба було оприлюднити його в газеті. Крім того, громадянин має право ознайомитися з даним документом безпосередньо у міськвиконкомі.
 17. Звичайно, є, бо ст. 10 Конституції України містить ще й таку фразу: «В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин». Також Основний Закон гарантує право на навчання рідною мовою (ст. 53), правда, у наведеній ситуації не уточнюється про те, чи всі батьки — росіяни, чи ні.
 18. Ст. 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. гарантує кожному вільний вибір лікаря та закладу охорони здоров'я незалежно від місця проживання.
 19. Підприємець порушив право інтелектуальної власності та право на товарний знак. Цей надпис треба розглядати як об'єкт промислової власності всесвітньо відомої фірми, й самовільне його використання на будь-якій продукції є незаконним.
 20. Порушень Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 р. в цій ситуації немає, бо оплата передбачається за вивчення додаткових предметів, які учні можуть вибирати за власним бажанням, і вивчення цих предметів не є обов'язковим.
 21. Директор повинен підкреслити, що це — особиста справа вчителя, це право кожному гарантує ст. 35 Конституції, але обов'язково акцентувати на тому, що вірування вчительки не повинні поширюватися на навчально-виховний процес, бо школа відокремлена від церкви. Закон «Про освіту» від 23 травня 1991 р. гарантує світський характер освіти.
 22. Стосовно підвищення зарплатні радити не слід, бо це не в компетенції міністра освіти та науки України. Такі рішення приймає Кабінет Міністрів України.
 23. Ці внески — обов'язкові, встановлені державою, зокрема про їх обов'язковість говорить ст. 46 Конституції України.
 24. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. (ст. 6) гарантують право на відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди, але (!) цивілізованим шляхом, наприклад, матеріально.
 25. Є різні навчальні заклади, наприклад профтехучилища, де можна продовжити навчання, а в гімназії існує таке поняття, як конкурсний відбір, бо це навчальний заклад для здібних дітей, рівень навчальних досягнень яких не менше 7 балів. Це відповідає Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 р. й іншим нормативно-правовим актам, які регулюють діяльність закладів середньої освіти нашої держави.

Тема 5. Основи конституційного ладу

Тема 6. Органи державної влади України

1. В одному з міст Луганщини громадянин прийшов на прийом до міського голови і пояснив секретарці питання, з яким він звертається, українською мовою. Вона попросила його висловити свої проблеми російською, тому що української мови не розуміє. Громадянин відмовився. Тоді секретарка сказала, що на прийом він не потрапить, оскільки кожен, хто проживає в російськомовному регіоні, зобов'язаний звертатися в органи державної влади та органи місцевого самоврядування російською мовою. Дайте правовий коментар.

2. Один із діячів української діаспори в Канаді, громадянин цієї держави Кость Цибульський дуже вболіває за Україну і тому має наміри взяти участь у наступних виборах до Верховної Ради України. Як ви вважаєте, чи є в нього шанси стати народним депутатом?
3. Молодого, дуже талановитого економіста після закінчення Дніпропетровського національного університету було запрошено на стажування до США. Через три роки цей громадянин України повернувся додому й одразу вирішив висунути свою кандидатуру на виборах до Верховної Ради України. Чи зможемо ми побачити його прізвище у виборчому списку якоїсь партії?
4. У день відкриття першої сесії Верховної Ради України нового скликання, коли народні депутати склали присягу, один із новообраних народних депутатів продовжував свій тур однією з областей України і відмовився виїхати до Києва. Дайте правовий коментар його вчинку.
5. У багатьох навчальних закладах є куточки державної символіки України. Можливо, й у вашій школі є красивий кольоровий плакат з назвою «Державний Гімн України» і текстом Павла Чубинського «Ще не вмерла Україна». Таких плакатів у перше десятиліття української незалежності було надруковано сотні тисяч примірників. Що можна сказати про рівень правової компетентності замовника цього плаката?
6. Ст. 24 Конституції України закріплює недопустимість привілеїв або обмежень за мовними ознаками. А Закон України «Про громадянство в Україні», зокрема ст. 9, однією з умов, необхідних для вступу до громадянства України іноземних громадян та осіб без громадянства, визначає «володіння українською мовою в обсязі, достатньому для спілкування». Оксана вважає, що вказана норма закону суперечить Конституції України. А яка ваша думка?
7. За народною ініціативою із дотриманням вимог ст. 72 Конституції України стосовно збору 3-х мільйонів підписів громадян України, які мають право голосу, не менше як у двох третинах областей і не менше як по 100 тис. підписів у кожній області проголошено Всеукраїнський референдум. До бюлетеня для голосування внесено два питання: 1) Чи погоджуєтесь Ви з тим, щоб надати російській мові статус другої державної мови в Україні? 2) Чи погоджуєтесь Ви з тим, щоб на фінансування освіти витрачалося не менше 10 % Державного бюджету України? Вас нічого не здивувало?
8. До рідного села після відбування покарання за скоєння тяжкого кримінального злочину повернувся громадянин Малишенко. Територіальна громада проголосила місцевий референдум щодо заборони Малишенку проживати в цьому селі, і більшість виборців підтримала це питання. Малишенко заявив, що емоції треба виражати в художній самодіяльності, а в реальному житті — керуватися здоровим глуздом. Що має на увазі ця людина?
9. Напередодні виборів Президента України командир військової частини видав наказ, який, зокрема, містить таку фразу: «Командирам рот узяти під особистий контроль явку підлеглих до виборчої дільниці та забезпечити не менше 70 % голосів на користь кандидата від Спілки офіцерів України генерал-полковника А. І. Сидоренка». Заступник командира радить скасувати цей наказ, а командир не погоджується, нагадуючи, що проведення передвиборчої агітації може здійснюватися в будь-яких формах і будь-якими засобами. Хто з них помиляється?
10. Виборець Варавенко в день голосування завітав до виборчої дільниці п'ять хвилин на дев'яту вечора, пояснивши, що в нього зіпсувався годинник і тому він дещо запізнився. Як ви вважаєте, чи дозволять йому проголосувати, якщо годинник його, дійсно, показує час 19.45?
11. Одна з політичних партій має намір висунути кандидатом на чергових президентських виборах доцента Київського університету, 01.12.1983 р. народження, який має дуже цікаву програму і, на думку його прихильників, відповідає всім вимогам, щоб стати найкращим Президентом в історії України. До того ж, як і вимагає Конституція України, кандидат має право голосу, постійно проживає в Києві, окрім державної, володіє декількома іноземними мовами. А яка ваша точка зору?
12. Напередодні виборів депутатів сільської ради сільський голова скликав загальні збори мешканців і, «щоб не розводити бюрократизм», запропонував обрати всіх депутатів прямо на сході підняттям рук. Учитель місцевої школи зауважив, що цього робити не можна, на що сільський голова відповів: «Згідно із Законом України «Про органи самоорганізації населення» від 11.07.2001 р., всі питання місцевого значення вирішуються територіальною громадою і чи не найпершим принципом самоврядування проголошено гласність». А що сказали б ви, як би були присутні на цих зборах?
13. Верховна Рада України розглядає питання, пов'язане із внесенням змін до Конституції. Дана пропозиція одержала 284 голоси народних депутатів. Школяр Анатолій зрозумів, що до Основного Закону будуть внесені зміни, адже Верховна Рада приймає закони, постанови та інші акти простою більшістю від її конституційного складу (не менше як 226 голосів народних депутатів). Чи правильно він міркує?

14. Дніпропетровська обласна державна адміністрація подала на розгляд Верховної Ради України проект закону. Чи зобов'язана Верховна Рада його розглянути?
15. З технічних причин деякий час не друкувалися «Відомості Верховної Ради України», «Офіційний вісник України» й газета «Голос України», тому новий і дуже важливий закон було опубліковано в газеті «Київські відомості». Дехто має сумніви: виконувати вимоги цього закону чи ні? А як ви вважаєте?
16. Президент України виконує свої обов'язки вже майже десять років. Усі ваші знайомі однозначно стверджують, що він більше вже не матиме права бути Президентом. Ви згодні з цим?
17. Професора — улюбленця всіх студентів одного з київських вузів — призначено на посаду міністра. Студенти чули, що начебто Конституція України забороняє керівникам центральних та місцевих органів виконавчої влади суміщати свою службову діяльність з іншою роботою, і шкодують, що він більше не викладатиме у ВНЗі. Що б ви сказали цим студентам з огляду на законодавство?
18. Прем'єр-міністр України підписав постанову Кабміну. Чи можна однозначно стверджувати, що Президент України не зобов'язаний її виконувати, бо главою держави є саме він, а не Прем'єр-міністр?
19. У селі Малинівка відбувся референдум. Директор місцевого сільгоспідприємства Грекін відмовляється, щоб його підприємство виконувало рішення, прийняте цим референдумом, мотивуючи тим, що в ньому брали участь громадяни — жителі села, відповідно його рішення є обов'язковими саме для громадян — жителів села, а Грекін є мешканцем обласного центру. Прокоментуйте позицію директора.
20. Президент України подав до Конституційного Суду України Закон Автономної Республіки Крим, бо вважає, що він не відповідає Конституції України. Конституційний Суд прийняв рішення про відповідність цього правового акта Основному Закону держави. Що робитиме глава держави?
21. Працівник міліції вимагає у громадянина мобільний телефон, мотивуючи це тим, що йому треба терміново зателефонувати й доповісти начальству про своє місцезнаходження. Мобільний зв'язок коштує недешево, і власник телефону вагається. Що б ви зробили на його місці?
22. Новообрана Верховна Рада України зібралася на першу сесію відповідно до ст. 82 Конституції України не пізніше ніж на 30-й день після офіційного оголошення результатів виборів. Протягом двох тижнів народні депутати не можуть сформувати коаліцію депутатських фракцій відповідно до ст. 83 Конституції. Який подальший розвиток подій?
23. Після офіційного оголошення результатів виборів виявилось, що до Верховної Ради України, конституційний склад якої — 450 народних депутатів, обрано 318 народних депутатів України. Дайте правовий коментар цій ситуації.

Відповіді та коментарі

1. Ст. 10 Конституції України говорить, що державною мовою в Україні є українська мова. Крім цього, законодавство про мови чітко визначає, що мовою роботи, діловодства, документації є українська мова. Водночас зазначимо, що законодавче закріплення державного статусу української мови на рівні Конституції України не поклато край суперечкам навколо мовного питання й до сьогоднішнього дня. За наявності істотних розбіжностей у трактуванні положень мовного законодавства з боку виконавчих органів, різних фракцій Верховної Ради України та ряду представницьких органів влади в регіонах у справі мовної політики вже двічі був змушений втрутитися Конституційний Суд України. Своєю ухвалою від 14 грудня 1999 р. він подав офіційне тлумачення положень Конституції України щодо сфер застосування державної мови, згідно з яким українська мова є обов'язковою для використання в органах законодавчої, виконавчої та судової влади, а також в інших державних органах та органах місцевого самоврядування, у збройних силах, у державних і комунальних навчальних закладах (крім місць компактного проживання громадян національних меншин, у діяльності й навчанні яких поряд з державною можуть використовуватись їхні національні мови).
2. Ніяких шансів він не має, бо не є громадянином України, а цього вимагає ст. 76 Конституції України.
3. Не зможемо, бо останні 5 років треба проживати в Україні, що підкреслено у ст. 76 Основного Закону України.
4. Він або не знає (що дивно й малоімовірно) ст. 79 Конституції України, або ігнорує Основний Закон держави, бо повноваження народних депутатів України починаються з моменту складання ними перед Верховною Радою України присяги, текст якої наводиться у ст. 79 Конституції. Ця ж стаття наголошує, що відмова скласти присягу має наслідком втрату депутатського мандата.
5. Державним Гімном України, згідно зі ст. 20 Конституції, є національний гімн на музику М. Вербицького зі словами, затвердженими законом, що приймається не менше як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України. Декілька років тому, коли друкувався цей плакат, Верховною

Радою України текст Гімну ще не був затверджений. Як відомо, 6 березня 2003 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про Державний Гімн України», стаття 1 якого говорить: «Державним Гімном України є національний гімн на музику М. Вербицького зі словами першого куплету та приспіву твору П. Чубинського у такій редакції:

«Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.
Приспів:
Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду».

Замовники плаката свого часу забули зазирнути до Конституції України і тому дезінформували мільйони людей.

6. Це не є обмеженням за мовними ознаками і не суперечить Конституції України, до того ж, Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року входить до складу конституційного законодавства. Важко уявити, як людина буде визнавати й виконувати Конституцію та закони України, якщо взагалі не володітиме українською мовою.
7. Ст. 74 Конституції України наголошує, що референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії, а друге питання в бюлетені стосується розподілу коштів Державного бюджету України.
8. Питання, яке винесене на місцевий референдум, суперечить ст. 33 Конституції України, яка гарантує вільний вибір місця проживання кожному, хто на законних підставах перебуває на території України.
9. Поміляється командир, бо його наказ порушує ст. 71 Конституції України, яка підкреслює, що вибори є вільними. Наказ є тиском на виборців, які є підлеглими командира, примусити їх голосувати за «свого» кандидата.
10. Не дозволять, бо законодавство про вибори чітко визначає, що голосування проводиться з 7.00 до 20.00 і о 20-й годині голова виборчої комісії повинен оголосити голосування закінченим і зачинити двері виборчої дільниці. Ніяких винятків у цьому порядку не передбачено.
11. На момент чергових президентських виборів ця особа не досягне 35-річного віку, чого вимагає Конституція України (не важко підрахувати, що 35 років доценту виповниться лише 1 грудня 2018 р., а найближчі чергові вибори Президента України відбудуться значно раніше).
12. Це зовсім різні речі, бо вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, згідно зі ст. 71 Конституції України, відбуваються шляхом таємного голосування, а територіальні громади приймають рішення тільки в межах своєї компетенції.
13. При вирішенні питань, пов'язаних із внесенням змін до Конституції України (див. розділ XIII Конституції України), рішення приймаються не простою, а кваліфікованою більшістю голосів — двома третинами від конституційного складу Верховної Ради (не менш ніж 300 голосів народних депутатів).
14. Обов'язковими для розгляду у Верховній Раді України, згідно з Основним Законом (ст. 93), є тільки законопроекти, які внесені Президентом України, народними депутатами України та Кабінетом України, оскільки тільки ці суб'єкти мають право законодавчої ініціативи (до 1 січня 2006 р. таке право мав і Національний банк України). Пропозиції інших суб'єктів не є обов'язковими для розгляду в парламенті.
15. Офіційним оприлюдненням вважається публікація тільки в перших трьох вказаних періодичних виданнях, а публікація тексту закону в інших виданнях має виключно інформативне значення й не спричиняє ніяких юридичних наслідків. Сумніви безпідставні, бо цей закон не має чинності.
16. Не згодні, бо, за ст. 103 Конституції України, одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки поспіль. Тому можливе обрання цієї самої особи на посаду Президента і втретє, але вже після того, як цю посаду обіймала інша особа.
17. У студентів є шанси почути лекції улюбленого професора, бо вказана заборона не стосується права займатися викладацькою, науковою та творчою роботою, але, правда, тільки у позаробочий час. Це закріплено у ст. 120 Основного Закону.
18. Ні. Президент України є громадянином України, й усі нормативні акти, які стосуються його як громадянина (а не глави держави), він, звичайно, повинен виконувати, як і громадянин держави.
19. Рішення, що прийняте місцевим референдумом у межах закону, є обов'язковим для виконання і для підприємств на відповідній території. При цьому немає ніякого значення, що керівник проживає в обласному центрі, бо це стосується не його особисто, а очолюваного ним підприємства.

20. Президент повинен погодитися з рішенням Конституційного Суду України, бо його рішення, згідно зі ст. 150 Конституції України, є обов'язковими для виконання на території України, остаточною й не можуть бути оскаржені.
21. Згідно зі ст. 11 Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р., працівник міліції має право користуватися у невідкладних випадках засобами зв'язку, що належать громадянам, лише за їх згодою.
22. По-перше, зауважимо, що в народних депутатів ще є час на формування коаліції депутатських фракцій, оскільки ст. 83 Конституції України говорить, що така коаліція в парламенті повинна бути сформована протягом одного місяця з дня першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України. По-друге, якщо протягом одного місяця коаліція депутатських фракцій так і не буде сформована, то Президент України на підставі ст. 90 Конституції України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України.
23. Верховна Рада України, згідно зі ст. 82 Конституції України, може здійснювати свої повноваження, якщо обрано не менше двох третин від її конституційного складу, тобто не менше ніж 300 народних депутатів.

Тема 7. Найважливіші положення цивільного, земельного, сімейного і трудового права. Правове регулювання підприємницької діяльності

Тема 8. Найважливіші положення адміністративного і кримінального права

1. Виконком міської ради прийняв рішення, згідно з яким кожний житель міста був зобов'язаний відпрацювати один день на громадських роботах, розчищаючи вулиці від снігу. Члени виконкому були одностайні в думці: наше місто ніхто, крім нас самих, у належний стан не приведе. А яка ваша думка?
2. Громадянину України рішенням міськвиконкому відмовлено в реєстрації приватного підприємства, бо він є пенсіонером. Чи відповідає це законодавству?
3. Громадянину Ізраїлю відмовлено у відкритті приватного підприємства в м. Дніпропетровську, бо він не є громадянином України й постійно не проживає в цьому місті. Чи відповідає це законодавству?
4. Після смерті громадянина Захарова єдиним спадкоємцем виявився його повнолітній племінник Микола. Через деякий час після прийняття спадщини Микола несподівано дізнався, що його покійний дядько за місяць до смерті уклав за всіма правилами договір позики з громадянином Нестеренком і одержав від нього гроші в сумі 2000 грн. терміном на 3 місяці, які не повернув. Позикодавець вимагає, щоб борг повернув племінник. Микола не погоджується, мотивуючи тим, що особисто він ніяких грошей у Нестеренка не позичав. А що говорить закон?
5. Працівник швейної фабрики порушив трудову дисципліну. Адміністрація оголосила йому догану й позбавила премії весь колектив, мотивуючи тим, що якщо профспілка наполягала на укладенні колективного договору, то й відповідальність за все повинна бути колективною. Чи є сенс «скривдженим» звертатися до суду? Чи мають вони підстави і право для оголошення страйку?
6. Двоє друзів — Андрій (17 р.) і Олексій (19 р.) влаштовуються на роботу. Директор заводу ставить умову: для визначення професійної придатності їм встановлюється випробування строком 100 днів. Аргументи директора: приймати на постійну роботу людину з вулиці, зовсім її не знаючи, є безглуздом. Ваш коментар?
7. Адміністрація підприємства веде набір нових працівників для виконання підсобних робіт. На дверях відділу кадрів вивішено таке оголошення: «Перелік документів, обов'язкових для оформлення на роботу:
 - паспорт;
 - трудова книжка;
 - атестат про середню освіту;
 - довідка про партійну приналежність;
 - медична довідка;
 - довідка ЖЕКУ про відсутність заборгованості з комунальних платежів».Прокоментуйте зміст оголошення з правової точки зору.
8. Василь Денисенко 20 р. працював на міському меблевому комбінаті. Рішенням облдержадміністрації підприємство з цього міста було передислоковане в сусіднє, бо останнє має вихід на залізницю, що підвищує рентабельність виробництва. Денисенко відмовився від переведення на роботу в сусіднє місто, й адміністрація видала наказ про його звільнення. Ви працюєте юристом, і Денисенко прийшов до вас за консультацією.

9. 20-річна Наталка працює в перукарні і втретє намагається вступити на стаціонарне навчання до ВНЗу. Нарешті їй пощастило: 28-го серпня вона одержала повідомлення про зарахування до ВНЗу і виклик з'явитися на заняття 1-го вересня. Директор перукарні, прочитавши заяву Наталки, сказав, що, згідно із законом, попередження про звільнення робиться за два тижні, і тому від дня подання заяви вона мусить відпрацювати два тижні, а директор за цей час знайде їй кваліфіковану заміну. Хто з них помиляється? Чи є законні шанси в Наталки отримати 1-го вересня студентський квиток?
10. Тетяна працює касиром на заводі. Вранці, коли вона збиралася на роботу, до неї без попередження приїхала подруга з іншого міста. Тетяна вирішила до обіду залишитися вдома і на завод прийшла замість восьмої ранку о десятій. Подруга залишилася вдома, і з роботи Тетяна пішла на дві години раніше. Наступного дня Тетяну було звільнено за прогул. Тетяна говорить, що це не прогул, адже вона в цей день працювала, просто дещо запізнилася й трішечки раніше пішла з роботи. Хто краще вивчив курс «Основи правознавства» — директор чи Тетяна? Відповідь аргументуйте.
11. Маргариту Петрівну вже давно не влаштовувало, як вона виглядає, і тому одразу після новорічних свят вона вирішила зробити пластичну операцію. Краса вимагає жертв — жінці довелося декілька місяців провести в лікарні, а після виписки тривалий час перебувати вдома на лікарняному. Вийшла на роботу Маргарита Петрівна напередодні Дня Конституції і несподівано одержала «святковий подарунок» — наказ про звільнення. Маргарита Петрівна має намір оскаржити дії адміністрації, бо вважає їх такими, що суперечать Конституції України. Що ви думаєте з цього приводу?
12. До відділу кадрів підприємства прийшли двоє хлопців — Віталій (16 р.) і Євген (14 р.). На календарі — літо, і вони бажали б тимчасово попрацювати в період канікул. Ви — начальник відділу кадрів і вам слово.
13. Випускник середньої школи (17,5 р.) «провалився» на вступних іспитах до університету і прийшов до служби зайнятості, щоб одержати направлення на роботу. Йому відповіли, що в наш час не для всіх кваліфікованих працівників знаходяться робочі місця, а вчорашніх школярів, які нічого не вмють, взагалі ніхто не бажає приймати на роботу. Наскільки це відповідає дійсності і наскільки — законодавству?
14. Віктор і Людмила познайомилися першого березня і того ж дня вирішили подати заяву до органу реєстрації актів громадянського стану про бажання укласти шлюб. Чи буде дійсним їх шлюб, якщо вони знайомі дуже мало і фактично не знають одне одного?
15. Петро й Катерина подали заяву про укладення шлюбу. За декілька днів до реєстрації Катерина раптом заверебувала: висунула вимогу до Петра, щоб він надав їй медичну довідку, яка засвідчує, що він не хворий на СНІД. Петро розсердився і сказав, що інформація про стан здоров'я людини є таємницею й розголошенню не підлягає. Хто з них не правий?
16. Ваші знайомі вирішили укласти шлюб за старовинними правилами — обвінчатися в церкві — і звернулися до вас за порадою з приводу цього. Що ви їм порадите?
17. Під час розлучення в подружжя виникла суперечка щодо розподілу майна. Чоловік наполягає, що розподілу підлягають і золоті прикраси дружини, бо, згідно із законом, майно, що придбано в шлюбі, є спільною власністю. Дружина з цим не погоджується, посилаючись на норму закону, яка говорить, що речі індивідуального користування є роздільною власністю кожного з подружжя. Чи є шанси в жінки залишити недоторканими всі свої прикраси?
18. 13-річний Ігор прийшов до магазину, щоб придбати відеомагнітофон. Продавець поцікавився, скільки йому років і, діставши відповідь, відмовився продати товар. Ігор обурився, адже гроші на цю покупку він заробляв протягом усіх літніх канікул, допомагаючи батькам торгувати на ринку. Чи має законні підстави відмова продавця?
19. Громадянин Демченко один проживав у неприватизованій квартирі, яку одержав відповідно до черги у міськвиконкомі. Через деякий час, скоївши злочин, Демченко був притягнутий до кримінальної відповідальності й засуджений на 5 років до відбування покарання у виправно-трудовій колонії. Квартира залишилася без господаря. У зв'язку з тим, що в місті була велика черга на одержання житла, міськвиконком прийняв рішення про її конфіскацію й подальший розподіл відповідно до черги. Наскільки ця життєва ситуація відповідає закону? Що робити Демченку через 5 років?
20. Громадянка Охрименко приватизувала свою квартиру. Через деякий час вона дізналася, що бухгалтерія ЖЕКу продовжує їй нараховувати ті ж суми по квартплаті, що й раніше, коли квартира не була її власністю. Охрименко вважає, що це грубе порушення закону, і звернулася до вас як до адвоката. Проконсультуйте її.
21. Після служби в армії Сашко вирішив вступити до столичного ВНЗу, але це йому не вдалося. За час складання вступних іспитів йому дуже сподобалося в Києві, і він залишився у столиці. Однак усі його спро-

- би знайти роботу наштовхувалися на одну перепону: всюди вимагали наявності реєстрації за місцем проживання у Києві. Сашко зателефонував Ользі, з якою познайомився на вступних іспитах. Його пропозиція зацікавила дівчину: вони укладають шлюб, і Сашко реєструється за її адресою. Це дає йому змогу влаштуватися на роботу, а коли він почне заробляти, віддячить Ользі тим, що протягом року буде щомісяця сплачувати їй по 100 грн. Через місяць шлюб було укладено. Увечері Сашко несподівано приїхав до Ольги і поставив ультиматум: якщо вони подружжя, то він має право проживати в її квартирі й ніякі гроші сплачувати не збирається. На чиєму боці закон і яке розв'язання цієї проблеми?
22. Збираючись у відрядження, сусід залишив вам для догляду свою кішку. Через тиждень у неї народилися кошенята. Чи має право сусід вимагати від вас повернення не тільки кішки, а й кошенят, адже він вам давав тільки кішку?
23. У сім'ї Бормаченків було троє дітей. Старший син Дмитро (17 років) своєю поведінкою постійно завдавав чимало клопоту й неприємностей батькам. Після чергового конфлікту з батьком Дмитро пішов із дому й не повернувся. Батько розсердився, й, укладаючи заповіт, позбавив Дмитра частки в спадщині. Аргументи батька: власність моя і моє право її розподілити саме таким чином, бо Дмитро не заслуговує ні копійки. Назвіть випадки, коли, згідно із законом, воля батька після його смерті буде виконана і коли його рішення буде суперечити закону.
24. Реформування агропромислового комплексу й земельних відносин призвело до значного збільшення кількості фермерських господарств у селі Переяславка. Сільський голова Голік теж вирішив стати фермером, але в райдержадміністрації йому було відмовлено. Громадянин Голік вважає це порушенням ст. 42 Конституції України, яка говорить, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. А створення фермерських господарств дозволено Законом України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. Хто помиляється: чиновники райдержадміністрації чи сільський голова Голік?
25. Громадянин Безштанько вирішив стати приватним підприємцем і відкрити аптеку. У державній реєстрації як суб'єкта підприємницької діяльності заявнику було відмовлено, бо за освітою він музикант і взагалі не розуміється на лікарських препаратах. Дайте правовий коментар цій ситуації.
26. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. гарантує право покупця при виявленні недоліків товару вимагати його заміни на аналогічний товар належної якості. Громадянка Пилипенко придбала у гастрономії сосиски, а вдома їй спало на думку, що купити треба було сардельки. Продавець категорично відмовився замінити сосиски на сардельки. Хто правий?
27. Відомо, що результати творчої та інтелектуальної діяльності є об'єктами цивільних відносин і підлягають правовій охороні. У голові професора Маркова виникли геніальні наукові ідеї. Чи охороняються вони авторським правом?
28. Іван не повернув до обумовленого терміну Миколі велику суму боргу. Микола чекав ще деякий час і, побачивши, що ніяких надій на повернення своїх грошей у нього немає, розв'язав проблему таким чином: одного дня він завітав до Івана з «групою підтримки» і вигнав його з квартири, виставивши всі речі на вулицю. Чи має право Микола на цю квартиру, якщо вартість її вдвічі менша від суми неповернутого йому боргу і тільки на 50 % компенсує його втрати?
29. Дідусь, вітаючи з днем народження свого повнолітнього онука, оголосив, що дарує йому свій будинок. З часом виникло непорозуміння: після смерті дідуся про свої права на це житло заявили інші родичі. Що забув зробити дідусь, щоб уникнути такої ситуації?
30. Представник вірменської торгової компанії, який працював у її Дніпропетровській філії, скоїв злочин, який, за законами Вірменії, злочином не вважається, і був засуджений. Його земляки подали скаргу, бо вважають, що рішення суду є незаконним і засуджений постраждав лише через те, що належить до числа осіб кавказької національності. Ця скарга перед вами. Ваше рішення?
31. Компанія повнолітніх молодиків пошкодила цегляну огорожу однієї з міських шкіл. Суд зобов'язав їх протягом тижня власноруч побудувати нову огорожу. Ваш коментар з посиланням на чинне законодавство України?
32. У хворого на грип під впливом високої температури стався тимчасовий розлад психіки, хоча до цього симптомів психічного захворювання не спостерігалось. Перебуваючи в цьому стані, він скоїв кримінальний злочин і тепер чекає на покарання. Покарають його чи ні?
33. Невідомий увечері намагався проникнути в чужий автомобіль, але не встиг цього зробити, бо спрацювала автосигналізація і він з переляку втік. Власник автомобіля наздогнав невідомого, затримав і викликав міліцію. Адвокат затриманого вимагає його звільнення, бо проникнення в автомобіль не відбулося. Власник автомобіля не згоден з цим: якби не сигналізація, вважає він, то його власності було б завдано шкоди. Хто правий?

34. Нероба Іван мріє про красиве життя. Він лежить удома на дивані й розмірковує, в якому з місцевих магазинів наприкінці робочого дня може бути найбільша виручка, щоб задарма не ризикувати і здійснити напад з максимальною результативністю. Чи підлягає Іван кримінальній відповідальності?
35. На неповнолітнього Павла було здійснено розбійний напад, в результаті якого в нього стався розлад психіки. У зв'язку з тим, що злочинцям із якихось причин вдалося уникнути кримінального покарання, батько потерпілого вирішив здійснити вирок власноруч. Він придбав пістолет, але потім, зваживши всі «за» і «проти», відмовився від цього вчинку, бо зрозумів, що справедливість не можна встановити протиправними діями. Батько добровільно прийшов до відділу міліції і здав зброю. Чи підлягає ця людина кримінальній відповідальності, адже ми маємо чітко окреслену першу стадію скоєння злочину — готування до нього?
36. Неповнолітні Олег (14 років), Сергій (15 років) та повнолітній Анатолій (21 рік) вчинили розбійний напад на приватного підприємця. Кого буде притягнуто до кримінальної відповідальності, якщо ст. 67 Кримінального Кодексу України визначає це правопорушення як «скоєння злочину групою осіб за попередньою змовою», що є обставиною, яка обтяжує кримінальну відповідальність? Батьки неповнолітніх наполягають на їх звільненні від покарання, бо чули, що ст. 22 Кримінального Кодексу, яка розкриває особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх, уже в першій фразі наголошує, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до скоєння злочину виповнилося 16 років?
37. Громадянин Бабич щосуботи брав у свого знайомого потужну музичну апаратуру, і до пізньої ночі мешканці усіх сусідніх будинків були вимушені замість відпочинку нервувати через протиправні дії цього меломана. Бабича неодноразово попереджали, на нього було накладено штраф, який він сумлінно сплатив, продовжуючи при цьому свої музичні вправи. Було прийнято рішення про конфіскацію апаратури, бо саме вона є знаряддям вчинення адміністративного правопорушення, але, дізнавшись про це, Бабич довго сміявся. Чому?
38. Громадянин Російської Федерації, перебуваючи в родичів у Дніпропетровську, вчинив грубе порушення правопорядку. За це адміністративне правопорушення було прийнято рішення про видворення цієї особи з України. Чи не занадто сувору санкцію вжито і, взагалі, чи відповідає це українському законодавству?
39. Двоє юнаків — Олександр (19 років) і Ігор (17 років) вчинили серйозне адміністративне правопорушення, за що законом у виняткових випадках застосовується такий вид покарання, як адміністративний арешт на термін до 15 діб, і таке рішення приймає лише суд або суддя. Ви — суддя і розглядаєте цю справу. Ваше рішення?
40. Біля двору громадянина Зайцева тривалий час зберігалася цегла, шлакоблок, інші будівельні матеріали. Після неодноразових попереджень цю людину рішенням адміністративної комісії при міськвиконкомі було оштрафовано. Зайцев вважає це покарання незаконним, бо будматеріали йому потрібні для будівництва гаража, але в даний час для найму спеціалістів він не має коштів. Ваш коментар?
41. Пенсіонерка Лаврова переходила вулицю й була затримана працівниками міліції, які пояснили: «Ви порушили правила переходу вулиць, бо пішохідний перехід знаходиться зовсім недалеко, за 200 метрів від цього місця». На це Лаврова відповіла: «Це для вас 200 метрів — зовсім недалеко, а для 75-річної людини робити такий «крюк» важко і, взагалі, хіба я щось порушила?» А ви як вважаєте?

Відповіді та коментарі

1. Це примусова праця, яку забороняє ст. 43 Конституції України, ця ж стаття говорить про право на працю, яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується.
2. Не відповідає, бо законодавство України, зокрема Господарський кодекс України та Цивільний кодекс України (обидва кодекси прийняті 16 січня 2003 р. і є чинними з 1 січня 2004 р.), такого обмеження не передбачають.
3. Не відповідає, бо законодавство України, зокрема Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року, говорить, що підприємцями в Україні можуть бути й громадяни інших держав.
4. Згідно з Цивільним кодексом України від 16 січня 2003 р. і нормами міжнародного права, поняття «спадкування» розглядається як перехід прав та обов'язків (спадщини) від спадкодавця до спадкоємця. Тому до Миколиної спадщини входять і борги дядька, і Микола повинен їх сплатити, але тільки в межах дійсної вартості успадкованого ним майна. Наприклад, якщо така вартість — 2600 грн., то він повинен віддати борг повністю, а якщо вартість успадкованого майна — 1500 грн., то віддати він повинен лише 1500 грн.

5. Колективний договір не може передбачати колективної відповідальності працівників, бо це суперечить Конституції України та Закону України «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 року. Право на страйк гарантує ст. 44 Основного Закону.
6. Випробування заборонено для осіб молодше 18-ти років, а термін випробування не може перевищувати 3-х місяців (лише в окремих випадках — 6-ти місяців).
7. Закон забороняє вимагати відомості про партійну й національну приналежність. Що стосується документа про освіту, то вимагати його необхідно лише у випадках, передбачених законом, наприклад, коли необхідна спеціальна освіта (вчитель, медик та інше), а для виконання підсобних робіт документ про освіту не потрібен. Довідку ЖЕКу вимагати теж незаконно.
8. П. 6 ст. 36 Кодексу законів про працю України від 10 грудня 1971 р. передбачає у разі відмови працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом з підприємством звільнення цього працівника з ініціативи адміністрації.
9. Два тижні — це загальне правило, але воно застосовується не завжди. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. (ст. 38) передбачає, що, наприклад, у випадках, коли причиною звільнення є зарахування до навчального закладу, то роботодавець зобов'язаний звільнити працівника у строки, визначені в його заяві, тобто одразу.
10. Тетяна не вивчила, що прогулом вважається відсутність на роботі більше 3-х годин протягом робочого дня (в тому числі й сумарно), і тому покарана згідно із законом: на підставі п. 4 ст. 40 Кодексу законів України про працю від 10 грудня 1971 р.
11. Роботодавець може розірвати трудовий договір з власної ініціативи, якщо особа більше 4-х місяців поспіль не з'являється на роботу внаслідок тимчасової непрацездатності. Підставою цього є п. 5 ст. 40 Кодексу законів України про працю від 10 грудня 1971 р.
12. Згідно зі ст. 188 Кодексу законів про працю України від 10 грудня 1971 р., для працевлаштування Євгена необхідна згода одного з його батьків, обом необхідно пройти медичний огляд, причому за рахунок підприємства; узгодити призначення хлопців із профспілковим комітетом. Що стосується тривалості робочого часу, то Євген працює 24 години на тиждень, а Віталій — 36 годин.
13. Місцеві ради, згідно із законодавством, зобов'язані встановлювати спеціальну броню прийняття на роботу та професійне навчання на виробництві для випускників шкіл, професійно-технічних навчальних закладів та інших осіб віком до 18-ти років.
14. Законодавство, зокрема Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. (є чинним з 1 січня 2004 р.), тривалого знайомства не вимагає і, якщо немає ніяких інших, передбачених законами перешкод, то такий шлюб є дійсним.
15. Особи, що беруть шлюб, згідно зі ст. 30 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 р., мають бути взаємно обізнані про стан здоров'я один одного. Вимога Катерини законна.
16. Якщо тільки вінчання, то воно не надає шлюбу правового значення і з юридичної точки зору не може бути підставою для виникнення взаємних прав та обов'язків. Порадьте їм обов'язково зареєструвати шлюб в органі реєстрації актів громадянського стану.
17. Згідно зі ст. 57 чинного з 1 січня 2004 р. Сімейного кодексу України, коштовності є особистою приватною власністю дружини, навіть тоді, коли вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя. Золоті прикраси, з приводу яких виникла суперечка, залишаються у дружини.
18. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. (набув чинності 1 січня 2004 р.) у ст. 31 встановлює, що малолітні особи (особи віком до 14-ти років) мають часткову цивільну дієздатність. Такі особи мають право самостійно вчиняти тільки дрібні побутові правочини (такі, що задовольняють побутові потреби особи, відповідають її фізичному, духовному та соціальному розвитку та стосуються предметів, які мають невисоку вартість). Таким чином, дії продавця правомірні. Якщо б Ігор придбав відеомагнітофон без проблем із продавцем, то, згідно із законодавством, цей правочин вважався б нікчемним, недійсність якого встановлена законом і який є недійсним уже в момент його укладення. Будь-хто без рішення суду вправі вимагати наслідків недійсності такого правочину (тобто батьки могли б повернути товар продавцю й отримати сплачені за нього гроші).
19. Конфіскація житла можлива тільки на підставі закону (ст. 41 Конституції України) і тільки за рішенням суду. Це не в компетенції міськвиконкому!
20. Власникам приватизованих квартир нараховується плата, що компенсує витрати ЖЕКу на утримання будинку, розмір цієї плати дорівнює розміру квартплати. Бухгалтерія не порушувала закон.
21. Маємо справу з фіктивним шлюбом, але це повинен визнати суд, Сашко не має ніяких прав на проживання в Ольги (хіба що в статусі квартиранта, якщо вона буде згодна).

22. У цивільному праві є поняття «плоди» — це продукти органічного розвитку таких речей, як тварини й рослини. За загальним правилом, закріпленим у Цивільному кодексі України від 16 січня 2003 р. (ст. 189), плоди належать власникові речі, якщо інше не визначено законом або договором власника з іншою особою. Таким чином, кошенята, які народились у кішки, належать їй власникові, що перебував у цей час у відрядженні.
23. Якщо на момент смерті батька Дмитру виповниться 18 років, він не одержить своєї частки в спадщині і все буде так, як у заповіті. Якщо батько помре до повноліття Дмитра, то позбавлення сина частки в спадщині буде незаконним. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. (ст. 1241) гарантує право неповнолітньої дитини на обов'язкову частку в спадщині. У цьому випадку, незалежно від змісту заповіту, Дмитро отримає половину частки, яка б належала йому в разі спадкування за законом.
24. Помиляється Голік, бо він не дочитав ст. 42 Конституції України, а саме: «Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом».
25. Відмова незаконна, бо в переліку обов'язкових документів для державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності документа про відповідну освіту не вказано. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 р. (ст. 42) містить вичерпний перелік документів, які мають подаватися для проведення державної реєстрації (окремо для юридичних осіб і для підприємців). Відповідно до закону, особа, яка має намір стати підприємцем, для проведення державної реєстрації повинна подати державному реєстратору такі документи: 1) заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації фізичної особи-підприємця; 2) копію довідки про включення заявника до Державного реєстру фізичних осіб — платників податків; 3) документ, що підтверджує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації; 4) нотаріально посвідчену письмову згоду батьків (усиновлювачів) або піклувальника, або органу опіки та піклування, якщо заявником є фізична особа, яка не досягла 16 років і має бажання займатися підприємницькою діяльністю.
- Частина третя ст. 42 Закону забороняє державному реєстратору вимагати будь-які інші додаткові документи. До того ж, Безштанько є засновником підприємства (аптеки), тому відповідну фармацевтичну чи провізорську освіту повинні мати особи, які будуть у ній працювати.
26. Продавець діє правильно, бо не всі товари підлягають обміну чи поверненню (є перелік, затверджений Кабінетом Міністрів України, в якому, зокрема, зазначені й продукти харчування). Звичайно, мова не йде про окремі випадки, коли продукт харчування має явні недоліки недоброякісності.
27. Ні. Авторське право охороняє не ідеї, а наукові твори, якщо вони матеріалізовані у літературній або іншій (наприклад, мультимедійній) формі.
28. По-перше, якщо угода про позичання грошей не укладена в письмовій формі, то Миколі ще треба довести, що це було насправді. Якщо в письмовій (та ще й нотаріальній) формі — можна сміливо подати позов до суду й вимагати повернення боргу. По-друге, права на квартиру Микола не має, бо відчуження нерухомого майна може бути тільки за умови нотаріального посвідчення письмової угоди про це. У цьому випадку самої «угоди» не було, бо для цього потрібна згода Івана. Недотримання цих вимог має наслідком недійсність угоди, Іван має право подати до суду й обов'язково виграє справу щодо повернення своєї квартири.
29. Це тільки зовні мало вигляд дарунка, а для надання йому законності треба було договір дарування засвідчити нотаріально й зареєструвати у виконкомі місцевої ради.
30. Скарга не має законних підстав, бо правопорушення, вчинені в Україні, передбачають відповідальність згідно з українським законодавством, що стосується і вірменського комерсанта.
31. Ст. 43 Конституції України забороняє примусову працю. Суд повинен був зобов'язати їх відшкодувати вартість пошкодженого майна.
32. Ні. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. визнає такий злочин як злочин, скоєний у стані неосудності — через розлад психіки ця людина не могла усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними. Однак підтвердження того, що людина у момент скоєння злочину перебувала саме в такому стані, повинні зробити експерти-медики.
- При вирішенні питання про визнання особи неосудною використовують медичний і юридичний критерії. Медичний критерій має місце за наявності однієї з таких умов:
- хронічна психічна хвороба (наприклад, шизофренія, епілепсія);
 - тимчасовий розлад психічної діяльності, що настає в період загострення деяких психічних хвороб і характеризується раптовістю настання (наприклад, гострий алкогольний психоз);

- слабоумство — вроджене чи набуте внаслідок травм, інфекцій порушення розумових здібностей;
- інший хворобливий стан — розлад психічної діяльності, що не підпадає під ознаки перших трьох категорій (важкі форми психопатій, пухлини мозку та ін.).

Юридичний критерій включає дві ознаки:

- інтелектуальну — нездатність особи усвідомлювати свої дії, включаючи їх юридичне значення;
- вольову — нездатність особи керувати своїми діями при усвідомленні їх суспільної небезпеки. Наприклад, kleptomан не в змозі перебороти хворобливого потягу до крадіжки чужих речей.

Визнання особи неосудною можливе тільки за наявності одночасно медичного та юридичного критеріїв. Неосудна особа не підлягає кримінальній відповідальності, до неї вживаються лише примусові заходи медичного характеру (наприклад, влаштування до психіатричної лікарні). Якщо стан неосудності не підтвердиться, особу буде притягнуто до кримінальної відповідальності.

Водночас у кримінальному законодавстві є поняття обмежена осудність, яке означає, що під час скоєння злочину особа внаслідок психічного розладу була нездатна повною мірою усвідомлювати свої дії або бездіяльність і керувати ними. Особа, визнана судом обмежено осудною, підлягає кримінальній відповідальності, однак при призначенні покарання суд враховує цю обставину й може вживати замість покарання примусові заходи медичного характеру.

33. Власник правий, бо Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. передбачає покарання за нездійсненні наміри (звичайно, за умови, що доведено: наміри скоїти злочин мали місце). Кримінальна відповідальність за готування до злочину і замах на злочин настає відповідно за ст. 14 або ст. 15 та статтею Особливої частини Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за закінчений злочин.
34. Ні. Людину не можна карати за її думки чи настрої. Поведінка Івана є нейтральною щодо закону, доки не буде мати місце перша стадія скоєння злочину — готування до нього, що підтверджується підготовкою конкретних знарядь, наприклад, придбання й незаконне зберігання пістолета.
35. Ні. Він добровільно відмовився від скоєння злочину й добровільно здав зброю. Згідно з частиною першої ст. 263 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р., злочином вважається «носіння, зберігання, придбання, виготовлення, ремонт, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу». Частина третя ст. 263 говорить, що особа, яка скоїла злочин, передбачений частиною першою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона добровільно здала органам влади зброю.
Якби батько залишив пістолет у себе, то навіть у разі добровільної відмови від спланованого злочину він підлягав би кримінальній відповідальності за незаконне зберігання вогнепальної зброї (позбавлення волі на строк від двох до п'яти років).
36. Притягнуто до кримінальної відповідальності буде всіх трьох. Ст. 22 Кримінального кодексу України, на яку посилаються батьки, у частині другій містить перелік злочинів, за які підлягають кримінальній відповідальності особи, що скоїли злочин, віком від 14 до 16 років, і серед інших у цьому переліку є розбій.
37. Конфісковано може бути лише предмет, який є приватною (особистою) власністю порушника, а музична апаратура належить не Бабичу, а іншій людині.
38. Це покарання відповідає Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. (ст. 24), якщо дійсно мало місце грубе порушення правопорядку громадянином іноземної держави.
39. До Олександра, який є повнолітнім, можна застосувати адміністративний арешт, а до Ігоря, якому 17 років, цього застосувати не дозволяє закон. До Ігоря можна вжити такі заходи впливу: 1) зобов'язання публічно вибачитися перед потерпілим (якщо такий є); 2) застереження; 3) передача під нагляд батькам чи особам, які їх замінюють, що й передбачено ст. 13 Кодексу України про адміністративні правопорушення.
40. Штраф накладено без порушень закону. Будівельні матеріали можна (і треба) складувати у своєму дворі, бо їх складування на вулиці псує архітектурний вигляд і створює небезпеку для оточуючих. Поняття адміністративного проступку й адміністративної відповідальності за його вчинення дається у ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення.
41. Лаврова вчинила адміністративне правопорушення, за яке, як правило, можуть зробити усне попередження або накласти штраф. Моральний аспект стосовно її похилого віку, можливо, й треба врахувати, але водночас необхідно пояснити, що своєю поведінкою вона піддає загрози своє життя.

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ З ОСНОВНИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА

Дидактичні ігри з найважливіших положень основних галузей сучасного права України розроблені на основі тестової технології до всіх тем програми курсу «Основи правознавства». Кожна дидактична гра складається зі 100 пунктів: 25 запитань і 75 відповідей. Запитання має три варіанти відповіді. Залежно від обраного варіанта відповіді, гравець переходить до зазначеного пункту.

Якщо відповідь правильна, у цьому пункті міститься інформація, яка це підтверджує, і дається вказівка про подальші дії. У разі помилкової відповіді в обраному варіанті міститься коментар стосовно допущеної помилки, додаткова інформація до запитання, а також вказівка повернутися до попереднього пункту для обрання правильної відповіді.

У деяких коментарях до неправильних відповідей містяться посилання на певні параграфи та сторінки підручника для вивчення або повторення відповідного матеріалу (посилання подаються на таке видання: *Основи правознавства: Підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / За ред. І. Б. Усенка. — 2-ге вид., перероб. та доп. — К., 2003*).

Наводимо приклад (запитання й варіанти відповідей на нього з подальшим коментарем):

1. Оберіть варіант відповіді, в якому назви документів розташовані у правильному хронологічному порядку їх прийняття:
 - Акт проголошення незалежності України, Конституція України, Декларація про державний суверенітет України → п. 38;
 - Декларація про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України, Конституція України → п. 64;
 - Акт проголошення незалежності України, Декларація про державний суверенітет України, Конституція України → п. 91.
38. Ви, на жаль, обрали помилковий варіант відповіді. Бажано краще знати процес оформлення державної незалежності України. Поверніться до п. 1.
64. Досить непоганий початок! 16 липня 1990 р., 24 серпня 1991 року і 28 червня 1996 р. — саме ці дати є днями прийняття цих важливих документів. Переходьте до п. 29.
91. Це помилка! З наведеного переліку першим документом було прийнято зовсім не Декларацію про державний суверенітет України. Поверніться до п. 1.

З трьох запропонованих відповідей (п. 38, п. 64, п. 91) дві відповіді (п. 38, п. 91) є помилковими, тому в них міститься вказівка повернутися до п. 1. Правильна відповідь (п. 64) містить вказівку переходити до п. 29, тобто до наступного запитання.

29. У ст. 1 Конституції України наша держава проголошується як:

- суверенна й незалежна, демократична, соціальна, правова → п. 43;
- суверенна й незалежна, унітарна, правова → п. 77;
- суверенна й незалежна, парламентсько-президентська, соціальна → п. 94.

Дидактичні ігри доцільно використовувати на уроках-практикумах, уроках узагальнення та систематизації знань, а також у різноманітних позакласних заходах, спрямованих на підвищення рівня правової культури старшокласників.

Тема 1. Держава. Право. Суспільство

Тема 2. Історичний розвиток держави і права

1. Сукупність і єдність установ, організацій, за допомогою яких здійснюється політична влада, називають:
 - партійна еліта держави → п. 55;
 - політична система суспільства → п. 73;
 - громадянське суспільство → п. 98.
2. Ви знайшли помилку! В обраному варіанті йдеться про норми моралі, хоч і зазначається, що «право формується суспільством...» Переходьте до п. 10.
3. Сучасні погляди на походження держави і права в основному базуються на так званій:
 - теологічній теорії → п. 25;
 - соціально-економічній теорії → п. 52;
 - психологічній теорії → п. 84.

4. Традиційно вирізняють такі види правопорушень:
 - дисциплінарні, майнові (цивільні), військові, кримінальні → п. 27;
 - дисциплінарні, майнові, адміністративні, кримінальні → п. 48;
 - трудові, майнові (цивільні), адміністративні, кримінальні → п. 83.
5. Закон України «Про освіту» є:
 - нормативним актом, бо має певну, чітко визначену форму → п. 26;
 - індивідуальним актом, бо цей закон адресується чітко визначеним суб'єктам → п. 59;
 - інтерпретаційним актом → п. 97.
6. Це помилка. Алібі (з латини — «в іншому місці») — це перебування особи в момент, коли було скоєно злочин, в іншому місці як доказ того, що до скоєного злочину вона жодною мірою не стосується. Поверніться до п. 31 і поміркуюйте.
7. Яка з відповідей містить правильний перелік суб'єктів правовідносин:
 - фізичні та юридичні особи → п. 30;
 - фізичні та юридичні особи, держава → п. 51;
 - фізичні та юридичні особи, держава, різні спільноти (нація, народ, населення певного регіону, трудовий колектив та ін.) → п. 79?
8. Цей український учений є автором так званої «схеми руської історії», до появи якої (1904 р.) за українським народом фактично не визнавалося право навіть на власну історію, яка поглиналася історією сусідніх держав. До сказаного додамо, що саме йому належить крилатий вислів, який не можна забувати: «Історія судить предків судом потомків, а потомків судом предків». Про якого вченого йде мова?
 - М. Ф. Владимирський-Буданов → п. 32;
 - П. П. Чубинський → п. 61;
 - М. С. Грушевський → п. 95.
9. Це помилка! Звичай — це норми, які склалися історично, закріпились у суспільній практиці в результаті багаторазового застосування. Поверніться до п. 82.
10. Способи закріплення та зовнішнього прояву правових норм, що обумовлюють їх загальнообов'язковість та формальну визначеність, — це:
 - релігійно-правові норми → п. 33;
 - форми права → п. 50;
 - корпоративні норми → п. 74.
11. Так, саме у цей день було урочисто проголошено про злуку ЗУНР та УНР і на честь цієї події 22 січня у незалежній Україні тепер відзначається як День Соборності України. Переходьте до п. 19.
12. Ви, звичайно, знаєте й іноді вживаєте вислів «республіканська форма правління». Форма правління — цей елемент форми держави характеризує структуру вищих органів влади, порядок їх утворення, розподіл повноважень між цими органами, принципи взаємодії владних структур у процесі здійснення їх повноважень. Саме за формою правління, а не за формою державного устрою держави поділяють на монархії та республіки. Поверніться до п. 56.
13. А як же може існувати правова держава, якщо відсутній поділ державної влади? Як запобігти узурпації чи надмірній концентрації влади в одних руках? Чи ви є прихильником абсолютизму? Поверніться до п. 44.
14. Ви ніколи не замислювалися над тим, чому взимку тепло в усій кімнаті, а не тільки біля батареї опалення? Саме завдяки конвекції — переносу тепла потоками повітря. Ви ж розумієте, що це не має нічого спільного з перспективою розвитку цивілізації? Поверніться до п. 34.
15. Залежно від юридичної сили підзаконні акти класифікують на:
 - конституційні закони та звичайні закони → п. 41;
 - загальні, відомчі, місцеві та локальні акти → п. 62;
 - постанови Верховної Ради України, Укази Президента України та акти Кабінету Міністрів України → п. 88.
16. Заподіяння шкоди без вини, що не є правопорушенням, у праві називають:
 - казусом → п. 39;
 - необхідною обороною → п. 57;
 - діями у стані крайньої необхідності → п. 89.
17. Правознавець, історик і соціолог М. М. Ковалевський (1851–1916) є одним із основоположників такої теорії походження держави і права:
 - патріархальної → п. 40;
 - договірної → п. 67;
 - соціально-економічної → п. 90.

18. Який з наведених юридичних фактів належить до категорії «юридичні події»:
- продаж будинку → п. 35;
 - складання заповіту → п. 53;
 - стихійне лихо → п. 87?
19. Судочинство Запорозької Січі ґрунтувалося майже виключно на:
- загальноімперському законодавстві → п. 37;
 - звичаєвому праві → п. 65;
 - у Запорозькій Січі взагалі не було ніякого судочинства → п. 81.
20. Одним із творців вітчизняної концепції правової держави був український вчений:
- В. Е. Грабар → п. 46;
 - Г. К. Матвеев → п. 63;
 - Б. О. Кістяківський → п. 92.
21. До основних галузей сучасного права України належать:
- авторське право → п. 45;
 - фінансове право → п. 66;
 - звичаєве право → п. 80.
22. Політична влада, яка реалізується через державні органи за допомогою юридичних норм, називається:
- верховенство права → п. 38;
 - демократія → п. 64;
 - державна влада → п. 91.
23. Оце так вибір! «Березневі статті» юридично закріпили рішення Переяславської Ради й визначили відносно автономне політичне та правове становище України у складі Російської держави. Цей документ з 11 пунктів, який іноді називають «Статті Богдана Хмельницького» або «Статті Війська Запорозького», датується березнем 1654 р., а результат кодифікації українського права з'явився майже у середині XVIII ст. Поверніться до п. 54.
24. Знайдіть помилкову відповідь у зазначеному нижче тексті.
Право від інших засобів впливу на суспільство відрізняють такі ознаки:
- право формується суспільством, і його норми виконуються лише тими людьми, для яких вони є авторитетними → п. 2;
 - право є системою норм → п. 47;
 - право має загальний характер → п. 85.
25. Це помилка! Ви, мабуть, не знаєте, що теологія — складне грецьке слово, яке буквально означає: «бог» плюс «слово». Теологічна теорія пояснює походження держави і права Божою волею, а сучасні погляди базуються на іншій теорії. Поверніться до п. 3.
26. Це, дійсно, нормативно-правовий акт, який, окрім того, що має певну, чітко визначену форму, характеризується й іншими важливими ознаками, зокрема, цей закон поширюється на всю сферу однотипних відносин, цей закон застосовується щодо невизначеної кількості випадків та ін. Переходьте до п. 15.
27. Ви зробили невдалий вибір! Поверніться до п. 4 і поміркуюйте.
28. Ви помиляєтесь! Конституція УНР 1918 р. посідає гідне місце у скарбниці національної юридичної культури. Поверніться до п. 49.
29. Кожній державі притаманні певні ознаки. Яке з наведених понять не належить до таких ознак:
- політичний публічний характер влади → п. 43;
 - багатопартійна система → п. 77;
 - система податків → п. 94?
30. Це помилка. Адже держава також є суб'єктом правовідносин. Вона виступає як суверенний політичний владний суб'єкт, визначає юридичний статус усіх учасників правовідносин, у тому числі і з власною участю. Поверніться до п. 7.
31. Особа, попри всі підозри, які виникають щодо неї, вважається невинуватою у скоєнні злочину, поки відповідні державні органи не доведуть її вину перед судом, а суд, визнавши вину доведеною, не винесе цій особі обвинувачувального вироку. Цей принцип називається:
- алібі → п. 6;
 - презумпція невинуватості → п. 58;
 - право на особисту недоторканність → п. 76.
32. Це помилка. Михайло Флегонтович Владимирський-Буданов (1836–1916) — автор класичних праць з історії українського, російського, литовського і польського права, але наведений афоризм належить не йому. Поверніться до п. 8.

33. Релігійно-правові норми — це санкціоновані державою церковні канони та інші релігійні норми, яким надається загальнообов'язковий характер і які є однією з основних форм (джерел) права. Поверніться до п. 10.
34. Однією з концепцій, що виникла як результат пошуку відповіді на питання про історичну перспективу розвитку цивілізації, є:
- теорія конвекції → п. 14;
 - теорія конвергенції → п. 60;
 - теорія композиції → п. 75.
35. Ні, продаж будинку є юридичною дією, а не подією, і це зовсім різні речі. Поверніться до п. 18.
36. Це вже є схожим на принцип лотереї: а раптом відгадаю. Треба ж спиратися на знання й логіку! Деспотія — це абсолютна монархія рабовласницької епохи, якій притаманні безмежне свавілля влади й повне безправ'я підданих. А монархія аж ніяк не є однією з форм державного устрою. Поверніться до п. 56.
37. Це помилка, бо загальноімперським законодавством козаки не керувалися. Поверніться до п. 19.
38. Ні. Принцип верховенства права повинен забезпечуватися всією системою державної влади, але ж це не політична влада! Поверніться до п. 22 й оберіть іншу відповідь.
39. Правильно! Це казус — випадок, випадкова дія, що має зовнішні ознаки правопорушення, у якій разом з тим відсутній елемент вини. Переходьте до п. 31.
40. Це помилка, бо цей вчений ніколи не схилився до думки, що держава є результатом історичного розвитку сім'ї. Поверніться до п. 17.
41. Це груба помилка! Підзаконні акти не можуть класифікуватися на конституційні та звичайні закони, оскільки підзаконні акти приймаються на основі, на виконання та відповідно до законів. Поверніться до п. 15.
42. Злуку Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) з Українською Народною Республікою (УНР) було урочисто проголошено:
- 22 січня 1919 р. → п. 11;
 - 9 листопада 1918 р. → п. 69;
 - 22 січня 1917 р. → п. 86.
43. Ви помиляєтесь. Кожній державі притаманна така ознака, як політичний публічний характер влади, що втілюється в державно-правових інститутах, які відокремлені від населення і служать насамперед панівним верствам (це надає владі політичного характеру), але водночас виступають офіційно від імені всього суспільства (це надає владі публічного характеру). Поверніться до п. 29.
44. Знайдіть варіант відповіді, яка містить неправильне тлумачення одного з принципів правової держави:
- панування права в управлінні державними справами → п. 71;
 - пріоритет державних інтересів → п. 96;
 - наявність поділу державної влади → п. 13.
45. Це помилка! Авторське право — це сукупність цивільно-правових норм, які регулюють відносини, що виникають у зв'язку зі створенням, використанням та охороною творів літератури, науки та мистецтва. Відповідно, авторське право є складовою частиною однієї з основних галузей сучасного права нашої держави — цивільного права. Поверніться до п. 21 і зробіть інший вибір.
46. Ви помилились. Володимир Еммануїлович Грабар (1865–1956) — академік Української Академії наук (з 1926 року), автор класичних праць з історії та історіографії міжнародного права. Поверніться до п. 20.
47. Ви вважаєте, що твердження: «право є системою норм» — це помилка? Це не помилка, адже приписи, що складають право, є не простою сукупністю, а системним утворенням. А ось ваш вибір цього варіанта є невдалим ходом, бо знайти було треба помилку. Поверніться до п. 24.
48. Це, як кажуть, влучний постріл, так тримати! Переходьте до п. 16.
49. Знайдіть документ, який помилково включено до найважливіших правових пам'яток України ХХ ст.:
- Конституція Української Народної Республіки → п. 28;
 - Конституція Радянської України 1919 року → п. 72;
 - Конституція Пилипа Орлика → п. 100.
50. Це вдалий вибір! Сподіваємося, що ви пам'ятаєте й те, що розрізняють такі основні форми (джерела) права: правовий звичай, релігійно-правові норми, правовий прецедент, нормативно-правовий акт, нормативний договір, міжнародно-правовий акт. До сказаного додамо, що основним джерелом права України є нормативно-правовий акт. Переходьте до п. 21.

51. Для вас питання (але це не наступне завдання, а своєрідна інформація для роздумів): а ваш клас хіба не може бути суб'єктом правовідносин? Поміркуйте над цим і поверніться до п. 7.
52. Правильно! Виникнення держави та права є наслідком внутрішнього розвитку суспільства, його економіки, що призвів до виникнення соціальних груп і різноманітних інтересів, необхідності впорядкування суспільних відносин і функціонування суспільства як цілісної системи. Переходьте до п. 17.
53. Ви, напевно, забули, що серед юридичних фактів розрізняють «дії» та «події». Дії відрізняються тим, що їх настання залежить від волі суб'єктів. А хіба складання заповіту не залежить від волі людини? Поверніться до п. 18 і зробіть інший вибір.
54. Після об'єднання Лівобережної України (Гетьманщини) з Московським царством виникла потреба в кодифікації українського права, що вбирало в себе норми Литовського статуту, магдебурзького права, актів гетьманської влади, звичаєвого права тощо й тому мало багато внутрішніх суперечностей, прогалин у регулюванні деяких питань. Результатом першої та найбільш відомої спроби кодифікації став збірник:
- «Березневі статті» → п. 23;
 - «Права, за якими судиться малоросійський народ» → п. 78;
 - «Руська правда» → п. 93.
55. Оце так початок! Як кажуть: «Перші коти за плоти». Еліта — це ж зовсім інше! Поверніться до п. 1.
56. Пригадайте, як прийнято класифікувати держави за їх формою, й оберіть поняття, яке характеризує форму державного устрою:
- республіка → п. 12;
 - деспотія → п. 36;
 - імперія → п. 70.
57. Ні. Необхідна оборона — це дії, що мають ознаки правопорушення, але вчинені з метою захисту від протиправного посягання шляхом завдання шкоди нападнику. У таких ситуаціях закон прямо визнає заподіяння шкоди правомірною дією, за яку особа не несе відповідальності. Поверніться до п. 16.
58. Правильно! Цей фундаментальний принцип кримінальної відповідальності, який діє у всіх цивілізованих країнах, називається презумпцією невинуватості. Нагадаємо, що обов'язок знайти істину лежить на державних органах і особа при цьому не зобов'язана доводити свою невинуватість. Переходьте до п. 44.
59. Ні, це не індивідуальний акт. Одна з особливостей індивідуальних актів полягає в тому, що вони мають однократне значення, тобто застосовуються лише один раз. Наприклад, Указ Президента України про нагородження орденом якоїсь особи. До того ж, Закон України «Про освіту» не адресується чітко визначеним суб'єктам, а стосується всіх суб'єктів правовідносин. Поверніться до п. 5.
60. Ви зробили вдалий вибір! Конвергенція (з латини це слово перекладається як «зближення») — теорія, прихильники якої стверджують, що за сучасних умов відбувається зближення капіталістично та соціалістично орієнтованих систем шляхом подолання відмінностей між ними через запозичення позитивних рис кожної з систем і ліквідації негативних рис. Переходьте до п. 8.
61. Павло Платонович Чубинський (1836–1884) не міг бути автором так званої «схеми руської історії», яка з'явилася у 1904 р., бо, як ви побачили в цьому коментарі, він помер задовго до її появи. Переважній більшості українців П. П. Чубинський відомий як автор слів гімну «Ще не вмерла Україна», але це лише одна грань його діяльності. Етнограф, адвокат, автор класичних досліджень звичаєвого права України — це теж Павло Чубинський. Поверніться до п. 8.
62. Вдалий хід! Переходьте до п. 4.
63. Ви зробили невдалий вибір! Геннадій Костянтинович Матвеев (1908–1996) — професор Київського університету, фахівець у галузі цивільного права з питань цивільно-правової відповідальності, інших проблем цивільного й сімейного права. Поверніться до п. 20.
64. Вам не соромно? Ще в 6 класі на прикладі Стародавньої Греції необхідно було запам'ятати на все життя, що демократія — це влада демосу (народу), тобто народовладдя! Поверніться до п. 22.
65. Правильно, саме звичаєве право було в основі судочинства Запорозької Січі. Звичаєве право вважалося «справжнім народним правом». Переходьте до п. 54, вам залишилося зробити декілька кроків.
66. Це так. Фінансове право, яке регулює відносини, що виникають у процесі надходження та розподілу коштів державного бюджету, належить до основних галузей сучасного права України. Переходьте до п. 7.
67. Ви обрали неправильний варіант відповіді. Якби ж питання стосувалося, наприклад, О. М. Радищева, ніхто б не давав вам поради повернутися до п. 17, а так — будь ласка, зробіть цей крок у зворотному напрямку.

68. Традиції — це норми поведінки людей, певних соціальних груп, які склались у суспільстві й передаються від покоління до покоління. Поверніться до п. 82.
69. Це помилка! 9 листопада 1918 р. утворилася ЗУНР на чолі з Українською народною радою та її виконавчим органом — Державним секретаріатом. Поверніться до п. 42.
70. Ви обрали правильну відповідь! Імперія — форма державного устрою, яка нині вже відійшла в історію, характеризується тим, що включає суверенну державу-метрополію та підвладні їй несуверенні держави-колонії. Переходьте до п. 82.
71. Ви помиляєтесь, бо панування права в управлінні державними справами є дуже важливим принципом правової держави. Це означає, що влада здійснюється не шляхом суто наказних методів чи інших командно-адміністративних засобів, а шляхом права, у визначених правом формах в методах. Поверніться до п. 44.
72. Ви вважаєте, що правові пам'ятки Радянської України з висоти сучасного мислення ніяк не можуть бути серед найважливіших пам'яток минулого століття? Це помилка. Поверніться до п. 49.
73. Вітаємо вас із першою правильною відповіддю! Так тримати! Дійсно, йдеться про політичну систему суспільства, основними елементами якої зазвичай вважають державу, політичні партії, громадські організації, трудові колективи. Переходьте до п. 22.
74. Ви, мабуть, ніколи не чули про таке поняття, як корпоративна вечірка? Справа в тому, що корпоративні норми — це норми, які встановлюються та охороняються певними об'єднаннями громадян. Деяким із них, наприклад, нормам професійних спілок держава може надавати юридичну обов'язковість. Поверніться до п. 10.
75. Ви обрали дуже красивий термін! Але він означає зовсім інше — музичну творчість, побудову творів літератури чи образотворчого мистецтва та ін. Поверніться до п. 34.
76. Ви все переплутали! Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність, і це закріплено у ст. 29 Конституції України. Його юридичний зміст зводиться до таких принципових положень: недопустимість протиправного обмеження свободи громадян з боку держави та її органів; законодавче обмеження держави та її органів у можливостях незаконного позбавлення волі людини та ін. Поверніться до п. 31 й уважно прочитайте завдання.
77. Ви обрали правильну відповідь! Багатопартійна система аж ніяк не є ознакою держави. Наприклад, у недалекому минулому в неіснуючій нині супердержаві — СРСР — була тільки одна партія, але ніхто не піддає сумніву, що це була держава. Переходьте до п. 56.
78. Правильно! Результатом 15-річної роботи спеціальної кодифікаційної комісії став складений нею у 1743 р. збірник саме з такою назвою — «Права, за якими судиться малоросійський народ». Додамо, що цей проект, який складався з передмови та 30 розділів, поділених на 531 артикул і 1716 пунктів, містив норми адміністративного, цивільного, кримінального і процесуального права. У 1756 р. Сенат повернув його на доопрацювання, серед української верхівки виникли суперечки, і кодекс так і не набув чинності. Україна могла назавжди втратити цю важливу правову пам'ятку, якби в 1879 р. її не відшукав відомий правознавець Олександр Федорович Кістяківський (1833–1885). Переходьте до п. 49.
79. Вітаємо! Це єдина правильна відповідь. Переходьте до п. 18.
80. Неприпустима помилка! Адже звичаєве право, тобто сукупність правових звичаїв, було характерним, наприклад, для Скіфської держави, й воно не належить до основних галузей сучасного права України. Поверніться до п. 21.
81. Це неприпустима помилка! Треба ж знати історію Запорозької Січі, а не займатися відгадуванням. Поверніться до п. 19.
82. Правила поведінки, які склались в суспільстві відповідно до уявлень людей про добро, зло, обов'язок, справедливість тощо й забезпечуються через внутрішні переконання та засоби громадського впливу, — це:
- звичаї → п. 9;
 - традиції → п. 68;
 - норми моралі → п. 99.
83. Це помилка, бо в законодавстві, наприклад, немає такого поняття, як трудові правопорушення. Поверніться до п. 4.
84. Ви, напевно, любляете психологію. Але психологічна теорія, на жаль, пояснює виникнення держави і права особливими властивостями людської психіки — потребою підкорятися волі сильнішого, усвідомленням залежності членів роду від жерців і вождів. Ви ж не поділяєте цих поглядів? Поверніться до п. 3.

85. Право має загальний характер — регламентує невизначену кількість відносин. Вам необхідно повернутись до п. 24.
86. У січні 1917 р. взагалі ще не існувало Української Народної Республіки! Справа в тому, що її створення було проголошено III Універсалом Центральної Ради після жовтневих подій у Петрограді. Поверніться до п. 42.
87. Правильно! Юридичні події — це обставини, які виникають незалежно від волі суб'єктів правовідносин. До них, наприклад, належать: народження, смерть, стихійні лиха та ін. Переходьте до п. 5.
88. Ці акти приймаються органами загальної компетенції й поширюються на всю територію та населення держави і тому їх називають загальними. Вони мають найвищу юридичну силу серед усіх підзаконних актів, але, окрім них, є інші. А завдання вимагає класифікувати підзаконні акти залежно від юридичної сили. Поверніться до п. 15.
89. Дії у стані крайньої необхідності — це дії, вчинені особою для відвернення серйозної небезпеки за умов, що цій небезпеці не можна було запобігти іншими засобами і якщо заподіяна шкода є меншою, ніж та, якої вдалось уникнути. Поверніться до п. 16.
90. Правильно! Максим Максимович Ковалевський, член Російської Академії наук (з 1914 р.) і ряду європейських академій та наукових товариств дійсно є одним з основоположників соціально-економічної теорії походження держави і права. Переходьте до п. 34.
91. Саме так! Це державна влада — одна з визначальних ознак держави, яка характеризується суверенністю, універсальністю та загальністю примусового впливу на поведінку громадян. Переходьте до п. 29.
92. Якщо ви обрали цю відповідь свідомо, а не з третьої спроби — вітаємо! Дійсно, Богдан Олександрович Кістяківський (1868–1920) — академік Української Академії наук (з 1919 р.), фахівець з теорії та методології права, один із творців вітчизняної концепції правової держави. Переходьте до п. 3 і продовжуйте демонструвати ґрунтовні знання.
93. Ви або дуже перевчили не тільки правознавство, а й історію також, або маєте величезні прогалини у знаннях, що, на жаль, ймовірніше. «Руська правда» — найбільш відома збірка давньоруського права, авторство якої приписується Ярославу Мудрому. «Руська правда» була чинною упродовж кількох століть і стала одним із основних джерел при створенні російських і литовських кодифікаційних актів XVI–XVII ст. Поверніться до п. 54.
94. Ви неуважно опрацювали питання «Поняття та ознаки держави» (С. 9–11 підручника). А на які ж кошти утримується державний апарат? А за рахунок чого відбувається фінансування таких галузей, як освіта, охорона здоров'я, культура тощо? Поверніться до п. 29.
95. Це вдалий крок, так тримати! Переходьте до п. 42.
96. Ви знайшли помилку, й це є свідченням ґрунтовних знань принципів правової держави. Звичайно, необхідно було сформулювати таким чином: пріоритет прав і свобод особи. Переходьте до п. 20.
97. Це помилка! Інтерпретаційні акти є результатом тлумачення правових норм. Наприклад, рішення Конституційного Суду України стосовно тлумачення терміна «законодавство» (розповідь про це рішення міститься на С. 36 підручника). Поверніться до п. 5.
98. Це схоже на лотерею, бо ви не вгадали! Громадянське суспільство має своїми соціальними суб'єктами вільних людей, а не установи чи організації. Поверніться до п. 1.
99. Саме так! Йдеться про норми моралі. Переходьте до п. 24.
100. Справді, це правильна відповідь. Можна навіть здогадатися, що Конституція Пилипа Орлика певною мірою стосується П. Орлика, який став гетьманом після смерті Івана Мазепи. Це ж початок XVIII ст., а в питанні йдеться про XX ст.

Вітаємо вас із завершенням першої гри. Пам'ятайте, що правові знання, правова компетентність — запорука успішної самореалізації у непростому сучасному світові. Окрім того, це надійний захист від виникнення зайвих життєвих проблем. Попереду у шкільному курсі правознавства багато цікавого з різних галузей права України. Упевнені, що ви ретельно попрацюєте над оволодінням їх основними положеннями і в наступних іграх продемонструєте ще кращі результати.

Тема 3. Основи правового статусу людини й громадянина. Громадянські (особисті) та політичні права

Тема 4. Конституційні, соціальні, економічні та культурні права. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні

1. Під поняттям «громадянин» ми розуміємо:
 - людину — учасника суспільних відносин і свідомої діяльності → п. 43;

- жителя держави, якому виповнилося 18 років → п. 77;
- особу, яка має стійкий правовий зв'язок з конкретною державою → п. 94.
- 2. Ви помилились, бо є виключення й у згаданій ст.44 Основного Закону, зокрема, говориться: «Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом із урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей». Поверніться до п. 24.
- 3. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1998 р. визначає, що дитячі громадські організації — це об'єднання громадян віком:
 - від 14 до 28 років → п. 25;
 - від 10 до 18 років → п. 52;
 - від 6 до 18 років → п. 84.
- 4. Головним державно-правовим засобом соціального захисту населення України є:
 - система соціального страхування → п. 51;
 - система соціального забезпечення → п. 26;
 - пенсійне забезпечення → п. 88.
- 5. Ваш вибір свідчить про незнання питання «Право власності». Опрацюйте тему «Конституційні економічні права» (§ 21, С. 150–156) і поверніться до п. 35.
- 6. Згідно із Законом України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 р., право на пенсію за віком мають:
 - чоловіки — після досягнення 60 років, жінки — 55 років → п. 30;
 - чоловіки, які мають стаж роботи не менше 25 років, жінки — не менше 20 років → п. 58;
 - чоловіки — після досягнення 60 років і при стажі роботи не менше 25 років, жінки — після досягнення 55 років і при стажі роботи не менше 20 років → п. 87.
- 7. Органом громадського самоврядування освітою є:
 - відділ освіти виконавчого комітету міської ради → п. 28;
 - Всеукраїнський з'їзд працівників освіти → п. 57;
 - сесія міської ради → п. 79.
- 8. Згідно зі ст. 6 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21 січня 1994 року, громадянини України може бути тимчасово відмовлено у видачі паспорта для виїзду за кордон у випадках, якщо:
 - він обізнаний з відомостями, які компрометують політичних чи державних діячів України → п. 32;
 - він у минулому був засуджений за скоєння злочину й відбув покарання в місцях позбавлення волі → п. 61;
 - він свідомо надав про себе неправдиві відомості → п. 95.
- 9. Така тривалість — 36 годин на тиждень — це скорочений робочий час, який встановлено для працівників віком від 16 до 18 років. Це треба знати! Поверніться до п. 82.
- 10. Держава забезпечує право громадян України на працю, тобто на одержання роботи з оплатою праці не нижче мінімального розміру:
 - встановленого профспілками → п. 33;
 - встановленого адміністрацією підприємства → п. 50;
 - встановленого державою → п. 74.
- 11. Це неприпустима помилка! Ми ж з вами живемо не в умовах абсолютизму, а в правовій державі. Поверніться до п. 42.
- 12. Це єдиний варіант, який повністю визначає належність до громадянства України. Переходьте до п. 29.
- 13. Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Її утворюються профспілки згідно з чинним законодавством без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Поверніться до п. 44.
- 14. Ви не уважні! В обраному варіанті зазначається, що державна система освіти має світський характер, а недільну школу при храмі аж ніяк не можна віднести до державної системи освіти. Вам необхідно вивчити норми Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р., інакше в житті ви можете «наламати дров». Поверніться до п. 34.
- 15. Це помилка. Поверніться до п. 83.
- 16. Найважливіший міжнародно-правовий акт у галузі охорони дитинства — Конвенція про права дитини — прийнятий:
 - 27 вересня 1991 р. → п. 48;
 - 20 листопада 1989 р. → п. 76;
 - 10 грудня 1948 р. → п. 97.

17. Однією з гарантій політичної свободи є свобода зборів, мітингів і демонстрацій, де кожна особа має право висловити власні погляди і таким чином реалізувати свої політичні права. Це означає, що:
- кожна фізична або юридична особа має право в будь-який час та в будь-якому місці організувати похід або демонстрацію, щоб висловити підтримку або заперечити певні події в державі, її органах та ін. → п. 40;
 - кожна фізична або юридична особа має право організувати похід або демонстрацію, але про це необхідно завчасно повідомити органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування → п. 67;
 - кожна фізична або юридична особа має право організувати похід або демонстрацію, але про це необхідно завчасно повідомити місцеві органи міліції або служби безпеки України → п. 90.
18. Ні, перелік основних загальнодержавних податків і зборів (обов'язкових платежів) не містить такого податку. Щоб у майбутньому не припускатися аналогічних помилок, опрацюйте Закон України «Про систему оподаткування» від 25 червня 1991 р., у ст. 14 якого й перераховані загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі). Поверніться до п. 49.
19. Оберіть правильний варіант відповіді:
- особисті (громадянські) права надаються й охороняються тільки державою → п. 37;
 - особисті (громадянські) права не надаються, а лише охороняються та гарантуються державою → п. 65;
 - особисті (громадянські) права є невід'ємними правами усіх громадян України, тому й мають таку назву → п. 81.
20. Згідно із Законом України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р., не підлягають легалізації (офіційному визнанню) об'єднання громадян, а діяльність легалізованих об'єднань громадян забороняється в судовому порядку, коли їх метою є:
- неконструктивна критика діючих органів державної влади → п. 46;
 - прагнення здобути перемогу на парламентських чи президентських виборах → п. 63;
 - розпалювання національної та релігійної ворожнечі → п. 92.
21. Згідно з положеннями ст. 48 Конституції України, достатній життєвий рівень включає в себе:
- достатнє харчування, одяг, житло, медичний догляд → п. 45;
 - достатнє харчування, житло, а також необхідне соціальне забезпечення → п. 66;
 - достатнє харчування, одяг, житло → п. 80.
22. Це помилка, бо в даному випадку йдеться про два види однієї з груп пенсій, а саме — трудових. Поверніться до п. 55.
23. Організацію Об'єднаних Націй, одним із головних завдань якої є здійснення міжнародного співробітництва в «заохоченні та розвитку поваги до прав людини і основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії», було створено в 1945 р. Відповідно й Статут ООН був прийнятий цього року, а не у 1948 р. Поверніться до п. 54.
24. Чи можливі випадки, коли забороняється проведення страйку?
- Ні, це право гарантує ст. 44 Конституції України → п. 2;
 - можливі, бо право страйкувати мають не всі → п. 47;
 - можливі, коли на проведення страйку не дає згоди адміністрація підприємства → п. 85.
25. Це помилка! Такі вікові рамки законодавство встановлює для молодіжних громадських організацій. Зазначимо також, що членами молодіжних організацій можуть бути й громадяни старшого віку, але за умови, якщо їх кількість у цих організаціях не перевищує третини від загальної кількості членів. Вам необхідно уважно опрацювати питання «Особливості правового статусу молодіжних та дитячих громадських організацій України» (С. 132–133 підручника), а потім повернутися до п. 3.
26. Правильне рішення! Саме система соціального забезпечення, під якою розуміють систему матеріального забезпечення й обслуговування громадян у разі втрати працездатності та в інших випадках, є головним державно-правовим засобом соціального захисту населення. Переходьте до п. 55.
27. Альтернативна (невійськова) служба запроваджена для осіб, які:
- за станом здоров'я не можуть проходити військову службу → п. 53;
 - просто не бажають проходити військової служби → п. 39;
 - через релігійні переконання не бажають брати в руки зброю й проходити військову службу → п. 100.
28. Ні, відділ освіти виконкому міської ради — це місцева ланка, яка здійснює державне управління освітою. Поверніться до п. 7.
29. У якому варіанті відповіді міститься повний перелік умов, необхідних для вступу до громадянства України іноземних громадян та осіб без громадянства:
- визнання й дотримання Конституції та законів України, зобов'язання припинити іноземне громадянство або неперебування в іноземному громадянстві, володіння українською мовою в обсязі, достатньо-

- му для спілкування, наявність законних джерел існування, наявність на території нашої держави близьких родичів, які є громадянами України → п. 38;
- визнання й дотримання Конституції та законів України, зобов'язання припинити іноземне громадянство або неперебування в іноземному громадянстві, безперервне проживання на території України протягом останніх 5 років (для осіб, які перебувають або перебували у шлюбі з громадянином України — 2-х років, для біженців — 3-х років), отримання дозволу на постійне проживання в Україні, володіння українською мовою в обсязі, достатньому для спілкування, наявність законних джерел існування, наявність на території нашої держави близьких родичів, які є громадянами України → п. 64;
 - визнання й дотримання Конституції та законів України, зобов'язання припинити іноземне громадянство або неперебування в іноземному громадянстві, безперервне проживання на території України на законних підставах протягом останніх 5 років (для осіб, які перебувають або перебували у шлюбі з громадянином України терміном понад 2 роки й постійно проживають в Україні на законних підставах; для біженців, осіб, яким надано притулок в Україні, осіб без громадянства, яким надано дозвіл на проживання в Україні 3 роки), отримання дозволу на імміграцію, володіння українською мовою в обсязі, достатньому для спілкування, наявність законних джерел існування → п. 91.
30. Ви помиляєтесь. Стаття 12 згаданого Закону інакше визначає умови призначення пенсій за віком. Поверніться до п. 6.
31. Правильно, податок із реклами належить до категорії місцевих податків та зборів. Переходьте до п. 27.
32. Вас дуже хвилює імідж державних і політичних діячів? Це, звичайно, похвально, бо вони є своєрідним обличчям держави. Але ця проблема — морально-етичного плану, а ніяк не правового. Підставою для тимчасових обмежень у праві виїзду громадянина України за кордон може бути його обізнаність з відомостями, які становлять державну таємницю. Ви згодні, що це зовсім різні речі? Поверніться до п. 8.
33. Можливо, такий порядок був би набагато кращий, ніж існуючий, але це не відповідає чинному законодавству. Поверніться до п. 10.
34. Стаття 35 Конституції України зазначає: «Церква й релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви». А як же бути з тим, що при багатьох православних храмах функціонують недільні школи для дітей?
- Це грубе порушення Конституції України, адже державна система освіти має світський характер і релігійні організації не повинні втручатись у справу виховання підростаючого покоління → п. 14;
 - це зовсім не суперечить Конституції та законодавству України, бо ці школи не є державними навчальними закладами → п. 60;
 - це вигадка, адже ніяких шкіл для дітей при релігійних організаціях немає й бути не може. Є тільки духовні семінарії для навчання дорослих → п. 75.
35. Примусове відчуження об'єктів приватної власності може бути застосовано:
- лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, коли безоплатно вилучається якесь майно → п. 5;
 - лише за умови попереднього й повного відшкодування їх вартості у грошовому вигляді → п. 59;
 - як виняток лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану й за умови попереднього та повного відшкодування їх вартості → п. 89.
36. Давайте поміркуємо над фразою «усі особи, які не були громадянами інших держав, незалежно від місця проживання» (тобто йдеться про апатридів). Такі особи є на усіх континентах планети й виходить, що всі вони стали громадянами України. Ви зрозуміли свою помилку? Адже, по-перше, не сказано, що ці особи проживали в Україні, а по-друге, цей варіант відповіді має й інші помилки. Поверніться до п. 56.
37. Зрозуміло, від того, наскільки держава опікується питанням прав і свобод людини, залежить дуже багато. Але ця відповідь є помилковою. Бажано краще знати про свої права і свободи, якщо бажаєте досягти успіху в житті. Поверніться до п. 19.
38. Однією з умов є безперервне проживання на території України на законних підставах протягом певного часу. До речі, наприклад, особи, які прибули в місто Синельникове з інших місцевостей для навчання або проходження військової чи альтернативної служби, визнаються постійними жителями Синельникового за умови проживання в місті не менше 1 року. Саме так сказано у статті 1.2.1 «Статуту територіальної громади м. Синельникового». Ви зрозуміли, у чому помилка? Вона, на жаль, не єдина, тому поверніться до п. 29 і зробіть інший вибір.
39. Ви помиляєтесь! До таких осіб, якщо вони не мають ніяких причин для відстрочки від призову або підстав для звільнення від військової служби, можуть бути застосовано норми Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за ухилення від військової служби. Поверніться до п. 27.

40. Якщо слідувати вашій логіці, то виходить, що будь-хто має право організувати мітинг о третій годині ночі на даху вашого будинку. Вам це не до вподоби? Цілком зрозуміло, бо цей варіант відповіді суперечить чинному законодавству. Поверніться до п. 17.
41. Правильно, не тільки фізична особа, а й недержавна юридична особа (наприклад, приватне підприємство) може бути суб'єктом приватної власності. Переходьте до п. 7.
42. Конституція України гарантує:
- ніхто не може бути заарештований або утримуватися під вартою інакше як лише за особистим розпорядженням прокурора або начальника міліції → п. 11;
 - ніхто не може бути заарештований або утримуватися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду й тільки на підставах та в порядку, встановлених законом → п. 69;
 - ніхто не може бути заарештований або утримуватися під вартою, доки його вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувачувальним вироком суду → п. 86.
43. Дане визначення стосується поняття «особа», а не поняття «громадянин», а це різні речі. Адже не громадянин України хіба не може бути учасником суспільних відносин (наприклад, придбати в магазині підручник «Основи правознавства»)? Поверніться до п. 1.
44. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності, й утворюються:
- без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів → п. 71;
 - лише з дозволу міністерств, відомств, державних комітетів → п. 96;
 - лише з дозволу міністерств, відомств, державних комітетів і за погодженням із місцевими державними адміністраціями → п. 13.
45. Ви не доопрацювали тему «Конституційні соціальні права» (§ 19–20, С. 139–150). Ліквідуйте прогалини у знаннях і поверніться до п. 21.
46. А як же бути з демократією, якщо не можна критикувати (навіть якщо критика неконструктивна) органи влади? Це вже не демократія, а справжнісінький тоталітаризм! Поверніться до п. 20.
47. Правильно. Закон забороняє страйкувати деяким категоріям: працівникам прокуратури, суду, Збройних Сил, органів державної влади, служби безпеки та правопорядку. До того ж, можлива заборона страйку, якщо припинення працівниками роботи створює загрозу життю та здоров'ю людей, докільню або перешкоджає запобіганню стихійному лиху, аваріям, катастрофам, епідеміям та епізоотіям чи ліквідації їх наслідків. Переходьте до п. 10.
48. Ця дата є днем, коли Конвенція про права дитини набула чинності для України. Зрозуміло, що цей міжнародний документ був прийнятий раніше. Поверніться до п. 16.
49. Податок з реклами належить до:
- загальнодержавних податків → п. 18;
 - місцевих податків → п. 31;
 - такого податку не існує → п. 62.
50. Якщо врахувати, що на деяких недержавних підприємствах порушуються норми законодавства про нарахування та виплату заробітної платні, то неважко уявити наслідки того, якби вказаний мінімум визначала саме адміністрація підприємства. Поверніться до п. 10.
51. Соціальне страхування — одна з форм соціального забезпечення, особливістю якої є те, що вона здійснюється коштом спеціальних страхових фондів, що формуються за рахунок обов'язкових внесків підприємств, установ і організацій, обов'язкових відрахувань із заробітної плати працівників та дотацій з державного бюджету. Поверніться до п. 4.
52. Цей віковий діапазон характеризується тим, що громадяни саме такого віку можуть вступати до дитячих громадських організацій, приймаючи рішення про це самостійно. Але ж членами таких організацій можуть бути й діти іншого віку! Поверніться до п. 3.
53. Це помилка, адже Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 4 квітня 2006 року передбачено, що призовники обов'язково проходять медичну комісію, яка визначає їхню придатність до майбутньої військової служби. Призовники, які за станом здоров'я визнані непридатними для призову на військову службу, можуть бути взагалі звільнені від проходження військової служби або можуть отримати відстрочку від призову для лікування. Але ніякої альтернативної (невійськової) служби саме з цих причин законодавством не передбачено. Поверніться до п. 27.
54. Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. було прийнято:
- Статут ООН — вихідний міжнародно-правовий документ, у якому сформульовано принцип поваги до прав і свобод людини → п. 23;

- Загальну декларацію прав людини → п. 78;
 - Міжнародний пакт про громадянські й політичні права → п. 93.
55. Законом України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 р. (з наступними змінами й доповненнями) встановлено дві основні групи пенсій:
- трудові й соціальні → п. 98;
 - трудові пенсії за віком і трудові пенсії за вислугу років → п. 22;
 - законом встановлена тільки одна категорія пенсій — трудові, бо пенсія нараховується саме за труд → п. 72.
56. Згідно із Законом України «Про громадянство в Україні» від 18 січня 2001 року, громадянами України є:
- всі громадяни колишнього СРСР, які станом на 24 серпня 1991 р. постійно проживали на території України; всі інші особи, які станом на 13 листопада 1991 р. проживали в Україні й не були громадянами інших держав; громадяни, які прибули в Україну на постійне проживання після 13 листопада 1991 р. і яким у паспорті було зроблено запис «громадянин України», а також їхні неповнолітні діти, які прибули разом із батьками й на момент прибуття в Україну не досягли повноліття, якщо зазначені особи подали заяви про оформлення належності до громадянства України; особи, які набули громадянства України відповідно до законів України та міжнародних договорів України → п. 12;
 - усі громадяни колишнього СРСР, які станом на 24 серпня 1991 р. постійно проживали на території України; усі особи, які не були громадянами інших держав, незалежно від місця проживання; усі громадяни колишнього СРСР, які після референдуму 1 грудня 1991 р. повернулися на територію України і яким у паспорті було внесено напис «громадянин України», а також їхні неповнолітні діти; особи, які набули громадянства України відповідно до законів та міжнародних договорів України → п. 36;
 - усі громадяни колишнього СРСР, а також особи без громадянства, які на момент набуття чинності попереднім Законом України «Про громадянство в Україні» (13 листопада 1991 р.) проживали на території України; їхні неповнолітні діти; особи, які набули громадянства України пізніше відповідно до законів та міжнародних договорів → п. 70.
57. Саме так! У навчальному закладі органом громадського самоврядування можуть бути збори чи конференції колективу. У районах, містах, областях, Автономній Республіці Крим — конференції або з'їзди педагогічних працівників. Передбачено також і проведення Всеукраїнського з'їзду працівників освіти. Переходьте до п. 49.
58. Не менше 25 років стажу роботи може мати будь-який 45-річний чоловік, який почав працювати у віці 20 років. Виходить, що він має право на пенсію за віком? Зрозуміли помилку? Поверніться до п. 6.
59. Це помилка. Якщо міркувати таким чином, то виходить, що будь-яке майно, яке перебуває у приватній власності, може бути примусово відчужено в будь-який час лише за умови відшкодування його вартості. Поверніться до п. 35.
60. Ваш вибір свідчить про ґрунтовні знання важливого конституційного права громадян України на свободу світогляду й віросповідання. Згідно із Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р., релігійні організації мають право створювати для релігійної освіти дітей і дорослих навчальні заклади та групи, а також проводити навчання в інших формах, використовуючи для цього приміщення, що їм належать або надані в користування. Переходьте до п. 17.
61. Ви помилились! Адже в даному випадку йдеться про те, що громадянин у минулому був засуджений за скоєння злочину й уже відбув покарання. Ця обставина аж ніяк не може бути перепорою для виїзду за кордон. Поверніться до п. 8, а ще краще — ознайомтеся зі змістом ст. 6 згаданого Закону (С. 127–128 підручника), а потім зробіть новий вибір.
62. Це груба помилка, яка свідчить про незнання вами питання щодо податків та зборів. Рекомендуємо вам ліквідувати ці прогалини, опрацювавши ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори» від 20 травня 1993 р., в якій міститься перелік місцевих податків та зборів. Можна також повторити це питання за підручником (С. 170–171), а потім повернутися до п. 49.
63. Вибачте, але цей вибір свідчить про те, що по телебаченню ви дивитесь виключно пригоди Мاسяні й жодного разу не дивились новин. Адже такі об'єднання громадян, як політичні партії, мають на меті саме перемогу на виборах. У цьому немає нічого протизаконного, нехай змагаються. Головне, щоб їхня діяльність не суперечила Конституції та законодавству України. Поверніться до п. 20.
64. Можливо, ви вже ознайомилися з коментарем до першого варіанту відповіді (це п. 38). Але ж ідеться не просто про безперервне проживання на території України (а якщо нелегал буде переховуватися протягом такого часу?), а проживання «на законних підставах»! Зрозуміли різницю? Поверніться до п. 29.
65. Ви зробили правильний вибір! Особисті права належать кожному з нас від народження, вони ніким не надаються. Переходьте до п. 42.

66. Ви міркуєте досить прогресивно, але, на жаль, економічний стан держави відстає від вашої точки зору. Поверніться до п. 21.
67. Ви молодець! Переходьте до п. 3.
68. Правильно, саме 40 годин на тиждень. Переходьте до п. 24.
69. Це правильна відповідь. Додамо, що у випадках, коли є законні підстави для затримання людини з метою запобігання злочинів чи його припинення, можливе застосування утримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід протягом сімдесяти двох годин. Якщо за цей час особі не вручено вмотивованого рішення суду про утримування під вартою, вона повинна бути звільнена. Переходьте до п. 8.
70. Цей перелік має помилки, адже за відправну точку береться дата проголошення незалежності України, тобто 24 серпня 1991 р. Поверніться до п. 56.
71. Bravo! Ви не помилились і можете переходити до п. 82.
72. Це груба помилка! А якщо людина пропрацювала всього декілька років і внаслідок нещасного випадку на виробництві втратила працездатність або стала інвалідом? Вам треба повторити питання «Види пенсій» (С. 142–143) і повернутися до п. 55.
73. Ви помиляєтесь, адже українське законодавство не обмежує, що суб'єктом приватної власності в Україні можуть бути тільки громадяни України. Це право мають і громадяни інших держав. Поверніться до п. 83.
74. Це правильна відповідь. Саме держава встановлює розмір мінімальної заробітної плати, який, наприклад, з 1 липня 2006 року становив 375 гривень, а з 1 грудня 2006 р. — 400 гривень (Закон України «Про Державний бюджет України на 2006 рік» від 20 грудня 2005 року (ст. 82). Переходьте до п. 21.
75. Добре, що ви хоча б знаєте про існування духовних семінарій, але невже ви не чули про існування недільних шкіл при храмах? Адже вони функціонують й у вашому місті! Поверніться до п. 34.
76. Саме так! 20 листопада 1989 р. сорок четверта сесія Генеральної Асамблеї ООН схвалила Конвенцію про права дитини. Переходьте до п. 6.
77. Якщо міркувати таким чином, то діти всіх іноземців, які тимчасово працюють в Україні, або іноземні студенти, які навчаються в нашій державі, по досягненні 18-річного віку автоматично стають громадянами України. Ваш вибір свідчить про незнання теми «Громадянство в Україні». Опрацюйте § 12 підручника (С. 101–109), а потім поверніться до п. 1.
78. Дійсно, у цей день у Парижі було прийнято Загальну декларацію прав людини «як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави». Цей документ має засадне значення для міжнародної регламентації прав і свобод людини, і він є першим міжнародним документом, у якому найповніше викладено перелік прав людини, що базується на десяти відомих християнських заповідях. Переходьте до п. 19.
79. Це помилка! Поверніться до п. 7 і зробіть кращий вибір.
80. Це правильна відповідь. Додамо, що у міжнародно-правових документах до цього життєвого рівня включається також медичний догляд та необхідне соціальне забезпечення. На жаль, наша держава поки що не в змозі таке гарантувати. Але, сподіваємося, що з покращенням стану державного бюджету вказані гарантії будуть забезпечені і в Україні. Переходьте до п. 4.
81. У тому, що ці права є невід'ємними, ніяких сумнівів не може бути. Але твердження, що їх мають лише громадяни України, повинно було підказати вам, що цей варіант відповіді — груба помилка. Ваш вибір свідчить про незнання теми «Особисті (громадянські) права та свободи». Опрацюйте § 14–15 підручника і поверніться до п. 19.
82. Законом встановлено, що нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати:
- 36 годин → п. 9;
 - 40 годин → п. 68;
 - 41 години → п. 99.
83. Суб'єктом приватної власності в Україні може бути:
- тільки фізична особа → п. 15;
 - фізична особа або недержавна юридична особа → п. 41;
 - фізична особа — громадянин України → п. 73.
84. Правильно! Саме 6 років — з такого віку можна вступати до дитячих громадських організацій. Але зауважимо, що вступ неповнолітніх віком до 10 років здійснюється за письмовою згодою батьків, усиновителів, опікунів або піклувальників. Членами дитячих організацій можуть бути й особи віком понад 18 років за умови, якщо їх кількість у цих організаціях не перевищує третину загальної кількості членів. Переходьте до п. 20.

85. Ні, згода адміністрації підприємства в таких ситуаціях не потрібна. Що ж стосується конкретного страйку, то рішенням суду його проведення може бути визнано незаконним у разі порушення порядку його оголошення та проведення. Поверніться до п. 24.
86. А якщо людина скоїла вбивство і є загроза скоєння нею інших злочинів? Нехай перебуває на волі увесь час, доки не буде рішення суду? Уважно вивчіть статтю 29 Конституції України, а потім поверніться до п. 42.
87. Це єдина правильна відповідь, яка повністю збігається з нормами статті 12 згаданого Закону — «Умови призначення пенсій за віком». Переходьте до п. 35.
88. Це помилка. Пенсійне забезпечення є одним із основних видів соціального забезпечення, яке є головним державно-правовим засобом соціального захисту населення. Поверніться до п. 4.
89. Вітаю вас із правильним вибором! Переходьте до п. 83.
90. Ви, зрозуміло, пам'ятаєте, що деякі обмеження щодо реалізації цього права можуть встановлюватись судом відповідно до закону й лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку — з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод людей. Але все ж таки завчасно повідомляти треба не правоохоронні органи, а саме органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Поверніться до п. 17 і будьте уважнішими.
91. Вітаю! Це правильна відповідь, і ви можете переходити до п. 54.
92. Ви зробили правильний вибір! Переходьте до п. 44.
93. Ви помиляєтесь! Міжнародний пакт про громадянські та політичні права було прийнято Генеральною Асамблеєю ООН пізніше, 16 грудня 1966 р. Цей пакт разом із Факультативним протоколом до нього є складовою частиною Хартії прав людини, до якої також увійшли Загальна декларація прав людини і Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права. Поверніться до п. 54 і подумайте краще.
94. Цілком правильно! Саме стійкий правовий зв'язок особи з державою є ключовим для поняття «громадянин». При цьому під стійким правовим зв'язком з державою не слід розуміти, що особа обов'язково повинна проживати на її території. Можна проживати у Франції і бути при цьому громадянином України. Переходьте до п. 56.
95. Вітаю вас, якщо цей вибір ви зробили свідомо, а не за методом лотереї! Дійсно, якщо громадянин свідомо надав про себе неправдиві відомості, йому може бути тимчасово відмовлено у праві виїзду за кордон — до з'ясування причин і наслідків подання неправдивих відомостей. Переходьте до п. 34.
96. Цей вибір не має нічого спільного з українським законодавством. Поверніться до п. 44.
97. Ви помиляєтесь. День 10 грудня 1948 р. є датою прийняття Загальної декларації прав людини. Поверніться до п. 16.
98. Ви зробили правильний вибір. Переходьте до п. 16.
99. Це помилка! Поверніться до п. 82.
100. Вітаю вас! Саме для цих категорій громадян України передбачено проходження альтернативної (невійськової) служби в державних установах та організаціях охорони здоров'я, соціального захисту тощо. Додамо, що термін альтернативної служби вдвічі більший, ніж у військової, адже громадянин живе вдома, отримує заробітну плату й має набагато менше обмежень, аніж військовослужбовець строкової служби. Це було останнє питання з тем 3 та 4. Попереду ще 2 тури такої гри, але для успішного проходження усіх питань необхідно ґрунтовно вивчити теми 5, 6, 7 та 8, чого вам і бажаємо!

Тема 5. Основи конституційного ладу

Тема 6. Органи державної влади України

1. Оберіть варіант відповіді, в якому назви документів розташовані в порядку їх прийняття:
 - Акт проголошення незалежності України, Конституція України, Декларація про державний суверенітет України → п. 38;
 - Декларація про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України, Конституція України → п. 64;
 - Акт проголошення незалежності України, Декларація про державний суверенітет України, Конституція України → п. 91.
2. Ви зробили вдалий хід! Переходьте до п. 10.
3. Однією з ланок системи органів місцевого самоврядування є органи самоорганізації населення. До них належать:
 - підприємства, установи та організації, розташовані на території населеного пункту → п. 25;
 - місцевий референдум → п. 52;
 - будинкові, вуличні та квартальні комітети → п. 84.

4. Повноваження Кабінету Міністрів України припиняються:
 - якщо Кабінет Міністрів України даного складу працює вже 5 років → п. 27;
 - якщо частина або більшість міністрів заявила про свою відставку й вона прийнята Президентом України → п. 48;
 - у разі відставки Прем'єр-міністра України, прийнятої Верховною Радою України → п. 83.
5. Постійно діючим органом контролю, який утворюється Верховною Радою України й здійснює контроль за виконанням Державного бюджету, фінансуванням загальнодержавних програм, використанням кредитних ресурсів, діяльністю установ банківської системи, є:
 - Кабінет Міністрів України → п. 26;
 - Рахункова палата → п. 59;
 - Міністерство фінансів України → п. 97.
6. Ваш вибір суперечить ст.118 Конституції України, бо такі функції покладені на місцеві державні адміністрації. Поверніться до п. 31.
7. Народним депутатом України може бути:
 - громадянин України, який на момент реєстрації кандидатом у депутати досяг 21 року, має право голосу і проживає в Україні → п. 30;
 - громадянин України, який на день виборів досяг 21 року, має право голосу й проживає в Україні протягом останніх п'яти років → п. 51;
 - громадянин України, який на день виборів досяг 21 року, має право голосу й проживає в Україні → п. 79.
8. Завданням загальних судів першого рівня (районних, міських, районних у містах) є:
 - розгляд по суті цивільних, кримінальних і деяких інших справ → п. 32;
 - перегляд в апеляційному порядку рішень місцевих судів → п. 61;
 - перегляд справ у касаційному порядку → п. 95.
9. На законних підставах тимчасово проживає в Україні Посол США в нашій державі. Невже ви вважаєте, що він належить до національних меншин в Україні? Поверніться до п. 82.
10. Право визначати та змінювати конституційний лад в Україні належить:
 - виключно Верховній Раді України → п. 33;
 - виключно Верховній Раді України за погодженням з Президентом України → п. 50;
 - виключно народові → п. 74.
11. Ваш вибір не відповідає законодавству України. Поверніться до п. 42.
12. Варіант відповіді, що ви обрали, не відповідає змісту ст. 133 Конституції України. Поверніться до п. 56.
13. Правильно. Додамо, що первинним суб'єктом (носієм прав і обов'язків) місцевого самоврядування є територіальна громада — жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Переходьте до п. 20.
14. Ні, Вища рада юстиції має зовсім інші повноваження, не пов'язані з правовою оцінкою нормативно-правових актів, наприклад, внесення подань про призначення або звільнення суддів. Вам необхідно повторити тему «Судова влада» (§ 33, С. 247–259) і повернутись до п. 34.
15. Який із нижченаведених коментарів щодо правового статусу Президента України відповідає Конституції України?
 - Президент України є найвищою посадовою особою України та главою виконавчої влади → п. 41;
 - Президент України є главою нашої держави та главою виконавчої влади → п. 62;
 - Президент України є главою держави та виступає від її імені → п. 88.
16. Головною ланкою системи органів центральної влади є:
 - обласні державні адміністрації → п. 39;
 - міністерства → п. 57;
 - державні комітети → 89.
17. Найвищу юридичну силу по відношенню до актів, які приймаються в системі міського самоврядування, має:
 - рішення сесії міської ради, якщо воно не суперечить Конституції та законодавству України → п. 40;
 - Статут територіальної громади міста → п. 67;
 - розпорядження міського голови, тому що він є найвищою посадовою особою в системі міського самоврядування й виступає від імені територіальної громади → п. 90.

18. Законодавчий процес складається з низки процедур (стадій). До їх числа належать такі:
- обговорення законопроекту, прийняття закону, його оприлюднення (опублікування) → п. 35;
 - вияв законодавчої ініціативи, обговорення законопроекту, прийняття закону, його підписання й оприлюднення (опублікування) → п. 53;
 - вияв законодавчої ініціативи, обговорення законопроекту, прийняття закону, оприлюднення (опублікування) закону → п. 87.
19. Які із зазначених органів не належать до системи правоохоронних органів?
- Митні органи → п. 37;
 - органи рибоохорони → п. 65;
 - органи юстиції → п. 81.
20. Якщо порівняти обласну й міську ради, то необхідно зазначити:
- міська рада є радою нижчого рівня, а обласна — радою вищого рівня → п. 46;
 - обласна рада, на відміну від міської ради, не має свого виконавчого органу → п. 63;
 - виконавчим органом міської ради є виконком, а обласної ради — обласна державна адміністрація → п. 92.
21. Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти:
- не менше як трьома четвертими голосів від її конституційного складу → п. 45;
 - кваліфікованою більшістю голосів, тобто двома третинами голосів від її конституційного складу → п. 66;
 - простою більшістю від її конституційного складу, тобто не менше як 226 голосами народних депутатів → п. 80.
22. Ви знаєте, що Президент України на основі та на виконання Конституції та законів України видає укази й розпорядження. Чи можлива ситуація, коли акт Президента України не буде обов'язковим до виконання?
- Така ситуація неможлива, бо Президент України є главою держави, а це означає, що його слово — закон → п. 55;
 - така ситуація неможлива, бо п. 31 ст.106 Основного Закону прямо наголошує, що укази та розпорядження Президента України є обов'язковими до виконання на території України → п. 73;
 - така ситуація можлива, бо це передбачено чинною Конституцією України → п. 98.
23. Ви зробили правильний вибір, хоча дане питання — не з простих. Справа в тому, що, згідно із Законом України «Про пожежну безпеку» від 17 грудня 1993 р., майже 10 років органи державної пожежної служби були підпорядковані Міністерству внутрішніх справ України. Згідно зі змінами до цього Закону від 18 вересня 2003 р., ці органи нині перебувають у підпорядкуванні Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи. Переходьте до п. 49.
24. Закон «Про мови в Українській РСР», який визначає державний статус української мови, було прийнято:
- 28 жовтня 1989 р. → п. 2;
 - 1 листопада 1991 р. → п. 47;
 - 25 червня 1992 р. → п. 85.
25. Ваш вибір свідчить про те, що ви взагалі не володієте питанням «Міське самоврядування і місцеві органи виконавчої влади» (§ 32, С. 239–246). Опрацюйте цей матеріал, а потім поверніться до п. 3.
26. Ви помиляєтесь, урядові таких повноважень не надано. Поверніться до п. 5 і подумайте.
27. На перший погляд, це так, бо Конституція України визначає, що термін функціонування Кабінету Міністрів України залежить від термінів повноважень Верховної Ради України, а оскільки остання обирається на 5 років, то й уряд даного складу працює 5 років. Але ж можуть бути випадки, коли повноваження Верховної Ради України можуть бути припинені достроково! Це не єдиний аргумент проти цього варіанта відповіді. Поверніться до п. 4.
28. Це неправильно. Іноді злочин вдається розкрити вже на стадії дізнання. Поверніться до п. 49.
29. У ст. 1 Конституції України наша держава проголошується як:
- суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова → п. 43;
 - суверенна і незалежна, унітарна, правова → п. 77;
 - суверенна і незалежна, парламентсько-президентська, правова, соціальна → п. 94.
30. Ви обрали неправильний варіант відповіді. Досягнення такого віку законодавство вимагає станом на день виборів. До того ж, ця помилка не єдина, тому поверніться до п. 7.

- 31. Органи місцевого самоврядування:**
- є місцевими органами виконавчої влади → п. 6;
 - є уособленням на місцях державної влади в цілому → п. 58;
 - не є різновидом державної влади й не належать до жодної з трьох гілок влади → п. 76
- 32. Ви правильно розумієте завдання цих судів! Переходьте до п. 42.**
- 33. Це помилка! Змінити найважливіші конституційні норми, які здебільшого зосереджені в розділі І «Загальні засади» Основного Закону, Верховна Рада України не може. Поверніться до п. 10.**
- 34. Єдиним органом, якому надано право розглядати й вирішувати питання про конституційність законів та інших правових актів Верховної Ради України, правових актів Президента України, Кабінету Міністрів України та Верховної Ради Автономної Республіки Крим є:**
- Вища рада юстиції → п. 14;
 - Конституційний Суд України → п. 60;
 - Верховний Суд України → п. 75.
- 35. Якщо ви вважаєте, що прийняли правильне рішення, спробуйте дати самому собі відповідь на питання: «А звідки з'явився законопроект, який обговорюється?» Тепер ви зрозуміли свою помилку? До того ж вона в цьому варіанті не єдина. Поверніться до п. 18.**
- 36. Обраний вами варіант відповіді не відповідає змісту ст.133 Конституції України. Поверніться до п. 56.**
- 37. Ні, митні органи належать до правоохоронних, бо на них, зокрема, покладено захист економічних інтересів України, боротьба з контрабандою та іншими порушеннями митних правил. Поверніться до п. 19 і зробіть інший вибір.**
- 38. Ви, на жаль, обрали помилковий варіант відповіді. Бажано краще знати процес оформлення державної незалежності України. Поверніться до п. 1.**
- 39. Місцеві державні адміністрації здійснюють виконавчу владу в областях, районах, містах Києві та Севастополі (ст.118 Конституції України), й вони не належать до системи органів центральної виконавчої влади. Поверніться до п. 16.**
- 40. Ця відповідь помилкова, бо можлива ситуація, коли рішення сесії міської ради, яке не суперечить Конституції та законодавству України, може бути не обов'язковим для виконання в межах території міста. Поверніться до п. 17.**
- 41. Це помилка. За роки з часу впровадження в Україні посади Президента його правовий статус змінювався. Це спочатку Президент України був визначений як найвища посадова особа України і глава виконавчої влади, але за чинною Конституцією його статус інший. Поверніться до п. 15.**
- 42. Який з наведених коментарів до сказаного відповідає законодавству України?**
- Якщо врахувати, що перегляд цивільних і кримінальних справ здійснюється Верховним Судом України, а він є найвищим органом у системі судів загальної юрисдикції, то, дійсно, ніякий новий перегляд справи законодавством не передбачений → п. 11;
 - новий перегляд справи законодавством передбачений, але можливий лише в Конституційному Суді України → п. 69;
 - новий перегляд справи можливий лише в разі, коли після винесення рішення суду стало відомо про обставини, які не були відомі суду під час розгляду справи і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність винесеного рішення → п. 86.
- 43. Вітаю! Ваш вибір повністю відповідає ст. 1 Основного Закону, в якій це й проголошено. Переходьте до п. 56.**
- 44. Система місцевого самоврядування включає:**
- територіальну громаду; сільську, селищну, міську, районну, обласну ради та їх виконавчі органи → п. 71;
 - територіальну громаду; сільську, селищну, міську раду; сільського, селищного, міського голову; органи самоорганізації населення → п. 96;
 - територіальну громаду; сільську, селищну, міську раду; сільського, селищного, міського голову; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради; органи самоорганізації населення → п. 13.
- 45. Ви припустилися помилки. Такий порядок встановлено для прийняття рішення про усунення Президента України з посади в порядку імпичменту. Поверніться до п. 21.**
- 46. Типова помилка! Характерною ознакою органів місцевого самоврядування (на відміну від органів державної влади) є те, що вони не мають так званої «вертикалі», тобто немає «вищих» і «нижчих» рад, усі**

- ради діють у межах закону й «вищими» для них є тільки територіальні громади, які їх обрали. Поверніться до п. 20.
47. День 1 листопада 1991 р. — дата прийняття Верховною Радою України Декларації прав національностей України. Поверніться до п. 24.
48. Ви помиляєтеся, бо відставка одного члена уряду або якоїсь частини складу Кабінету Міністрів не зумовлює автоматичної відставки всього його складу. Поверніться до п. 4.
49. У чому полягає принципова різниця між двома окремими видами правоохоронної діяльності — дізнанням і попереднім слідством?
- На стадії дізнання злочин розкрити неможливо → п. 28;
 - ніякої різниці, тим більше принципової, між дізнанням і попереднім слідством немає, бо обидва є видами правоохоронної діяльності → п. 72;
 - попереднє слідство можуть проводити тільки слідчі органи прокуратури, служби безпеки та внутрішніх справ, а дізнання — навіть особи, які не працюють у правоохоронних органах → п. 100.
50. Право визначати та змінювати конституційний лад в Україні не може бути узурповане (тобто протиправно захоплено) державою, її органами або посадовими особами. Це проголошується у ст. 5 Конституції України. Поверніться до п. 10.
51. Правильно. Додамо, що громадянин не може бути обраний до Верховної Ради України і в тому разі, якщо він має непогашену й не зняту в установленому законом порядку судимість за скоєння умисного злочину. Переходьте до п. 18.
52. Місцевий референдум є однією з форм безпосереднього здійснення територіальною громадою (тобто всіма жителями якогось конкретного населеного пункту) своїх самоврядних повноважень. Поверніться до п. 3.
53. Цей вибір свідчить про ґрунтовне знання вами стадій законодавчого процесу. Переходьте до п. 5.
54. Які органи не належать до системи органів внутрішніх справ?
- Пожежна охорона → п. 23;
 - міліція громадської безпеки → п. 78;
 - внутрішні війська → п. 93.
55. Дійсно, Президент України є главою держави й виступає від її імені, але говорити, що його слово — закон — це занадто. А якщо це слово буде суперечити Конституції нашої держави? Поверніться до п. 22.
56. У ст. 133 Основного Закону зафіксовано, що до складу України входять:
- Автономна Республіка Крим і 24 області → п. 12;
 - Автономна Республіка Крим, 24 області та столиця держави — місто Київ → п. 36;
 - Автономна Республіка Крим, 24 області, міста Київ і Севастополь → п. 70.
57. Цілком правильно! Саме міністерства є головною ланкою системи органів центральної виконавчої влади. Створюються вони для організації державного управління в найважливіших сферах соціально-економічного та політичного життя і є здебільшого органами галузевого управління. Переходьте до п. 31.
58. Взагалі-то, уособленням державної влади в цілому є Президент України. У законодавстві немає таких положень, що хтось уособлює державну владу на місцях. Поверніться до п. 31.
59. Правильно. Додамо, що Рахункова палата здійснює свою діяльність самостійно, незалежно від будь-яких інших органів держави. Переходьте до п. 15.
60. Ви цілком праві, бо саме Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні, образно кажучи, — «судом, який судить закони». Переходьте до п. 8.
61. Це помилка! Здійснюють перегляд в апеляційному порядку рішень місцевих судів (до речі, у питанні йдеться саме про місцеві суди!) загальні суди другого рівня — апеляційні, а саме: Верховний Суд Автономної Республіки Крим, обласні суди, Київський і Севастопольський міські суди. Поверніться до п. 8.
62. Це дуже поширена помилка, бо так вважає значна частина людей. Такий статус Президента України вперше визначався змінами ще до Конституції Української РСР, а потім був підтверджений Конституційним договором 1995 р. Чинна Конституція визначає інший правовий статус Президента України. Поверніться до п. 15.
63. Це правильна відповідь. Додамо, що, звичайно, це не єдине, в чому полягає різниця між ними. Так, наприклад, міський голова обирається міською громадою, а голова обласної ради — самою радою з числа депутатів. Щоб поставити крапку в цьому питанні, необхідно також зазначити, що обласна рада має

- свій виконавчий апарат (але це не виконавчий орган ради!), який займається організацією її роботи (підготовкою сесій, їх проведенням тощо). Переходьте до п. 3.
64. Досить непоганий початок! 16 липня 1990 р., 24 серпня 1991 р. і 28 червня 1996 р. — саме ці дати є днями прийняття цих важливих документів. Переходьте до п. 29.
65. Органи рибоохорони входять до системи правоохоронних. Ви неухважно опрацювали тему «Правоохоронні органи та адвокатура» (§ 34, С. 260–270). Поверніться до п. 19.
66. Кваліфікована більшість голосів потрібна при вирішенні питань, пов'язаних із внесенням змін до Конституції. Детально про це рекомендуємо ознайомитися в розділі XIII Основного Закону «Внесення змін до Конституції України». Поверніться до п. 21.
67. Цілком правильно! Саме Статут територіальної громади міста має найвищу юридичну силу по відношенню до всіх актів у системі міського самоврядування. Наприклад, у Статуті територіальної громади м. Синельникового ст. 1.3.3 прямо зазначено: «Правові акти органів місцевого самоврядування та його посадових осіб, які не суперечать цьому Статуту, є обов'язковими для застосування й виконання в межах території міста». Переходьте до п. 34.
68. Ця відповідь помилкова. Поверніться до п. 82.
69. Ви взагалі не знаєте, що таке Конституційний Суд України і які він має повноваження, тоді б ви не зробили такий нерозумний крок! Зверніться до п. 5 § 33 «Конституційний Суд України» (С. 251–252), ліквідуйте прогалини у своїх знаннях, а потім повертайтеся до п. 42.
70. Правильний вибір, так тримати! Переходьте до п. 82.
71. А як же бути, наприклад, з міським головою? Яка ж система місцевого самоврядування без нього? Поверніться до п. 44.
72. Це помилка. Можливо, в майбутньому, коли відповідно до Конституції України система попереднього розслідування (дівання й попереднього слідства) буде реформована на систему досудового слідства, ця проблема не існуватиме, але сьогодні вона є. Поверніться до п. 49.
73. Як говорив великий Аркадій Райкін: «Усе правильно, тільки навпаки». Ви забули про виняток, коли наведена в обраному вами варіанті формула не діє. Поверніться до п. 22.
74. Правильно, лише народ шляхом референдуму може змінювати конституційний лад в Україні. Переходьте до п. 21.
75. Верховний Суд України є найвищим органом у системі судів загальної юрисдикції, і він не має повноважень давати правову оцінку нормативним актам. Він забезпечує однакове застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції (загальними, військовими та господарськими). Поверніться до п. 34.
76. Дійсно, місцеве самоврядування — це особлива форма організації влади на місцях, яка не є різновидом державної влади і не належить ні до законодавчої, ні до виконавчої, ні до судової гілки влади. Разом з тим, закон може надавати органам місцевого самоврядування окремі повноваження органів виконавчої влади. Переходьте до п. 44.
77. Це помилка. Звичайно, все з наведеного переліку стосується нашої держави, але унітарною державою Україна проголошена у ст. 2. Поверніться до п. 29.
78. Це помилка! Згідно зі ст. 7 Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р., міліція громадської безпеки є підрозділом міліції, яка належить до системи органів внутрішніх справ України. Поверніться до п. 54.
79. Ви не звернули уваги або не знаєте, що законодавство вимагає не просто проживання в Україні на момент виборів, а проживання протягом певного часу. Поверніться до п. 7.
80. Правильно, саме такий порядок встановлено у ст. 91 Конституції України. Переходьте до п. 7.
81. Справді, вважається, що органи юстиції та адвокатури «прилягають до системи правоохоронних органів». Вони наділені значними повноваженнями у сфері правоохоронної діяльності, хоча в цілому їхні функції не зводяться до останньої, а також не забезпечуються можливістю застосування державного примусу. Переходьте до п. 54.
82. Законом України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р. визначено, що до національних меншин належать:
- особи, які на законних підставах проживають в Україні і які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою → п. 9;
 - частина населення держави, яка не є українцями і яка виявляє почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою → п. 68;
 - групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою → п. 99.

83. Це відповідає ст. 115 Конституції України, бо відставка Прем'єр-міністра має наслідком відставку всього складу уряду. Переходьте до п. 16.
84. Це правильна відповідь. Такі комітети за ініціативою жителів і з дозволу місцевої ради (міської, селищної, сільської) створюються на загальних зборах громадян або їх представників. Переходьте до п. 17.
85. День 25 червня 1992 р. — дата прийняття Закону України «Про національні меншини в Україні». Поверніться до п. 24.
86. Цілком правильно! Це єдиний випадок — перегляд справи за нововиявленими обставинами. Переходьте до п. 19.
87. Ви забули (чи не знаєте?), що прийнятий Верховною Радою України закон підписує Голова Верховної Ради України і невідкладно направляє його Президентові України. Глава держави протягом 15 днів може схвалити й підписати закон або накласти на закон вето. Поверніться до п. 18 і поміркуйте.
88. Правильно. Ст. 102 Основного Закону наголошує: «Президент України є главою держави і виступає від її імені». Це дає підстави говорити про нього як про уособлення держави й державної влади в цілому, а не якоїсь її гілки. Переходьте до п. 22.
89. Державні комітети (державні служби) належать до системи центральних органів виконавчої влади, але не є її головною ланкою. Поверніться до п. 16.
90. Це помилка. Поверніться до п. 17 і коли ви зробите правильний вибір, то зрозумієте, чому розпорядження міського голови не мають найвищої юридичної сили щодо актів, які приймаються в системі міського самоврядування.
91. Це помилка! З наведеного переліку першим документом було прийнято зовсім не Декларацію про державний суверенітет України. Поверніться до п. 1.
92. Це помилкова точка зору! З одного боку, правильно, що виконавчим органом міської ради є виконавчий комітет. Але обласна рада не має свого виконавчого органу. Справа в тому, що функції виконавчих органів обласних і районних рад здійснюють відповідні місцеві державні адміністрації, тобто відбувається делегування окремих функцій місцевого самоврядування органам виконавчої влади. Поверніться до п. 20.
93. Ні, внутрішні війська є підрозділами, які належать до органів внутрішніх справ. Поверніться до п. 54.
94. Форму правління — республіканську — визначає ст. 5 Конституції (а питання стосується зовсім іншої статті Основного Закону). Це визначення не деталізується, але, виходячи зі змісту інших статей, можна зробити висновок, що це не парламентська й не президентська, а так звана «змішана» — парламентсько-президентська республіка. Поверніться до п. 29.
95. Ви незасвоїли термінології стосовно судової влади й, напевно, намагаєтесь просто вгадати. Запам'ятайте: перегляд справ у касаційному порядку здійснюється тільки судом касаційної інстанції (при розгляді цивільних і кримінальних справ — це Верховний Суд України, при розгляді господарських справ — Вищий господарський суд України). Після завершення перегляду справи в касаційному порядку її учасники більше не можуть розраховувати на новий перегляд справи з мотивів невдоволення винесеними під час її розгляду судовими рішеннями. Поверніться до п. 8.
96. А виконавчий орган — виконком міської ради? Поверніться до п. 44.
97. Це помилка! Міністерство фінансів України не має таких повноважень. Поверніться до п. 5 і приймайте рішення за приказкою: «Сім разів відмір, один раз відріж».
98. Цілком правильно! Конституція України передбачає положення, згідно з яким акти Президента України, що видаються в межах його повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21, 23 статті 106, стають обов'язковими до виконання лише за умови, якщо вони скріплені підписами Прем'єр-міністра України й міністра, відповідального за акт та його виконання. Переходьте до п. 4.
99. Саме так! Переходьте до п. 24.
100. Цілком правильний вибір! Дізнання — початкова форма попереднього розслідування. Основна його функція — проведення оперативно-розшукових заходів і невідкладних слідчих дій з метою виявлення ознак злочину та осіб, які його скоїли. Якщо така ситуація сталася на морському судні, яке перебуває в далекому плаванні, здійснення дізнання, згідно з Кримінально-процесуальним кодексом, покладається на капітана цього судна. Попереднє слідство — у компетенції слідчих органів прокуратури, служби безпеки і внутрішніх справ відповідно до встановленої законодавством підслідності.

Це було останнє завдання, але попереду ще дві великі, дуже важливі теми. Тому вивчайте право ґрунтовно, бо без цього в житті неможливо досягти успіху.

**Тема 7. Найважливіші положення цивільного, земельного, сімейного і трудового права.
Правове регулювання підприємницької діяльності**

Тема 8. Найважливіші положення адміністративного і кримінального права

1. У вашого знайомого є журнальна репродукція картини «Чесменський бій» відомого художника І. К. Айвазовського. З позицій цивільного права це:
 - індивідуально визначена річ → п. 77;
 - родова річ → п. 43;
 - продукція → п. 94.
2. Ви не знаєте особливості регулювання праці молоді, тому так легко погоджуєтесь на найбільшу тривалість робочого часу. Опрацюйте цей матеріал, звернувшись до підручника (§ 42, С. 328–341), а потім поверніться до п. 24 і зробіть інший вибір.
3. У ваших знайомих Нечипоренків народився син. Під час реєстрації дитини у РАГСі батьки повідомили, що бажають дати синові ім'я Дмитро-Петро, але працівники РАГСу на це відповіли так: «Ви спочатку визначтесь, чи Дмитро, чи Петро, а потім приходьте. А ви як вважаєте, мають право Нечипоренки назвати так свого сина чи ні?
 - Звичайно, Нечипоренки мають право називати свого сина як завгодно, але у документах про народження такого бути не може → п. 25;
 - законодавство України не обмежує подружжя у праві надати дитині таке ім'я → п. 52;
 - ні, Нечипоренки такого права не мають. Закон дозволяє таке лише у випадках, коли один із подружжя є іноземцем і дитині дається іноземне ім'я, наприклад: Антуанетта-Шарлотта → п. 84.
4. Слюсар Микитенко поспішав на роботу. На дворі була ожеледиця, й тому відстань до прохідної заводу зменшувалася дуже повільно. Микитенко вкотре поглянув на годинника й раптом, втративши рівновагу, впав на тротуар. Як визначили пізніше лікарі, Микитенко зламав ногу й отримав струс головного мозку. Усе, що сталося з цією людиною, на вашу думку, є:
 - невиробничий, тобто побутовий травматизм → п. 51;
 - виробничий травматизм → п. 26;
 - порушення трудової дисципліни → п. 88.
5. Звичайно, це прикрий випадок, але ж правознавство не класифікує випадки на прикрі та щасливі. У тому, що дівчинка порушила правила користування транспортом, вина не батьків, а її особиста: не маючи грошей, вона повинна була йти пішки. Поверніться до п. 35.
6. Троє підлітків віком 13, 15 і 16 років, перебуваючи у міському сквері, зламали огорожу концертного майданчика і декілька молодих дерев, за що їх було затримано співробітниками міліції. Охарактеризуйте їхні дії та відповідальність, якій вони підлягають.
 - У діях цих підлітків має місце дрібне хуліганство, яке є адміністративним правопорушенням, але їм ще не виповнилося 18 років і до них можуть бути застосовані тільки заходи впливу (застереження, догана, сувора догана або передача під нагляд батькам або особам, які їх замінюють → п. 30;
 - у цій ситуації має місце дрібне хуліганство, але до адміністративної відповідальності буде притягнутий лише 16-річний підліток. Щодо інших неповнолітніх, то до відповідальності можуть бути притягнуті їх батьки за неналежне виконання обов'язків щодо виховання дітей (варіанти: попередження або накладення штрафу в розмірі від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) → п. 58;
 - за вчинення дрібного хуліганства до адміністративної відповідальності буде притягнутий 16-річний підліток. За адміністративне правопорушення, вчинене іншими неповнолітніми, до відповідальності будуть притягнуті їхні батьки: щодо батьків 13-річного хлопця можливе їх попередження або накладення штрафу в розмірі від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а щодо батьків 15-річного можливе накладення штрафу в розмірі від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян → п. 87.
7. У Кримінальному кодексі України виділяються такі види злочинів:
 - тяжкі злочини, злочини середньої тяжкості, злочини невеликої тяжкості → п. 28;
 - особливо тяжкі злочини, тяжкі злочини, злочини середньої тяжкості, злочини невеликої тяжкості → п. 57;
 - особливо тяжкі злочини, тяжкі злочини, злочини невеликої тяжкості → п. 79.
8. Неповнолітні віком від 14 до 18 років відповідають за заподіяну ними шкоду на загальних підставах, тобто відшкодовують її самостійно. Лише у випадках, коли у неповнолітніх немає майна або заробітку, достатнього для відшкодування заподіяної шкоди, шкода у відповідній частині повинна бути відшко-

- дована батьками (усиновителями) або піклувальниками, якщо вони не доведуть, що шкода сталася не з їхньої вини. Чи може бути притягнуто до цивільно-правової відповідальності не тільки матір, а й батька неповнолітнього правопорушника, якщо шлюб між батьками вже давно розірвано й батько проживає в іншому місті?
- Батька у цьому випадку не можна притягнути до цивільно-правової відповідальності, оскільки разом із неповнолітнім сином він не проживає й не може нести відповідальності за наслідки його винної поведінки. Відповідатиме тільки мати, бо її провина — у невиконанні своїх обов'язків стосовно виховання сина → п. 32;
 - ні мати, ні батько однозначно не нестимуть ніякої відповідальності. Батько проживає в іншому місті, а права одиноких матерів захищені законодавством і порушувати їх не дозволяється → п. 61;
 - до відповідальності притягуються як мати, так і батько, оскільки вони мають однакові права та обов'язки щодо своїх дітей й у випадках, коли шлюб між ними розірвано → п. 95.
9. Це невдалий вибір! У таких випадках роботодавець може розірвати трудовий договір із власної ініціативи. Поверніться до п. 82.
10. Кодексом законів про працю України від 10 грудня 1971 р. передбачено, що за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано лише один із таких заходів дисциплінарного стягнення:
- догана або звільнення → п. 33;
 - позбавлення премії або позбавлення винагороди за підсумками роботи за рік → п. 50;
 - матеріальна відповідальність у розмірі не більше середнього місячного заробітку або звільнення → п. 74.
11. Нагадаємо: залежно від характеру розподілу відповідальності між декількома боржниками розрізняють часткову, солідарну та субсидіарну; залежно від підстав виникнення відповідальності — договірну та позадоговірну. Якщо ви уважно прочитали цей коментар, то, мабуть, одразу зрозуміли не тільки те, що припустилися помилки, а й те, у чому власне полягає ваша помилка. Поверніться до п. 42.
12. Ваш вибір свідчить про те, що ви зовсім не усвідомили такого поняття, як цивільна дієздатність. Зверніться до теми «Цивільно-правові відносини та їх учасники» (§ 35 підручника, С. 272–281), а потім поверніться до п. 56 і запам'ятайте на все життя: обмежена дієздатність може бути встановлена судом для особи, яка внаслідок зловживання спиртними напоями, наркотичними чи токсичними засобами тощо ставить себе і свою сім'ю в скрутне матеріальне становище, а також для особи, яка страждає на психічний розлад здоров'я, що суттєво впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними. Сподіваємося, все це не стосується вашого друга?
13. Ні, ви вважаєте помилкою те, що зовсім не суперечить зазначеному твердженню, адже умова про початок роботи є необхідною (основною) умовою трудового договору. Поверніться до п. 44.
14. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, й усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Вам обов'язково потрібно спочатку ретельно опрацювати тему «Конституційні економічні права» (§ 21 підручника, С. 150–156), а потім ще й тему «Цивільно-правова відповідальність» (§ 38, С. 301–310). Без цих знань рухатись далі неможливо. Поверніться до п. 34.
15. Не може перевищувати сімдесяти двох годин тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його зупинити. Про це говориться у ст. 29 Конституції України. Питання ж стосується доставлення правопорушника в міліцію. Поверніться до п. 83.
16. Ви вирішили стати підприємцем і бажаєте здійснювати свою діяльність без створення юридичної особи. Які документи для державної реєстрації вам необхідно надати державному реєстратору?
- Статут; документ, що засвідчує сплату коштів за державну реєстрацію; оригінал довідки про присвоєння ідентифікаційного номера фізичної особи — платника податків → п. 48;
 - документ, що засвідчує сплату коштів за державну реєстрацію; оригінал довідки про присвоєння ідентифікаційного номера фізичної особи — платника податків → п. 76;
 - заповнену реєстраційну картку; документ, що засвідчує сплату коштів за державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності; копію довідки про присвоєння ідентифікаційного номера фізичної особи — платника податків → п. 97.
17. У чому полягає принципова різниця між правами власника квартири та правами її наймача (користувача)?
- Власник має право здійснити обмін квартири, а наймач (користувач) такого права не має → п. 40;
 - власник має право заповідати (передати у спадщину) квартиру, а наймач (користувач) такого права не має → п. 67;
 - власник квартири сплачує податок на нерухомість, а наймач (користувач) такий податок не сплачує → п. 90.

18. Подумайте: в чому полягає злочинне діяння? У тому, що вчинено розбійний напад. Цей чоловік хіба брав у ньому участь? Адже сказано, що про цей напад і походження грошей він дізнався від нападників. А виконавець — це особа, яка безпосередньо виконувала злочинне діяння. Поверніться до п. 49.
19. Відомо, що спадкування відбувається на двох головних підставах: за заповітом та за законом. Права неповнолітніх дітей спадкодавця захищені законодавством і, незалежно від змісту заповіту, вони успадковують:
- не менше як дві третини частки, яка належала б кожному з них при спадкоємстві за законом → п. 37;
 - половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом → п. 65;
 - не менше як одну третину частки, яка належала б кожному з них при спадкоємстві за законом → п. 81.
20. Чи можна вважати абсолютно правильним й однозначним твердження: шлюбний вік в Україні для чоловіків складає 18 років, для жінок — 17 років?
- Саме так сказано у вітчизняному законодавстві → п. 46;
 - ні, з цим однозначно погодитись не можна, оскільки відомі випадки реєстрації шлюбу, коли один із подружжя або обидва ще не досягли зазначеного віку → п. 63;
 - ні, з цим не можна погодитись, оскільки поняття «сім'я» не передбачає обов'язкової реєстрації шлюбу і тому не має значення, в якому віці чоловік і жінка прийняли рішення жити однією сім'єю → п. 92.
21. Матеріальна відповідальність існує у трьох видах: обмежена, повна й підвищена. А в яких випадках встановлюється підвищений, порівняно із заповідною шкодою, розмір матеріальної відповідальності?
- У випадках, коли між працівником і підприємством укладено письмовий договір про взяття на себе працівником повної матеріальної відповідальності за незабезпечення цілості майна та інших цінностей, переданих йому для зберігання або для інших цілей → п. 45;
 - у випадках, коли шкоди заподіяно діями працівника, які мають ознаки діянь, переслідуваних у кримінальному порядку → п. 66;
 - у випадках, коли шкода заподіяна підприємству розкраданням, умисним псуванням, нестачею або втратою окремих видів майна (наприклад, дорогоцінних металів) → п. 80.
22. Ви правильно зорієнтувались у даній ситуації. Переходьте до п. 16.
23. Ви, звичайно, зрозуміли, що такий правочин є недійсним, і пам'ятаєте, що, залежно від ступеня недійсності, розрізняють правочини абсолютно недійсні, які мають назву «нікчемні», та відносно недійсні — «оспорювані». Але ж оспорювані правочини можуть бути визнані недійсними тільки рішенням суду. Правочин вашого сусіда зовсім іншого роду. Поверніться до п. 54.
24. Для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють у період літніх канікул) встановлюється скорочений робочий час, тривалість якого становить:
- 36 годин на тиждень → п. 2;
 - 24 години на тиждень → п. 47;
 - 12 годин на тиждень → п. 85.
25. Ви помиляєтесь, поверніться до п. 3.
26. Це вдалий вибір! Вважаються пов'язаними з виконанням трудових обов'язків травми та професійні захворювання, які сталися не лише під час безпосереднього їх виконання, а й у деяких інших випадках, наприклад, під час проїзду на роботу. Переходьте до п. 55.
27. Яка різниця між амністією і помилюванням?
- На мою думку, між цими термінами немає ніякої різниці, бо вони є просто синонімами і стосуються звільнення від відбування покарання за скоєння кримінального злочину → п. 53;
 - амністія має індивідуальний характер — стосується однієї конкретної особи та оголошується законом, а помилювання стосується певних категорій осіб і здійснюється Президентом України → п. 39;
 - помилювання має індивідуальний характер — стосується однієї конкретної особи й здійснюється Президентом України, а амністія стосується певних категорій осіб та оголошується законом → п. 100.
28. Це помилка. Поверніться до п. 7 і зробіть новий вибір.
29. За загальним правилом у разі недійсної угоди (у Цивільному кодексі України, чинному з 1 січня 2004 р., використовується поняття правочину) кожна зі сторін зобов'язана повернути іншій все одержане за угодою, а при неможливості повернути одержане в натурі — відшкодувати його вартість у грошах, якщо інші наслідки недійсності угоди не передбачені законом. Таке повернення до попереднього стану називається:
- конфіскація → п. 38;
 - реституція → п. 64;
 - примусове відчуження → п. 91.

30. Ваш вибір свідчить про незнання не тільки основних положень адміністративного, а й кримінального права України. Адже навіть кримінальна відповідальність неповнолітніх за найтяжчі злочини можлива з 14 років, а ви вважаєте, що до адміністративної відповідальності притягуються особи не молодше 18 років. Рекомендуємо вам дуже уважно опрацювати ці теми: § 45 «Основи адміністративного права», С. 357–369, § 46 «Основи кримінального права України (загальна частина), С. 369–384 та § 47 «Основи кримінального права України (особлива частина), С. 385–396. Тільки після цього ви можете повернутись до п. 6.
31. Посібник — це особа, яка сприяла скоєнню злочину порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод, або ж заздалегідь обіцяла сховати злочинця, знаряддя чи засоби скоєння злочину, предмети, здобуті злочинним шляхом, або іншим способом сприяти приховуванню злочину. Ви вважаєте, що серед переліченого є таке, що стосується дій цього чоловіка, який погодився тримати в себе вкрадені гроші? Правильно! Хто порадив здійснити напад? Він! І цього вже достатньо, щоб вважати його пособником, тобто притягти до кримінальної відповідальності за співучасть у скоєнні злочину. Переходьте до п. 27.
32. Звичайно, батько, який проживає в іншому місті, на відміну від матері, не може приділяти належної уваги вихованню свого сина. Але ж він — батько свого сина, а не просто колишній чоловік матері дитини-правопорушника! І проблема у цій ситуації не стільки морального плану, скільки правового. Поверніться до п. 8.
33. Саме так! Додамо, що для окремих категорій працівників законодавством, статутами й положеннями про дисципліну можуть бути передбачені й інші дисциплінарні стягнення (це, наприклад, Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту). Переходьте до п. 21.
34. Кур'єр на службовому мотоциклі, не порушуючи встановленої швидкості, наближався до світлофора й не зміг зупинитися на перехресті через те, що раптово відмовили гальма. У результаті він пошкодив вантажний автомобіль, що належав державній установі. Чи підлягає мотоцикліст цивільно-правовій відповідальності?
- Звичайно, мотоцикліст підлягає цивільно-правовій відповідальності, оскільки пошкоджено об'єкт державної власності, яка в Україні є особливою, найбільш захищеною законом формою власності → п. 14;
 - звичайно, мотоцикліст підлягає цивільно-правовій відповідальності, незважаючи на відсутність провини, оскільки мотоцикл як транспортний засіб є джерелом підвищеної небезпеки → п. 60;
 - ні, в цьому випадку до відповідальності буде притягнуто підприємство чи організацію, де працює цей кур'єр і чиєю власністю є мотоцикл → п. 75.
35. У школярки-восьмикласниці, яка їхала до школи, не виявилось грошей, щоб сплатити за проїзд у міському автобусі. На ваш погляд, це:
- просто прикрий випадок, який стався з вини батьків (забули дати доньці гроші), вини дівчинки у цьому немає, а, відповідно, без вини не можна говорити про якесь правопорушення → п. 5;
 - має місце адміністративне правопорушення, але притягнути до адміністративної відповідальності дівчинку не можна → п. 59;
 - має місце адміністративне правопорушення, й дівчинка підлягає відповідальності → п. 89.
36. Це помилка! За Цивільним кодексом України, який набув чинності з 1 січня 2004 року, часткову дієздатність мають особи, які не досягли 14 років. Вашому другові 14 років вже виповнилось. Поверніться до п. 56.
37. Можливо, ви спираєтесь на застарілу інформацію підручника, в якому основні положення спадкового права викладені на основі Цивільного кодексу Української РСР від 18 червня 1963 р., що вже не є чинним. Верховною Радою України 16 січня 2003 р. прийнято новий Цивільний кодекс, який набув чинності з 1 січня 2004 р. Питання, яке розглядається в цьому завданні, новим законодавством врегульовані інакше. Зверніться до нового підручника (§ 37, «Спадкове право. Авторське право», С. 292–300), а потім поверніться до п. 19.
38. Ви не засвоїли основні положення теми «Конституційні економічні права», зокрема питання щодо права власності та його конституційного захисту в Україні (поверніться спочатку до § 21 підручника, С. 150–156). Конфіскація майна — це його безоплатне вилучення як санкція за скоєння злочину або іншого правопорушення. До того ж, конфіскація може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. Це гарантує ст. 41 Конституції України. Поверніться до п. 29 і зробіть інший вибір.
39. Ви використали свій шанс за принципом: вгадаю чи не вгадаю? Адже це — помилка, яка свідчить про незнання вами цих важливих понять. Поверніться до п. 27.

40. Ви помиляєтесь! Дійсно, власник має право здійснити обмін квартири, але таке право має й квартиронаймач. Для цього, правда, потрібна згода органу, який є власником квартири. Поверніться до п. 17.
41. Така ситуація можлива у випадках, коли, наприклад, правопорушник виявляє злісну непокору законному розпорядженню працівника міліції. А якщо він не чинить ніякого опору і спокійно прямує до міліції? Поверніться до п. 83 й не примушуйте правопорушника чекати невідомо скільки до розгляду справи суддею.
42. Ви, звичайно, пам'ятаєте, що є різні види цивільно-правової відповідальності. А чи можливо притягти до відповідальності правопорушника, котрий не має договірних відносин з особою, якій завдано шкоди?
- Встановлюють, змінюють або припиняють цивільні права й обов'язки громадян та організацій правочини, тобто договірні відносини. Якщо порушник не має таких відносин з особою, якій завдано шкоди, то як його можна притягати до відповідальності? Не можна! → п. 11.
 - Така можливість чинним законодавством передбачена, оскільки особа, якій завдано шкоди, могла мати з порушником своїх прав просто усну домовленість. У разі доведення цього факту правопорушник підлягає відповідальності → п. 69.
 - Така можливість чинним законодавством передбачена, оскільки відсутність договірних відносин з особою, якій завдано шкоди, не є підставою для звільнення порушника від відповідальності → п. 86.
43. Вітаємо з успішним початком! Репродукція — це відтворений за допомогою друку малюнок, картина тощо. Таких репродукцій існує безліч, і всі вони характеризуються родовими ознаками та вимірюються числом, тобто вони є родовими речами. Переходьте до п. 56.
44. Знайдіть варіант, який є помилковим стосовно такого твердження: до необхідних (основних) умов трудового договору належать умови про:
- трудову функцію, тобто роботу, яку відповідно до трудового договору має виконувати працівник → п. 71;
 - випробування при прийнятті на роботу → п. 96;
 - початок роботи — час, з якого працівник має стати до роботи → п. 13.
45. Ви неуважні! Адже в цьому варіанті йдеться про один із випадків, коли застосовується матеріальна відповідальність у повному розмірі. Поверніться до п. 21.
46. Справді, шлюбний вік в Україні встановлено саме такий, який зазначено у цьому завданні. Але законодавством, зокрема Сімейним кодексом, у деяких випадках передбачені винятки з цього правила. Поверніться до п. 20.
47. Цілком так! Переходьте до п. 10.
48. Статут, якщо це необхідно для створюваної організаційної форми підприємництва, вимагається подавати в разі реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності — юридичної особи, а підприємцю статут не потрібен. Поверніться до п. 16.
49. Злочинне угруповання здійснило розбійний напад на інкасатора й заволоділо великою сумою грошей. Залишивши кожен собі частину грошей на кишенькові витрати, решту готівки правопорушники тимчасово залишили для зберігання у свого знайомого. Саме ця людина раніше порадила їм збагатитися саме в такий спосіб, але сама у розбійному нападі участі не брала, про походження грошей дізналася від грабіжників, але все ж таки погодилася прийняти їх на тимчасове зберігання. Охарактеризуйте дії цієї людини з позиції кримінального законодавства:
- дії цієї людини необхідно кваліфікувати як співучасть у скоєнні злочину, бо він є виконавцем → п. 18;
 - дії цієї людини необхідно кваліфікувати як співучасть у скоєнні злочину, бо він є пособником → п. 31;
 - дії цієї людини необхідно кваліфікувати як співучасть у скоєнні злочину, бо він є підбурювачем → п. 62.
50. Ви не розрізняєте зовсім різні речі: дисциплінарні стягнення та заходи дисциплінарного впливу, адже позбавлення премії належить саме до другого. Поверніться до п. 10.
51. Ви розмірковуєте таким чином, що вулиця і тротуар — це не завод, тобто не виробництво, а отже, травма, отримана Микитенком, невиробнича? Що ж, ви, звичайно, маєте право на власну точку зору, в тому числі й на помилку. Саме цим правом зараз ви скористались. Поверніться до п. 4.
52. Це правильно. Якщо спиратися на Сімейний кодекс України, який набув чинності 1 січня 2004 року, зокрема на ст. 146, то необхідно зазначити таке: дитині може бути дано не більше двох імен, якщо інше не впливає зі звичаїв національної меншини, до якої належать батьки (або хтось один із батьків). Переходьте до п. 20.
53. Ви або витратили багато зусиль на попередні питання цієї гри, або, як кажуть, маємо те, що маємо: це неприпустима помилка! І амністія, і помилювання дійсно передбачають звільнення від відбування по-

- карання осіб, які скоїли кримінальні злочини. Але говорити, що між ними немає ніякої різниці — це занадто. Поверніться до п. 27.
54. Ваш сусід вирішив придбати автомобіль. Так сталося, що його кращий друг саме в цей час зібрався продавати свій «Ніссан». Вони дружньо вдарили по руках: сусід віддав другові гроші й одержав бажане авто. Мовляв, ми давно знайомі, довіряємо один одному, а зайві клопоти щодо укладення угоди належним юридичним чином нам не потрібні. Усі задоволені, бо не підозрюють, що з точки зору цивільного права цей правочин є:
- оспорюваним → п. 23;
 - нікчемним → п. 78;
 - конклюдентним → п. 93.
55. У чому полягає принципова різниця між відкритим акціонерним товариством (ВАТ) та закритим акціонерним товариством (ЗАТ)?
- ВАТ — це акціонерне товариство, яке створене нещодавно і лише розпочало свою фінансово-господарську діяльність, а ЗАТ — акціонерне товариство, яке припинило свою діяльність і перебуває в стадії ліквідації → п. 98;
 - акції ВАТ можуть поширюватись шляхом відкритої передплати та купівлі-продажу на біржах, а акції ЗАТ розподіляються між його засновниками і не можуть поширюватись шляхом передплати, купуватися та продаватися на біржі → п. 22;
 - уся інформація про акції ВАТ оприлюднюється, тобто вона є відкритою, а інформація про акції ЗАТ є комерційною таємницею цього акціонерного товариства → п. 72.
56. Вашому другові 14 років. Він чув, що існує таке поняття, як здатність своїми діями набувати цивільних прав і створювати для себе цивільні обов'язки, тобто — цивільна дієздатність, яка виникає з моменту досягнення людиною певного віку. Підкажіть вашому другові, якою саме дієздатністю в цей момент він володіє:
- обмеженою дієздатністю → п. 12;
 - частковою дієздатністю → п. 36;
 - неповною дієздатністю → п. 70.
57. Правильно! Тепер переходьте до п. 49.
58. Ви правильно визначили, що до адміністративної відповідальності буде притягнуто лише 16-річного підлітка, а ось з іншим — деякі негаразди: справа в тому, що відповідальність батьків не завжди саме така, про яку говориться в цьому випадку. Поверніться до п. 6.
59. Ви продовжуєте гру завдяки правильному вибору. Чинить правильно й правомірно також і в житті, щоб не опинитися на місці цієї школярки. До того ж, ранкова прогулянка вулицями рідного міста — це дуже корисна для вашого здоров'я справа, яка не тільки зекономить якісь кошти для бюджету ваших батьків, а й дозволить уникнути неприємних емоцій перед початком занять. Переходьте до п. 83.
60. Поза сумнівом, ви щось знаєте про цивільно-правову відповідальність без вини, але цього «щось» виявилось замало для правильного розв'язання цієї проблеми. Поверніться до п. 34.
61. Звичайно, права кожної людини захищені Конституцією й законодавством держави. Дуже добре, що ви звернули на це увагу. Ось тільки дуже прикро, що ви забули про таке поняття, як єдність прав та обов'язків! Чи ви вважаєте, що мати-одиначка не зобов'язана виховувати свою дитину належним чином, так само, як і батько, де б він не проживав? Поверніться до п. 8 і надалі не припускайтеся таких прикрих помилок.
62. Звідки ви взяли, що цей чоловік схилив нападників до скоєння злочину та ще й шляхом обману чи погроз? Про це ж нічого не сказано, а зазначається лише те, що саме він порадив правопорушникам збагатитися саме в такий спосіб. Таким чином, у діях цього чоловіка немає такого, що б дозволяло вважати його підбурювачем. Поверніться до п. 49.
63. З усіх варіантів саме цей є найближчим до істини. І справа не в тому, що відомі випадки, коли відбувається реєстрація шлюбу між особами, які не досягли шлюбного віку. Справа в тому, що це передбачено ст. 23 Сімейного кодексу України, яка, зокрема, зазначає: за заявою особи, яка досягла 14 років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. Переходьте до п. 44.
64. Цілком правильне рішення! Саме цим терміном — реституція — позначається відновлення попереднього правового стану. До сказаного додамо, що реституція може бути двостороння, коли обидві сторони повертаються до початкового стану. Зокрема, такі наслідки мають місце, якщо угода визнана недійсною внаслідок недотримання визначеної законом форми, в результаті істотної помилки тощо. В інших випадках може наставати одностороння реституція, коли стороні, яка при укладенні угоди

- діяла правомірно, повертається виконане нею за угодою, а виконане стороною, яка діяла неправомірно, передається в дохід держави. Зокрема, такі наслідки мають місце при визнанні угоди недійсною внаслідок укладення її під впливом обману, насильства, погрози або збігу тяжких обставин. У випадках, коли обидві сторони діяли неправомірно й угода визнана недійсною, все належне за угодою з обох сторін стягується в дохід держави. Переходьте до п. 54.
65. Цілком правильно! Додамо, що аналогічним чином закон захищає права не тільки неповнолітніх дітей, а й непрацевдатних дітей спадкодавця (в тому числі усиновлених), а також права непрацевдатної дружини, батьків (усиновителів) та утриманців померлого. Переходьте до п. 42.
66. Це помилка! У таких випадках працівники несуть матеріальну відповідальність у повному розмірі шкоди, заподіяної з їхньої вини підприємству. Поверніться до п. 21.
67. Це вдалий крок! Власник квартири має право її продати, подарувати чи заповідати, а наймач (користувач) квартири позбавлений таких прав. Переходьте до п. 3.
68. Ви цілком правильно виявили помилку. Адже ситуація, коли працівник подав заяву про звільнення за власним бажанням, не може, згідно з трудовим законодавством, привести до звільнення цього працівника за ініціативою роботодавця. Переходьте до п. 24.
69. Ви пам'ятаєте, що доведення внутрішньої волі до інших учасників угоди має здійснюватись у визначеній законом формі. Але ви забули, що угоди можуть укладатися як в усній, так і в письмовій формі. Адже «просто усна домовленість» (як сказано в цьому завданні) — це й є укладення договірних відносин в усній формі. Поверніться до п. 42 й уважно прочитайте завдання: йдеться про можливість притягнення до відповідальності правопорушника, котрий не має договірних відносин з особою, якій завдано шкоди.
70. Правильно. Саме неповною дієздатністю, згідно з Цивільним кодексом України, який набув чинності з 1 січня 2004 р., володіють особи віком від 14 до 18 років. Якщо в підручнику або якійсь іншій літературі з правознавства ви прочитали, що неповною дієздатністю володіють особи віком від 15 до 18 років, зверніть увагу на рік видання цієї книги, а не піддавайте сумніву те, що читаєте у даний момент. Переходьте до п. 29.
71. Ні, ви вважаєте помилкою умову, яка насправді належить до необхідних (основних) умов трудового договору. Поверніться до п. 44.
72. Це неприпустима помилка! Інформація про випуск акцій, їх кількість, вартість тощо не належить до комерційної таємниці й тому не може бути «закритою», тобто секретною. Перегляньте газети й ви обов'язково знайдете подібні оголошення. Поверніться до п. 55.
73. Вдалий хід! Цей термін дійсно не може перевищувати однієї години, адже скласти протокол за такий час можна декілька разів. Переходьте до п. 7 і докладіть максимум зусиль, щоб останні три кроки цієї гри були теж удалими.
74. Ви не розрізняєте, що таке дисциплінарна й матеріальна відповідальність. Це ж зовсім різні речі! Поверніться до п. 10.
75. Саме так! Ви правильно зорієнтувалися, що мотоцикл як джерело підвищеної небезпеки в цій історії належить не кур'єру, а є службовим, тобто власником мотоцикла є підприємство, установа або фізична особа-підприємець. Згідно з Цивільним кодексом України, в таких випадках до цивільно-правової відповідальності притягується власник джерела підвищеної небезпеки (або той, хто на інших законних підставах, а саме — за правом господарського відання, договору оренди, довіреності тощо володіє цим об'єктом). Однак необхідно додати, що кур'єру потім все ж таки доведеться нести відповідальність, але вже перед тим, хто відшкодував заподіяну державній установі шкоду, оскільки законодавством передбачена можливість так званого регресного позову — вимоги до працівника повернути ці гроші. Переходьте до п. 17.
76. Запам'ятайте, особливо, якщо ви вже маєте довідку з податкової інспекції про присвоєння ідентифікаційного номера фізичної особи — платника податків: ніхто не може від вас вимагати подати оригінал довідки, подається її копія. Поверніться до п. 16.
77. Індивідуально визначеною визнається річ, наділена тільки їй властивими ознаками, що вирізняють її з безлічі однорідних речей і тим самим індивідуалізують цю річ. Якби у вашого знайомого вдома був оригінал цієї картини, то це справді була б індивідуально визначена річ. Але ж оригінал знаходиться у Феодосійській картинній галереї, яка носить ім'я цього великого художника. Поверніться до п. 1.
78. Нікчемний правочин є абсолютно недійсним, тобто він недійсний уже в момент його укладення, бо це передбачено законом. Ви правильно визначили, що правочин, укладений вашим сусідом, є нікчемним. Саме такими визнаються правочини, укладені з порушенням обов'язкової нотаріальної або простої письмової форми, адже законом установлюється обов'язкове нотаріальне посвідчення для ряду право-

- чинів: заповіт, договір купівлі-продажу нерухомого майна (до цієї категорії належать і автомобілі). Додамо, що, згідно з Цивільним кодексом України, нікчемними є також правочини, укладені неповнолітніми віком до 14 років. Переходьте до п. 19.
79. Невдалий вибір! Поверніться до п. 7 і поміркуйте краще.
80. Правильно! Додамо, що законодавством установлюється підвищений, порівняно із заповідною шкодою, розмір матеріальної відповідальності, ще й у випадках, коли фактичний розмір шкоди перевищує її номінальний розмір. Переходьте до п. 4.
81. Напевно, ви намагалися просто спробувати відгадати, бо ваш вибір позбавлений логіки. Поверніться до п. 19 і не плутайте ці завдання з лотереєю.
82. Знайдіть помилкову відповідь на це питання: роботодавець, за загальним правилом, за власною ініціативою може розірвати трудовий договір лише у випадках:
- зміни в організації виробництва та праці, в тому числі ліквідації, реорганізації або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників → п. 9;
 - у випадку, коли працівник подав заяву про звільнення за власним бажанням → п. 68;
 - відсутності на роботі протягом більше чотирьох місяців поспіль внаслідок тимчасової непрацездатності, якщо законодавством не встановлений більш тривалий термін збереження місця роботи (посади) при певному захворюванні → п. 99.
83. Доставка правопорушника в міліцію чи штаб громадського формування з охорони правопорядку здійснюється у випадках, коли обов'язковим є складення протоколу про правопорушення, а зробити це на місці неможливо. Термін перебування доставленої особи в приміщенні органу правопорядку:
- не може перевищувати сімдесяти двох годин → п. 15;
 - правопорушник може бути затриманий до розгляду справи суддею або начальником органу внутрішніх справ → п. 41;
 - не може перевищувати однієї години → п. 73.
84. Це помилка, адже законодавство, зокрема ст. 146 Сімейного Кодексу України, дозволяє всім батькам давати дитині не більше двох імен. При цьому, звичайно, немає ніякої різниці, як саме батьки бажають назвати дитину: чи то іноземним іменем, чи слов'янським. Поверніться до п. 3.
85. Це близько, але все ж таки неправильний крок. Адже така тривалість робочого часу встановлюється для учнів віком від 14 до 15 років, які працюють протягом навчального року у вільний від навчання час. Поверніться до п. 24.
86. Цілком правильне рішення! Адже існує позадоговірна відповідальність, яка настає у випадку, якщо санкція застосовується до правопорушника, котрий не має договірних відносин з особою, якій завдано шкоди. Так, при виявленні недоліків чи фальсифікації товару споживач на підставі Закону України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. має право звернутися з вимогою до продавця або виробника. Якщо продавець несе перед споживачем договірну відповідальність на підставі договору купівлі-продажу речі, то виробник несе позадоговірну відповідальність на підставі зазначеного закону, який захищає права споживача. Переходьте до п. 8.
87. Bravo! Ви продемонстрували блискучі знання ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення! Переходьте до п. 35.
88. Трапився нещасний випадок, а не порушення трудової дисципліни. Поверніться до п. 4.
89. Справді, з боку дівчинки має місце адміністративне правопорушення, але ж ви, напевно, погодитесь з тим, що учениць восьмого класу 16-річного віку у нас не буває. Про яку ж тоді адміністративну відповідальність можна говорити? Поверніться до п. 35.
90. Це помилка, яка разом з тим свідчить про ваше бажання випередити час. Запровадження податку на нерухоме майно вже тривалий час є предметом дискусій на різних рівнях і, цілком можливо, що в недалекому майбутньому такий податок буде введено. Але зараз такого податку не існує. Поверніться до п. 17.
91. Це помилка! Примусове відчуження можна застосувати щодо об'єктів приватної власності лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього й повного відшкодування їх вартості. До того ж, допускається це лише в умовах воєнного або надзвичайного стану. Це гарантує ст. 41 Конституції України. Поверніться до п. 29.
92. Звичайно, чоловік і жінка можуть жити однією сім'єю, і при цьому ніхто не може зобов'язати їх зареєструвати шлюб. Але не можна погодитися з тим, що нікого не повинно хвилювати, якого вони віку. Ви припустилися помилки, й тому поверніться до п. 20.
93. Ви, напевно, вирішили обрати найнезрозуміліший для вас термін, сподіваючись влучити в ціль. На жаль, цей постріл — у «молоко». Конклюдентні правочини (договори) — це такі, в яких самих дій що-

до укладення договору (досягнення згоди між сторонами) немає, але з поведінки його учасників випливає, що договір укладений. Наприклад, купівля-продаж через автомат, який фактично відпускає товар. Поверніться до п. 54.

94. Ви обрали цей варіант відповіді тому, що слова «продукція» і «репродукція» здаються вам схожими? Продукція у цивільному праві — це все те, що отримано внаслідок виробничого використання речі, — чи то готовий продукт, чи напівфабрикат. Невже ваш знайомий щось виробляє, використовуючи репродукцію? Сподіваємося, що ви усвідомили свою помилку й уже повертаєтесь до п. 1.
95. Ви обрали правильну відповідь, яка справедливо підкреслює рівність прав та обов'язків батьків щодо своїх дітей навіть у випадках, коли шлюб між батьками розірвано. Пам'ятайте про це, коли прийматимете рішення про одруження. До того ж, бажаємо вам ніколи не знайомитися з процедурою розірвання шлюбу на власному досвіді, достатньо прочитаного в підручнику. Переходьте до п. 34.
96. Саме так! Адже, окрім необхідних (основних) умов трудового договору, є ще й додаткові (факультативні). Серед них — випробування при прийнятті на роботу. Переходьте до п. 82.
97. Ви, напевне, вже готуетесь до підприємництва, бо перелік необхідних документів для державної реєстрації визначили цілком правильно. Переходьте до п. 6.
98. Вибачте, але таке враження, що ви взагалі не бачите й не чуєте, що відбувається навколо: невже ви ніколи не чули про акціонерні товариства, які створені у нашому місті? Зверніться до підручника (§ 44 «Правове регулювання підприємницької діяльності», С. 350–356), а потім поверніться до п. 55.
99. Обраний вами варіант відповіді належить до випадків, коли роботодавець може розірвати трудовий договір за власною ініціативою. Зауважимо, що при цьому не можна забувати про те, що тривалість тимчасової непрацездатності для цього повинна бути не просто більше чотирьох місяців, а більше чотирьох місяців поспіль. Поверніться до п. 82.
100. Ви здійснили розумний вибір і, мабуть, уже здогадалися, що це завдання було останнім у цій останній грі. Дуже добре, коли навчання сприймається як гра. Гра — це творчість, але гра — це й важка інтелектуальна праця, демонстрація ерудиції, логічного мислення і, звичайно, демонстрація глибини знань. Дуже похвально, якщо в цих іграх з основ правознавства ви діяли саме так. Але вдвічі важливішим є те, щоб у вашому житті знання права поєднувались із правомірною поведінкою, щоб ви щоденно власним прикладом утверджували в нашій державі правову культуру та зробили гідний внесок у справу розбудови України як правової держави.

СЛОВНИК ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Передмова

Правова освіта, як і будь-яка інша, передбачає знання відповідних термінів, понять, оскільки без цього неможливі глибокі знання права та правова компетентність особистості.

У цьому розділі підібрані терміни та поняття з різних галузей права, які є предметом розгляду й вивчення не лише під час навчально-виховного процесу, а й досить часто зустрічаються у повсякденному житті, у засобах масової інформації. Знання цих термінів допоможе вам краще розібратися у багатоманітному світі правових відносин та добре підготуватися до зовнішнього незалежного оцінювання з правознавства.

При укладанні словника юридичних термінів були враховані вимоги Державного стандарту базової й повної середньої освіти (освітня галузь «Суспільствознавство»), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 24 від 14 січня 2004 року, а також основні вимоги до вмінь учнів, зазначені у програмі курсу «Основи правознавства».

Правові терміни та поняття структуровано за алфавітним принципом, їх тлумачення подається у стислому вигляді з урахуванням сучасних досягнень юридичної науки.

А

Абонент — споживач, якому на підставі договору надається певний вид послуг (наприклад, енергопостачання). Абонент (фізична або юридична особа) з моменту вступу договору в дію набуває певних прав та обов'язків щодо сторони, яка надає дану послугу.

Абсентеїзм (лат. *absens* — відсутній) — ухилення громадян, які мають право голосу, від участі у виборах до державних органів.

Абсолютизм (лат. *absolutus* — необмежений) — абсолютна, тобто необмежена, самодержавна влада, форма державного правління, яка ґрунтується на самоправстві правителя (монарха) й виключає існування не залежних від нього органів законодавчої, виконавчої, судової або релігійної влади.

Автаркія (грец. *autarkeja* — самозадоволення) — самоізолюваність країни від інших держав з метою створення самодостатньої держави. Автаркія була офіційною доктриною фашизму, також тривалий час цю політику сповідував СРСР.

Автентичність — 1) достовірність, відповідність тексту правового акта його оригіналові; 2) точне розкриття або тлумачення змісту правового акта.

Автократія (грец. *autos* — сам, *kratos* — влада) — самодержавна форма правління, необмежене й безконтрольне повновладдя однієї особи (наприклад, тиранічні режими часів Римської імперії).

Автономія (грец. *autos* — сам, *nomos* — закон) — право самостійного управління певною частиною держави (наприклад, АРК Крим) або установ (наприклад, Дніпропетровський національний університет), закріплене у загальнодержавній конституції, інших нормативних актах та правових актах автономної одиниці.

Автор (лат. *autor* — письменник) — творець (фізична особа), який створив певний твір літератури, науки, мистецтва, зробив відкриття або здійснив винахід, запропонував раціоналізаторську ідею й права якого захищаються Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р.

Авторитаризм (лат. *autoritas* — вплив, влада) — антидемократична політична система, за якої відсутні демократичні інститути, а влада зосереджується в руках невеликої групи людей або однієї особи й спирається на військово-каральний апарат, соціальну або партійну демагогію.

Адвокат (лат. *advocatus* — закликаний на допомогу) — особа (юрист), яка надає різні види юридичної допомоги фізичним та юридичним особам і здійснює правовий захист.

Адвокатура — добровільне професійне об'єднання юристів, покликане сприяти захисту прав, свобод і представляти законні інтереси фізичних та юридичних осіб, надавати їм іншу юридичну допомогу.

Адміністративна відповідальність — вид юридичної відповідальності (адміністративні стягнення закріплені у Кодексі України про адміністративні правопорушення: попередження; штраф; оплатне вилучення предмета, що став знаряддям або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення (або конфіскація цього предмета); позбавлення спеціального права, наданого фізичній особі; виправні роботи; адміністративний арешт).

Адміністративне затримання — захід адміністративно-правового припинення й забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, який застосовується у випадках, коли вичерпано інші заходи впливу для встановлення особи, складання протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості скласти його на місці вчинення правопорушення. Адміністративне затримання може тривати не більше 3-х годин, але у деяких випадках можуть бути встановлені інші строки, наприклад, порушення прикордонного режиму, дрібне хуліганство.

Адміністративне право — галузь права, яка регулює суспільні відносини, що складаються у зв'язку з виконавчо-розпорядчою діяльністю органів виконавчої влади та здійсненням діяльності управлінського характеру іншими органами.

Адміністративне правопорушення — проступок, протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на державний і громадський порядок, власність, права і свободи громадян, встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачена адміністративна відповідальність.

Адміністративно-територіальний устрій — внутрішній поділ території держави на певні частини (області, райони, міста, райони в містах, селища й села), відповідно до якого будується та функціонує система державних і місцевих органів влади.

Акламація (лат. *acclamo* — наголошую) — спосіб прийняття рішення представницьким органом на основі реакції депутатів, що виявляється у вигуках, репліках і не базується на підрахунку голосів.

Акти громадянського (цивільного) стану — засвідчені державою юридичні факти (народження, смерті, реєстрації чи розірвання шлюбу, встановлення батьківства чи материнства, зміни прізвища, імені, по батькові), які спричиняють виникнення, зміну або припинення певних прав та обов'язків.

Активне виборче право — право громадян брати участь з вирішальним голосом в обранні та відкликанні членів представницьких органів державної влади, органів самоврядування, а також у референдумах та інших політичних акціях, метою яких є волевиявлення народу. Активне виборче право має кожний громадянин України, якому на день голосування виповнилося 18 років, за винятком осіб, визнаних судом недієздатними.

Алібі (лат. *alibi* — в іншому місці) — об'єктивна непричетність особи до злочину, доказ невинуватості особи у скоєнні злочину, оскільки вона у момент його скоєння перебувала в іншому місці.

Аліменти (лат. *alimentum* — годування, утримання) — кошти на утримання дитини або повнолітньої непрацездатної особи, які у встановленому законом розмірі повинні надавати одні особи іншим у зв'язку з існуючими між ними шлюбними та родинними відносинами.

Альтернативна (невійськова) служба (лат. *alternus* — змінюю) — державна служба поза Збройними Силами України, яка запроваджується замість військової служби для громадян, що належать до діючих, згідно з законодавством України, релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю та служби у збройних силах.

Амністія (грец. *amnestia* — забуття, прощення) — повне або часткове звільнення від покарання або пом'якшення покарання певної категорії осіб, щодо яких суд виніс вирок; припинення порушеного кримінального переслідування, а також зняття судимості з осіб, які відбули покарання або звільнені від нього.

Анархія (грец. *anarchia* — безвладдя) — хаос, невизнання порядку, дисципліни, непокора окремих осіб або груп керівництву й виникнення при цьому безвладдя.

Анексія (лат. *annexio*) — насильницьке захоплення однією державою території або частини території іншої держави.

Апарат держави — система органів, що практично здійснюють державну владу і функції держави.

Апатрид (грец. *a* — заперечна частка та *patris* — батьківщина) — особа, яка не має громадянства жодної держави.

Апеляція (лат. *appellatio* — звернення) — одна з форм оскарження судового рішення, що не набрало законної сили у цивільній, господарській або кримінальній справі.

Арбітр (лат. *arbiter* — посередник) — третейський суддя (посередник) у господарських спорах та спорах цивільно-правового характеру, який діє відповідно до арбітражного законодавства.

Арешт (лат. *arrestum* — судова постанова) — у кримінальному процесі один із основних видів покарання, який полягає у триманні засудженого в умовах ізоляції й встановлюється на строк від одного до шести місяців.

Б

Багатодітна сім'я — сім'я, у якій виховується троє або більше дітей.

Батьки — батько і мати, записані органами реєстрації актів громадянського (цивільного) стану в книзі народжень та свідоцтві про народження дитини.

Безвісти відсутня особа — особа, що за заявою зацікавлених осіб визнана судом безвісти відсутньою у разі, коли протягом року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце перебування цієї особи.

Безпосередня (пряма) демократія — одна із форм демократії, повновладдя народу, його пряме й безпосереднє волевиявлення; способи і засоби безпосереднього здійснення влади народом або його частиною, які виключають передачу владних повноважень будь-яким органам чи особам (народне волевиявлення).

Біпатрид (лат. *bis* — двічі, грец. *patris* — вітчизна) — особа, яка має громадянство двох чи більше держав, тобто подвійне громадянство.

Близькі родичі — фізичні особи, природний зв'язок між якими ґрунтується на походженні одне від одного або від спільних предків і має правове значення (наприклад, при спадкуванні). Близькими родичами є: батьки, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки, а також цей статус мають подружжя.

Бюджет (англ. *budget* — сумка) — затверджений у встановленому порядку і на певний термін розпис доходів і видатків держави або установи, організації.

Бюлетень (лат. *vulla* — грамота, франц. *bulletin* — записка, папірець) — 1) збірка офіційних актів, розпоряджень з певного кола питань, коротка інформація офіційного характеру; 2) на виборах — бланк встановленого зразка, який містить інформацію про кандидата або кандидатів на виборну посаду.

В

Вето (лат. *veto* — забороняю) — 1) право глави держави призупинити або не допустити вступу в силу законів, інших нормативно-правових актів або рішень будь-якого органу; 2) принцип одностайності при прийнятті рішення постійними членами Ради Безпеки ООН.

Виборча система — система суспільних відносин, які складаються у зв'язку з виборами органів публічної влади та визначають порядок їх формування. Існують три типи виборчих систем: мажоритарна, пропорційна і змішана.

Видворення — висилка іноземного громадянина або особи без громадянства з території держави за порушення її законодавства, втручання в її внутрішні справи.

Вина — психічне ставлення особи до здійснюваних нею протиправних дій (діяння) та їх наслідків, яке проявляється у формі умислу та необережності.

Влада — здатність, право і можливість підкоряти своїй волі інших, використовуючи при цьому авторитет, переконання чи примус.

Власник — фізична або юридична особа, якій належить право володіння, користування й розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної творчої діяльності в межах, визначених законодавством.

Г

Галузь законодавства — система нормативних актів вищих органів державної влади та управління, яка регулює певну сферу суспільних відносин (конституційне, цивільне, трудове, кримінальне законодавство тощо).

Галузь права — сукупність норм права, які складають відособлену частину системи права і регулюють якісно однорідні суспільні відносини специфічним методом правового регулювання (конституційне, цивільне, трудове, кримінальне право тощо).

Геноцид (англ. *genocide*, від *genos* — рід, *caedere* — вбивати, буквально — знищення роду) — дії, спрямовані на повне або часткове знищення будь-якої расової, національної, етнічної або релігійної групи.

Гіпотеза (грец. *hypothrsis* — припущення) — частина правової норми, що містить умови, обставини, з настанням яких можна чи необхідно здійснювати її диспозицію. Ці обставини мають назву «юридичні факти».

Грабіж — кримінальний злочин, що являє собою відкрите викрадення чужого майна.

Громадська організація — об'єднання громадян, утворене для задоволення та захисту законних соціальних, економічних, національно-культурних, творчих та інших спільних інтересів, або коло організацій, які об'єднуються з будь-якою метою, крім політичної, релігійної або господарської, наприклад, професійні спілки.

Громадянин — фізична особа, що має стійкий правовий зв'язок з певною державою, тобто користується її правами й виконує обов'язки, встановлені законами цієї держави.

Громадянство — правові взаємовідносини конкретної фізичної особи з державою, під юрисдикцією якої ця особа перебуває.

Громадянське суспільство — необхідний і раціональний спосіб соціального життя, заснований на розумі, свободі, праві та демократії; суспільний устрій, за якого людині гарантується вільний вибір форм її економічного та політичного буття, гарантуються права людини й забезпечується ідеологічна багатоманітність.

Д

Делікт (лат. *delictum* — провина, правопорушення) — будь-яке правопорушення, тобто вчинення дії, що суперечить закону.

Деліктоздатність — здатність особи нести юридичну відповідальність за невиконання покладених на неї обов'язків або вчинені нею правопорушення.

Демократія (грец. *demokratia* — влада народу) — форма політичного режиму, в основі якої лежить народовладдя і політичний плюралізм, верховенство права і поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, невідчужуваність прав і свобод людини.

Денонсація (франц. *denoncer* — повідомляти, розривати) — повідомлення однією стороною іншій про припинення дії укладеного ними договору, угоди або про вихід із багатостороннього договору.

Депутат (лат. *deputatus* — визначений) — повноважний представник народу в парламенті країни або представник виборців певного виборчого округу та населення регіону — у відповідній місцевій раді.

Держава — особлива політична організація публічної влади, що існує в соціально неоднорідному суспільстві, за допомогою якої здійснюється управління загальносуспільними та місцевими справами.

Державна влада — одна з визначальних ознак держави, яка полягає у здатності й можливості державних органів управляти політичними, економічними, правовими процесами та подіями, контролювати соціально небезпечні явища, що виникають у суспільстві, а також регулювати поведінку громадян.

Державна мова — офіційно визнана обов'язкова мова законодавства, судочинства, діловодства, навчання у школах, офіційних засобів масової інформації. В Україні, відповідно до ст. 10 Конституції, державною є українська мова.

Державний апарат (лат. *apparatus* — устаткування) — сукупність органів держави в їх єдності та взаємозв'язку, за допомогою яких здійснюються державна влада, функції держави: а) органи державної влади й державного управління; б) судові органи; в) органи прокуратури.

Державний Герб (пол. *herb* — герб, нім. *erbe* — спадщина) — сукупність зображень, що складають офіційну емблему держави, яка уособлює певні суспільні, політичні, історичні, культурні та інші соціальні цінності й зображується на прапорах, грошових знаках, печатках, деяких офіційних документах, будинках тощо. Державним символам України, у тому числі й Державному Гербові, присвячена ст. 20 Конституції. Наразі існує лише малий Державний Герб, затверджений Верховною Радою України 19 лютого 1992 року.

Державний Гімн (грец. *hymnos* — урочиста, похвальна пісня) — поетично-музичний твір, який прославляє батьківщину, державу, історичні події, їх героїв. В Україні Державним Гімном є національний гімн на музику Михайла Вербицького зі словами першого куплету і приспіву твору Павла Чубинського у редакції, затвердженій Верховною Радою України 6 березня 2003 року («Ще не вмерли України і слава, і воля...»).

Державний Прапор — офіційний прапор держави і символ її суверенітету, опис якого встановлюється законом (зазвичай Конституцією). В Україні — стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Державний устрій — спосіб поділу держави на певні складові частини та поділ влади між нею та цими частинами. За державним устроєм держави поділяються на унітарні, федеративні та конфедеративні.

Джерела права — початкова форма правових норм, спосіб матеріального закріплення юридичних норм, який засвідчує їх загальну обов'язковість. Джерелами права є правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правова угода, нормативно-правовий акт.

Диспозиція (лат. *dispositio* — розташування, розміщення) — центральна частина правової норми, яка зазначає права та обов'язки суб'єктів, передбачає дозволу, обов'язкову й заборонену поведінку особи.

Дитина — особа віком до 18 років (повноліття), якщо, згідно із законом, вона не набуває прав повнолітньої раніше.

Дієздатність — закріплена законом здатність особи (як фізичної, так і юридичної) самостійно набувати своїми діями юридичних прав, створювати для себе юридичні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання. Повна дієздатність фізичної особи виникає з 18 років, у віці від 14 до 18 років особа має неповну дієздатність, а малолітня особа (яка не досягла 14 років) має часткову дієздатність.

Договір — угода двох або більше осіб, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Дрібне хуліганство — нецензурна лайка у громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, які порушують громадський порядок і спокій громадян. Карасться згідно зі ст. 173 Кодексу про адміністративні правопорушення (штраф від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виправні роботи від одного до двох місяців з відрахуванням 20 % заробітку, а в разі, якщо за обставинами справи, з урахуванням особи порушника, застосування цих заходів буде визнано недостатнім, — адміністративний арешт на строк до 15 діб).

Дуалістична монархія (лат. *dualism* — двоїстий) — тип державної влади з подвійним характером: юридично (за конституцією) і фактично вона поділена між урядом, призначеним монархом, та парламентом (Монако, Лесото, Йорданія, Кувейт).

Е

Ексгумація (лат. *ex* — із, відокремлення, рух догори та *humus* — земля) — вилучення тіла померлого з місця його поховання з метою його упізнання та судово-медичного дослідження. Здійснюється з дозволу прокурора за участі судово-медичного експерта та в присутності понятих.

Експатріація (лат. *ex* — із та *patria* — вітчизна) — примусове або добровільне виселення чи переселення за межі батьківщини.

Екстрадиція (лат. *extradition* — завершення передачі) — видача однією державою свого громадянина чи іноземця, який перебуває на її території, іншій державі.

Емігрант (лат. *emigrans* — той, що виселяється) — особа, яка виїхала або виїздить з держави свого громадянства чи країни свого постійного проживання з метою поселення на постійне місце проживання в іншій державі.

Є

Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини — документ, який гарантує захист основних громадянських та політичних прав і свобод людини: право на життя, гідність, свободу думки

і совісті, недоторканність, таємницю листування тощо. Прийнятий у Римі 4 листопада 1950 р., набув чинності 3 вересня 1953 р. Структурно Конвенція складається з преамбули і трьох розділів: Розділ I. «Права і свободи»; Розділ II. «Європейський Суд з прав людини»; Розділ III. «Інші положення». Україна ратифікувала Конвенцію 17 липня 1997 р.

Європейська соціальна хартія — багатосторонній договір держав-членів Ради Європи, що визначає механізм міжнародного захисту економічних і соціальних прав людини. Доповнює Європейську конвенцію про захист прав і основних свобод людини. Хартія відкрита для підписання у 1961 р., чинності набула з 26 лютого 1965 р.

Європейський Суд з прав людини — один з основних органів у рамках Ради Європи, покликаний розглядати спори про порушення державами — членами Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини, їх зобов'язань у галузі прав та свобод людини. Формується Парламентською Асамблеєю Ради Європи шляхом виборів по одному судді від кожної з держав-учасниць Ради Європи. Перебуває у м. Страсбурзі (Франція).

Ж

Женевські конвенції — міжнародні договори, які складають основу сучасного міжнародного гуманітарного права, підписані у Женеві 12 серпня 1949 року і стосуються: а) покращення становища поранених і хворих у діючих арміях; б) покращення становища поранених, хворих зі складу збройних сил на морі та потерпілих від морських аварій; в) поводження з військовополоненими; г) захисту цивільного населення під час війни. Учасниками Женевських конвенцій є майже всі держави світу.

Житло — приміщення, придатне для життя людей, яке має бути належно упорядкованим з урахуванням умов даного населеного пункту й повинне відповідати встановленим санітарним і технічним нормам, розмірам та іншим вимогам, передбаченим законодавством.

Житловий Кодекс України — кодифікований законодавчий акт, який регулює житлові та пов'язані з ними соціальні відносини.

З

Загальна декларація прав людини (лат. *declaro* — заявляю, сповіщаю) — один з найвидатніших гуманітарних документів сучасності, який стверджує пріоритет прав людини й принциповою засадою визначає рівність правового статусу людей. Проголошена й затверджена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., ратифікована більшістю держав світу, в тому числі Україною.

Закон — нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної законодавчої влади або самого народу, який регулює найбільш важливі суспільні відносини, виражає волю та інтереси більшості населення, втілює основні права людини та інші загальнолюдські цінності й має найвищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів.

Законодавство — сукупність чинних нормативно-правових актів: законів, постанов, декретів, указів, наказів, інструкцій правотворчих органів, що регулюють правовідносини у державі. Розрізняють законодавство в цілому та з окремих галузей права.

Законодавча ініціатива (лат. *initium* — початок) — офіційне внесення законопроекту на розгляд законодавчого органу. Відповідно до ст. 94 Конституції України, право законодавчої ініціативи належить Президенту України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законодавчий процес — чітко врегульований порядок законодавчої діяльності державних органів та їх посадових осіб (суб'єктів законодавчого процесу), пов'язаний з поданням до законодавчого органу проекту закону, його розглядом, прийняттям (зміною, припиненням чинності) і введенням в дію законів. Етапами законодавчого процесу є: а) законодавча ініціатива; б) попередній розгляд законопроектів у комітетах Верховної Ради України; в) обговорення законопроекту на пленарних засіданнях Верховної Ради з його подальшим прийняттям або відхиленням (повністю або частково); г) підписання та офіційне оприлюднення закону.

Заповіт — особисте розпорядження дієздатної фізичної особи (заповідача) на випадок своєї смерті про належне йому майно (в тому числі гроші й цінні папери), зроблене в установленій законом формі (має бути підписаний заповідачем власноруч й нотаріально посвідчений).

Затримання — короткочасний захід примусу, що застосовується щодо особи, яка підозрюється у скоєнні злочину, з метою з'ясування причетності затриманого до злочину й вирішення питання про застосування щодо нього запобіжного заходу — взяття під варту. Затримання не може тривати понад 72 години.

Звичаєве право — обов’язкові до виконання правила поведінки (звичаї) загального характеру, які санкціоновані й забезпечуються державою. Приклади звичаєвого права в Україні: «Руська Правда», козацьке звичаєве право.

Злочин — суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на суспільний лад України, її політичну й економічну системи, власність, особу, політичні, трудові, майнові та інші права і свободи громадян.

Змішана виборча система — поєднання двох виборчих систем (мажоритарної та пропорційної) в одній системі виборів, коли кожен виборець, як правило, має два голоси: один голос він віддає за кандидата, що балотується в одномандатному виборчому окрузі, а другий — за партійний список або за кандидата партійного списку в багатомандатному виборчому окрузі.

I

Іммігрант — фізична особа, що є іноземним громадянином або особою без громадянства, яка перебуває на території іншої держави з метою поселення для постійного або тимчасового проживання.

Імпічмент (англ. *impeachment* — осуд, обвинувачення) — особлива процедура обвинувачення посадових осіб держави (президентів, міністрів, суддів та ін.) у випадках порушення ними законів держави, передбачена конституціями ряду країн, в тому числі й Конституцією України.

Імплементация (англ. *implementation* від лат. *implere* — виконувати) — встановлений державою порядок застосування норм міжнародного права на її території.

Інавгурація Президента (лат. *inauguro* — посвячую) — урочиста церемонія вступу на посаду новообраного глави держави. Проводиться і в Україні. Президент України заступає на посаду з моменту складання ним присяги народові, яку він проголошує в урочистій обстановці на пленарному засіданні Верховної Ради України.

Інкorporація (лат. *incorporatio* — включення до складу) — спосіб систематизації законодавства, який полягає в об’єднанні за певним критерієм групи нормативно-правових актів в одній збірці без будь-яких змін у змісті норм права і самих законів і проводиться хронологічно, за роками видання, сферами, галузями права.

K

Касація (лат. *cassatio* — скасування, знищення) — форма оскарження і перевірки судом вищої інстанції вироків, рішень, ухвал і постанов судів нижчої інстанції, які не набрали законної сили.

Казус — випадкова дія, яка, на відміну від умисної або необережної, маючи зовнішні ознаки правопорушення, позбавлена елементів вини, тобто не спричиняє юридичної відповідальності.

Кворум (лат. *quorum praesentia sufficit* — присутність яких достатня) — кількість членів колегіального органу, присутність яких на його засіданнях необхідна для прийняття рішень.

Кодекс (лат. *codex* — книга) — законодавчий акт, який об’єднує й систематизує норми права, що належать до певної галузі законодавства і регулюють у цій галузі відповідну сферу суспільних відносин (наприклад, Сімейний кодекс України).

Кодифікація (лат. *codex* — книга та *facio* — роблю) — спосіб систематизації законодавства, що полягає у змістовній переробці й погодженні певної, пов’язаної спільним предметом регулювання групи юридичних норм та об’єднанні їх в єдиному нормативно-правовому акті.

Колективний договір — письмова двостороння угода між власником або уповноваженим ним органом і трудовим колективом, від імені якого виступає профспілковий комітет чи інший уповноважений трудовим колективом орган, з метою регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин та узгодження інтересів членів трудового колективу, власника або уповноваженого ним органу. Колективний договір підлягає обов’язковій реєстрації місцевими органами державної виконавчої влади.

Конвенція про права дитини — міжнародний правовий акт, який проголошує надання кожній дитині належних їй людських прав без обмежень за расовою, національною, релігійною або іншою ознакою й утверджує загальнолюдські принципи захисту дитини та забезпечення їй умов для повного та гармонійного розвитку. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 р., набула чинності для України з 27 вересня 1991 р.

Консолідація (лат. *consolidation* — зміцнення, об’єднання) — спосіб систематизації законодавства, що, як правило, має неофіційний характер і не пов’язаний зі зміною чинного законодавства, а полягає в об’єднанні багатьох нормативних актів з одного питання різних часів і зведенні їх до одного акта, а також пристосуванні їх до нових економічних та політичних відносин.

Конституційний Суд України — єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні — вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Конституція (лат. *constitutio* — устрій) — Основний Закон держави, у якому закріплюються засади суспільного і державного ладу, правовий статус людини і громадянина, основні принципи організації та діяльності державного апарату, місцевого самоврядування, здійснення оборони країни, гарантування її безпеки і який є юридичною та політичною базою всієї системи чинного законодавства.

Конфедерація (лат. *confoederatio* — спілка, об'єднання) — тимчасовий союз держав, які добровільно об'єдналися для досягнення певних спільних цілей в політичній, економічній і військовій сферах. Правовою основою конфедерації є союзний договір.

Крайня необхідність — дія, яка хоч і підпадає під ознаки діяння, передбаченого кримінальним законом, але вчинена за обставин, коли в інший спосіб було неможливо усунути небезпеку, що безпосередньо загрожує особі чи правам людини, а також інтересам держави, суспільним інтересам, інтересам чи правам людини.

Кримінальна відповідальність — вид юридичної відповідальності, основним змістом якої є покладання на винну особу примусового обов'язку зазнати у встановленому законом порядку державного осуду його особи, а також понести покарання, передбачене кримінальним законодавством, у випадку його призначення.

Л

Латентна злочинність (лат. *latentis* — прихований) — злочинність, яку з тих чи інших причин не встановлено, не виявлено, а тому не було відображено в офіційному обліку відповідних державних органів, покликаних боротися зі злочинністю.

Легалізація (лат. *legalis* — законний) — узаконення, надання законної сили документу, дії або організації.

Легітимація (лат. *legitimus* — законний, узаконений) — визнання або підтвердження законності певного права або повноважень особи.

Литовські статuti — кодекси феодального права Великого князівства Литовського, що були чинними й на українських землях. Було видано три Литовських статuti: 1) 1529 р. — так званий Старий; 2) 1566 р. — так званий Волинський; 3) 1588 р. — так званий Новий (найдосконаліший). Його норми спрямовувались на захист приватної власності (особливо земельної), закріплювали станові привілеї феодалів, детально регламентували порядок судочинства, визначали злочини та покарання.

Лізинг (англ. *leasing* — майновий найм) — здача у довготривалу оренду засобів виробництва (обладнання, виробничих споруд, транспортних засобів).

Ліцензія (лат. *licentia* — право, свобода) — дозвіл на виконання певних дій або використання прав, який видається уповноваженою особою іншим особам.

Локальний правовий акт (лат. *locus* — місце) — правовий акт, який має всі ознаки правових норм, але поширює свою дію на окремі трудові колективи, установи та організації, окремі населені пункти тощо.

М

Магдебурзьке право — феодальне право міського самоврядування, яке встановлювало порядок виборів, функції і повноваження органів міського самоврядування, суду, купецьких об'єднань, цехів, регулювало питання торгівлі, опіки, спадкування, визначало види покарання за різні злочини тощо. Назва походить від німецького міста Магдебурга, де воно виникло у XIII ст. Українські міста одержували статус магдебурзького права від литовських князів, польських королів, російських царів, а також українських гетьманів. Серед перших були: м. Санок у Галицько-Волинському князівстві (1339 р.), м. Львів (1356 р.).

Мажоритарна виборча система (франц. *majorite* — більшість) — система виборів, за якою обраними вважаються кандидати, які отримали більшість голосів виборців по виборчому округу, де вони балотувалися.

Майно — 1) матеріальні блага, які є об'єктом речових прав (права власності, повного господарського відання, оперативного управління тощо). Майно — це не лише річ або кілька речей, а й майнові права. 2) Сукупність майнових прав та обов'язків певної особи. У цьому значенні вживають поняття «спадкове майно». 3) Сукупність майнових прав певної особи. У цьому значенні поняття «майно» вживається головним чином у правових нормах, спрямованих на захист будь-якого майнового права.

Малолітня особа — особа, яка не досягла чотирнадцяти років.

Механізм держави — система державних організацій (органів, установ, підприємств), які створюються для безпосереднього здійснення функцій держави.

Міграція (лат. *migratio* — переселення) — переміщення населення в межах однієї країни або переміщення населення з однієї країни до іншої.

Міжнародне право — сукупність юридичних принципів і норм, які регулюють відносини між державами, а також між іншими учасниками міжнародних відносин у політичній, економічній, культурній та інших галузях. Основні принципи міжнародного права закріплені у Статуті ООН та в багатьох міжнародно-правових актах.

Міжнародний суд — один з головних органів ООН, діяльність якого визначена Статутом ООН та власним Статутом і головним завданням якого є вирішення спорів між державами на основі положень міжнародного права за згоди на це конфліктуючих держав. Складається з 15 суддів, які обираються на 9 років.

Міліція (лат. *militia* — військо) — державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає від протиправних посягань життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства та держави.

Місцеве самоврядування — право населення адміністративно-територіальних одиниць (територіальних громад, мешканців сіл, селищ і міст) безпосередньо або через обрані ними органи місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції й законів України.

Місцевий референдум — форма прийняття територіальною громадою рішень шляхом прямого голосування з тих питань, що належать до компетенції місцевого самоврядування. На місцевий референдум не можуть бути винесені питання, віднесені законом до відання органів державної влади.

Місцеві податки і збори — обов'язкові платежі, які збираються з юридичних та фізичних осіб, що входять до системи доходів місцевих бюджетів. Правом їх встановлення наділені територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування. Є два місцевих податки (податок з реклами і комунальний податок) та такі види місцевих зборів: збір за паркування автотранспорту; ринковий збір; збір за видачу ордеру на квартиру; збір із власників собак; курортний збір; збір за участь у бігах на іподромі; збір за виграш на бігах; збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі; збір за право використання місцевої символіки; збір за право на проведення кіно- і телезйомок; збір за право на проведення місцевих аукціонів і лотерей; збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі. Ставки зборів встановлюються органами місцевого самоврядування в межах граничних розмірів ставок, визначених законами України.

Молодіжна громадська організація — об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою якого є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів.

Мораль (лат. *moralis* від *mores* — звичаї) — система загальних правил поведінки людей (соціальних норм), заснованих на співвідношенні критеріїв добра і зла, порядності й непорядності, людяності та жорстокості.

Н

Наказ — правовий акт, що видається на підставі й на виконання чинних законів, указів, урядових постанов і розпоряджень, наказів, положень та інструкцій вищестоячих органів. Наказ є актом внутрішнього управління, чинність якого не виходить за межі певної галузі конкретного підприємства, об'єднання, установи.

Натуралізація (лат. *naturalis* — природний) — надання державою громадянства своєї країни особам, що мають громадянство іншої країни або є особами без громадянства, за їхньою заявою.

Недієздатність — нездатність громадянина власними діями набувати цивільних прав і створювати для себе цивільні обов'язки. Визнання особи недієздатною можливе в судовому порядку, якщо вона внаслідок душевної хвороби або недоумства не може розуміти значення своїх дій або керувати ними.

Необережність — одна з двох форм вини за будь-якого правопорушення, яка полягає у недбалому або самовпевненому ставленні правопорушника до своєї дії або бездіяльності, коли особа передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності, але легковажно розраховує відвернути їх настання або не передбачає можливості настання таких наслідків, хоч повинна і може їх передбачати.

Необхідна оборона — одна з умов правомірності заподіяння шкоди та відсутності злочинності діяння — це дії, що вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння шкоди тому, хто посягає, необхідної і достатньої для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не перевищено меж необхідної оборони.

Неосудність — психічний стан людини, за якого вона під час вчинення суспільно небезпечного діяння не могла усвідомлювати своїх дій або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, недоумства чи іншого хворобливого стану. Під хронічною душевною хворобою розуміються такі, що важко виліковуються, та тривалі психічні хвороби, як шизофренія, епілепсія, прогресуючий параліч тощо; тимчасовий розлад здоров'я — це гострий алкогольний психоз, наркотична «ломка»; недоумство — ідіотія, імбецильність, дебільність й аномалії психіки — тяжкі форми психопатії тощо.

Неповнолітня особа — особа, яка не досягла віку, з якого закон визначає її повністю дієздатною, тобто 18 років.

Нормативно-правовий акт (лат. *actus* від *ago* — приводжу в рух) — письмовий офіційний документ правотворчого органу держави або референдуму, який містить правові норми, забезпечується й охороняється суб'єктами, які його приймали, або судовими органами і спрямований на регулювання економічних, політичних та соціальних відносин.

Нотаріус (лат. *notarius* — писар, секретар) — посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії: посвідчення беззаперечних прав і фактів, що мають юридичне значення, а також нотаріальні дії, спрямовані на підтвердження й закріплення беззаперечних цивільних прав і фактів, з метою надання їм юридичної вірогідності.

О

Об'єднання громадян — добровільне громадське формування (політична партія або громадська організація), створене для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод на основі єдності інтересів.

Обов'язкова частка у спадщині — частина спадкового майна, яка переходить до спадкоємців, визначених законом, незалежно від змісту заповіту.

Обшук — слідча дія і захід процесуального примусу, який проводиться тільки за санкцією прокурора чи його заступника (за винятком обшуку житла) й полягає у примусовому обстеженні приміщень, ділянок місцевості та окремих осіб з метою відшукування й вилучення знаряддя злочину, речей і цінностей, здобутих злочинним шляхом, а також інших предметів, документів, які мають значення для встановлення об'єктивної істини у справі та виявлення злочинця. Обшук житла, крім невідкладних випадків, проводиться тільки за вмотивованою постановою суду.

Огляд — у кримінальному судочинстві — слідча дія, що проводиться слідчим у присутності не менше двох понять і зазвичай вдень, з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обстановки злочину, а також інших обставин, які мають значення для справи. За результатами огляду складається протокол.

Омбудсмен (швед. *ombudsman* — представник інтересів) — спеціально обрана або призначена посадова особа, яка здійснює контроль за дотриманням у державі прав людини органами влади й управління, самоврядування, громадськими організаціями, окремими особами. Омбудсмен здійснює контроль і веде розслідування з точки зору не тільки законності, а й ефективності, доброчинності, справедливості. В Україні ця посадова особа має назву Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (ст. 101 Основного Закону).

Опіка — засіб захисту особистих і майнових прав та інтересів неповнолітніх, які не досягли 14 років і залишилися без батьківського піклування, а також повнолітніх осіб, визнаних судом недієздатними внаслідок душевної хвороби чи недоумства. Опіка може бути встановлена також над майном особи, яку суд визнав безвісти відсутньою.

Опозиція парламентська (лат. *oppositio* — протистояння, протиставлення) — невід'ємний елемент демократичного суспільства, де основою його життєдіяльності є політичний плюралізм. Опозиція — форма цивілізованого протистояння депутатів, депутатських груп (фракцій), представницьких органів, партій офіційному політичному курсу, противага політичним силам, що перебувають при владі.

Осудність — нормальний стан психічно здорової людини, що виявляється у здатності усвідомлювати під час скоєння злочину свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Осудність є необхідною умовою вини та кримінальної відповідальності.

П

Пасивне виборче право — право громадянина обиратися (бути обраним) до виборних, державних органів та органів місцевого самоврядування.

Патронат — влаштування дитини, позбавленої батьківського піклування, на виховання до досягнення нею повноліття у сім'ю іншої особи — патронажного вихователя, який отримує за це певну плату.

Підданство — юридичний статус особи у державі з монархічною формою правління, що відображає характер політико-правових відносин особи і держави.

Підзаконний нормативно-правовий акт — акт, прийнятий компетентними органами державної влади чи уповноваженими державою іншими суб'єктами на підставі закону, відповідно до закону і в порядку його виконання, який деталізує та розвиває положення, закріплені у законах, та визначає процедуру їх реалізації (укази Президента, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів, накази та інструкції керівників міністерств, відомств та інших центральних органів виконавчої влади; акти місцевих державних адміністрацій; накази та інструкції адміністрації підприємств, установ, організацій).

Плебіцит — всенародне голосування, різновид загальнонародного опитування для з'ясування громадської думки з важливих питань державного життя (наприклад, вирішення питань про державну приналежність певних територій на основі вільного волевиявлення її населення, про передачу таких територій іншій державі, про виділення й самостійне існування державності окремих націй і народів або при об'єднанні кількох держав в одну, про форму держави тощо).

Повнолітня особа — особа, яка досягла 18-річного віку, з моменту досягнення якого вона набуває повної дієздатності.

Політична система суспільства — інтегрована сукупність державних і недержавних структур, що діють у сфері політики цієї держави і забезпечують функціонування суспільства шляхом утвердження й функціонування політичної влади, регулювання відносин між громадянами, класами, соціальними групами, національними меншинами.

Політичний плюралізм — демократичні засади співіснування в одній державі суспільних течій, соціальних рухів, політичних партій і громадських організацій, які мають відмінні погляди та цілі щодо діяльності влади в державі.

Понятий — особа, не зацікавлена у справі, яка залучається до участі при проведенні обшуку, огляду, пред'явленні осіб і предметів для впізнання, відтворенні обстановки та обставин події та інших слідчих дій.

Правова держава — держава, в якій забезпечується верховенство права, визнається та гарантується пріоритет прав і свободи людини над державними чи національними інтересами.

Правовий звичай — санкціоноване й забезпечуване державою звичаєве правило поведінки.

Правовий нігілізм (лат. *nihil* — ніщо, нічого) — крайній вияв правового невігластва, зневажливе ставлення або ігнорування юридичних норм і загальноприйнятих правових цінностей.

Правовий прецедент — судове чи адміністративне рішення з конкретної юридичної справи, якому надається безумовна обов'язковість, нормативна впорядкованість і поширення чинності при розв'язанні усіх наступних аналогічних справ.

Правовідносини — врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких мають суб'єктивні права та обов'язки, що забезпечуються державою.

Правоздатність — можливість суб'єкта мати юридичні права та юридичні обов'язки.

Правопорушення — протиправне, винне, суспільно небезпечне (шкідливе) діяння деліктоздатного суб'єкта (фізичної чи юридичної особи), яке передбачене чинним законодавством і за яке встановлена юридична відповідальність. Є два види правопорушень: кримінальні злочини й проступки.

Правочин — дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Прокуратура (лат. *procurare* — піклуюсь, керую) — державний контрольно-наглядовий орган, який здійснює нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів на території держави.

Промульгація (лат. *promulgatio* — оголошення, оприлюднення) — стадія законодавчого процесу, яка полягає у підписанні Президентом закону, прийнятого Верховною Радою, і його офіційному оприлюдненні.

Пропорційна виборча система — виборча система, за якої депутатські мандати розподіляються між партіями пропорційно до кількості голосів, одержаних кожною партією у багатомандатних виборчих округах (відповідно до кількості поданих голосів за кожний список партій).

Пряма демократія — здійснення влади через безпосереднє волевиявлення народу, певної соціальної групи, наприклад, прямі вибори.

Публічне право (лат. *publicus* — суспільний, народний) — сукупність галузей права, що регулюють відносини, які забезпечують загальнодержавні інтереси домінуючої частини суспільства. На відміну від інших галузей права, що захищають приватні інтереси, у публічному праві однією зі сторін є орган держави. До галузей публічного права відносять конституційне, адміністративне, фінансове, податкове, кримінальне право тощо.

Р

Ратифікація (лат. *ratus* — затверджений та *facio* — роблю) — остаточне затвердження міжнародного договору вищим органом держави, яке означає, що норми міжнародного договору стають складовою частиною національного законодавства.

Реабілітація (лат. *re* — знову та *habilitas* — придатність, спроможність) — відновлення у правах осіб, притягнутих до кримінальної чи адміністративної відповідальності, а інколи й цілих народів або значних верств населення, чиї права були порушені.

Реституція (лат. *restitution* — відновлення) — поновлення порушених майнових прав шляхом приведення їх до того стану, що існував на момент вчинення дії, якою заподіяно шкоду, тобто повернення або відновлення матеріальних цінностей у натурі — тих самих, або подібних, або речей такої самої вартості (або відшкодування їх вартості у грошах).

Референдум (лат. *referendum* — те, що має бути повідомленим) — форма безпосередньої демократії, спосіб прийняття громадянами держави шляхом голосування законів, інших рішень з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення. В Україні передбачені всеукраїнський, референдум Автономної Республіки Крим та місцевий референдум.

Рецидив злочинів (лат. *recidivus* — те, що повертається) — скоєння нового умисного злочину особою, яка вже має судимість за умисний злочин.

Ротація (лат. *rotation* від *roto* — обертаюсь) — планове заміщення працівників органів влади й управління увиз наченому порядку. Застосовується також в інших сферах, наприклад, ротація миротворчих контингентів у «гарячих точках» планети.

С

Санкція (лат. *sanctio* — непорушна постанова) — 1) частина в структурі норми права, яка в разі невиконання цієї норми визначає заходи державного впливу, головним чином — у формі примусу; 2) встановлений законом порядок обов'язкового затвердження прокурором (судом) постанов про вживання заходів примусу у випадках, визначених законодавством (наприклад, здійснення запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, проведення обшуку тощо).

Солідарна відповідальність — вид цивільно-правової відповідальності кількох боржників перед кредитором, коли кредитор вправі вимагати виконання зобов'язання як від усіх боржників разом, так і від кожного окремо.

Спадщина — сукупність прав та обов'язків спадкодавця, які переходять після його смерті до спадкоємців.

Субсидіарна відповідальність — вид цивільно-правової відповідальності, який передбачає поряд із відповідальністю боржника додаткову (субсидіарну) відповідальність іншої особи.

Суверенітет (франц. *souverainete* — верховна влада) — одна з головних ознак державності, верховенство та незалежність влади, тобто її право на власний розсуд самостійно вирішувати всі внутрішні й зовнішні політичні проблеми без втручання інших держав, організацій чи осіб.

Судова система — сукупність всіх судів держави, що здійснюють правосуддя: суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України.

Суспільно небезпечне діяння — дія або бездіяльність, що завдає шкоди відносинам, які охороняються кримінальним законом, або містить у собі реальну загрозу завдання такої шкоди, за що передбачена кримінальна відповідальність.

Т

Тасмне голосування — порядок голосування, за яким виборець особисто заповнює виборчий бюлетень в ізолюваному приміщенні (виборчій кабіні) й особисто опускає його до виборчої скриньки.

Територіальна громада — спільнота жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

Третейський суд — недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням зацікавлених фізичних та (або) юридичних осіб у порядку, встановленому законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин.

Трибунал (лат. *tribunali* — суд) — військовий судовий орган, який створюється для розгляду справ про злочини проти державної безпеки, боездатності збройних сил тощо.

Трудовий договір — угода між працівником і роботодавцем (власником підприємства, установою, організацією або уповноваженим ними органом), відповідно до якої працівник зобов'язується виконувати певну роботу, дотримуватися правил внутрішнього трудового розпорядку, а роботодавець зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату й забезпечувати умови праці, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

У

Угода (правочин) — дія особи, яка передбачена законом (або не передбачена законом, але не суперечить йому) і спрямована на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Указ — підзаконний нормативно-правовий акт, який видається главою держави з найбільш важливих питань, віднесених до його компетенції.

Український народ — громадяни України всіх національностей.

Умисел — в адміністративному та кримінальному праві одна з форм вини, що полягає в усвідомленні правопорушником протиправного характеру та наслідків свого діяння за наявності бажання або свідомого допущення їх настання.

Унітарна держава (лат. *unitas* — єдність) — єдина централізована держава, яка складається з адміністративно-територіальних одиниць, що підпорядковані центральним органам влади і не мають ознак суверенітету. Ознаками унітарної держави є: а) єдина система державних органів; б) єдине громадянство; в) єдина конституція і система законодавства; г) у міжнародних відносинах вона є самостійним єдиним повноправним суб'єктом.

Уповноважений Верховної Ради з прав людини — посадова особа, яка затверджується Верховною Радою України та здійснює функції парламентського контролю за дотриманням прав і свобод людини в державі.

Уряд — вищий колегіальний орган загальної компетенції в системі органів державної виконавчої влади, який здійснює керівництво виконавчою та розпорядчою діяльністю в державі. Український уряд має назву Кабінет Міністрів України.

Ф

Федерація (лат. *federatio* — союз) — складна форма державного устрою, за якого держава складається із самостійних державних утворень в єдиній державі — рівноправних суб'єктів. Ознаки федерації: а) оформляється шляхом укладення договору; б) є союзною державою; в) наявність єдиної конституції та законодавств кожного з суб'єктів; г) існування громадянства федерації та громадянства кожного суб'єктів; д) єдині збройні сили; е) єдина грошова та податкова системи; ж) у міжнародних відносинах може брати участь як федерація, так і кожен її суб'єкт.

Феміда — 1) у давньогрецькій міфології — богиня правосуддя, зображується із зав'язаними очима (на ознаку неупередженості), з терезами в одній руці і мечем — в іншій; 2) у переносному значенні — правосуддя.

Фізична особа — людина, яка є суб'єктом права. Термін «фізична особа» ширший за термін «громадянин», оскільки фізичними особами є не лише громадяни України, а й іноземні громадяни, іноземні піддані та особи без громадянства.

Філіація (лат. *filius* — син, *filia* — донька) — набуття громадянства за народженням, коли громадянство набувається відповідно до принципів «права крові» (дитина набуває громадянства батьків незалежно від місця народження) і «права ґрунту» (дитина стає громадянином тієї держави, на території якої вона народилася, незалежно від громадянства батьків).

Форма держави (лат. *forma* — зовнішність, устрій) — спосіб організації та здійснення державної влади, що складається з порядку виникнення органів влади і методів її реалізації. Форма держави зумовлюється формою правління, формою державного устрою, державно-правовим режимом.

Форма державного режиму — сукупність засобів, прийомів реалізації державної влади, що відображає її характер і зміст з точки зору співвідношення демократичних й авторитарних засад. Розрізняють демократичний і недемократичний режими.

Форма права — зовнішнє оформлення змісту правових норм, принципів права, які офіційно встановлені або санкціоновані в нормативно-правових актах й інших формах; спосіб матеріального закріплення юридичних норм, який засвідчує загальну обов'язковість останніх. Розрізняють такі форми права: правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правова угода, нормативно-правовий акт.

Форма правління — структура і правовий статус вищих органів державної влади та встановлений порядок взаємовідносин між ними. Визначальною ознакою форми правління є статус глави держави, від-

повідно, розрізняють такі форми правління: президентська республіка, парламентська республіка, змішана (президентсько-парламентська або парламентсько-президентська) республіка, абсолютна монархія, напівабсолютна монархія, парламентська монархія, дуалістична монархія.

Фракція — група депутатів, сформована за партійною приналежністю чи спільністю поглядів. До фракцій можуть входити представники однієї партії, кількох партій, а також безпартійні депутати, які підтримують програму відповідної партії.

Х

Хабарництво — один із злочинів у сфері службової діяльності; у кримінальному праві поняття, що об'єднує три пов'язані між собою злочини: одержання хабара, давання хабара і провокація хабара (свідоме створення службовою особою обставин і умов, що зумовлюють пропонування або одержання хабара, щоб потім викрити того, хто дав або взяв хабара).

Халатність — невиконання або неналежне виконання особою своїх обов'язків через недбалість або несуттєве ставлення до них, що спричинило завдання істотної шкоди державним чи громадським інтересам або правам та інтересам фізичних і юридичних осіб.

Хартія прав людини (грец. *charies* — лист папірусу) — документ, який складається з трьох міжнародно-правових актів: Загальної Декларації прав людини, що затверджена й проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права та Міжнародного пакту про громадянські й політичні права (обидва датуються 16 грудня 1966 р.). Норми поведінки, закріплені у Декларації, не є формально обов'язковими для дотримання членами ООН. Натомість норми, що закріплені в обох пактах, дорівнюють міжнародним договорам і вважаються обов'язковими для дотримання державами, які до цих пактів приєдналися. Україною ратифіковано всі документи, що складають Хартію прав людини.

Холодна зброя — предмет, спеціально виготовлений для завдання тілесних ушкоджень і призначений для нападу та активного захисту в рукопашному бою. До холодної зброї у кримінальному праві відносять шаблі, кортики, фінки, армійські, мисливські ножі, кинджали, нунчаки, стилети, кастети, свинчатки тощо.

Хуліганство — грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом (частина 1 ст. 296 Кримінального Кодексу України). Будь-які інші види хуліганських дій складають адміністративне правопорушення.

Ц

Ценз (виборчий) — встановлені Конституцією та виборчим законодавством певні умови, від яких залежить реалізація громадянином активного і пасивного виборчого права. Конституція України (ст. 70) та виборче законодавство передбачають такі цензи: 1) віковий (виборчого права набувають громадяни України, яким на день виборів виповнилося 18 років), 2) дієздатності (не мають права голосу громадяни, визнані судом недієздатними), 3) ценз осілості (передбачено при проведенні місцевих виборів — право голосу на місцевих виборах мають громадяни України, які проживають на території відповідних адміністративних одиниць). Також встановлені додаткові, порівняно з активним виборчим правом, умови щодо реалізації пасивного виборчого права громадян: а) підвищується з 18 до 21 року віковий ценз при виборах народних депутатів України і до 35 років при виборах Президента України; б) встановлюється ценз осілості при виборах Президента України і народних депутатів України, який передбачає, що за громадянином України визнається право бути обраним Президентом України лише після 10 останніх перед днем виборів років проживання в Україні, а народним депутатом — після 5 років; в) обмежується пасивне виборче право для осіб, які мають судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Цензура (лат. *censura* — контроль) — обмеження або заборона свободи слова, думки через контроль офіційної влади за випуском і розповсюдженням видавничої продукції й виконанням (показом) театральних вистав, радіо- і телевізійних передач (іноді й приватного листування) з метою не допустити або обмежити поширення ідей та інформації, визнаних цією владою небажаними або шкідливими. В Україні цензура заборонена Основним Законом.

Центральна виборча комісія — державний орган, компетенцією якого є питання проведення виборів Президента України, народних депутатів України: утворення виборчих округів, спрямування діяльності виборчих комісій, розподіл коштів між ними, встановлення форми виборчих бюлетенів, реєстрація обраних депутатів тощо. Строк повноважень Центральної виборчої комісії — 5 років.

Центральний орган виконавчої влади — державний орган, який забезпечує втілення в життя політики держави у відповідній галузі чи сфері на всій території України, здійснює керівництво дорученою йому сферою управління та несе відповідальність за стан її розвитку. До системи центральних органів виконавчої влади України входять міністерства, державні комітети (державні служби) та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Цивільні правовідносини — врегульовані нормами цивільного законодавства суспільні відносини особистого немайнового та майнового характеру, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (держав, територіальних громад, юридичних та фізичних осіб), жодний з яких не має переваг у правах та обов'язках.

Ч

Час відпочинку — частина календарного часу, протягом якого працівники вільні від обов'язку працювати й мають право використовувати його на власний розсуд. Видами часу відпочинку є: перерви протягом робочого дня чи зміни; щоденний відпочинок між робочими змінами; щотижневі вихідні дні; щорічні святкові та неробочі дні; щорічні відпустки.

Честь і гідність громадян — особисті, невід'ємні від особи немайнові блага, що охороняються як цивільним, так і кримінальним правом. При цьому мається на увазі, що честь — це певна оцінка громадянина у суспільстві, яка утворює його моральну і ділову репутацію, а гідність — це усвідомлення особою своїх якостей, здібностей, світогляду і суспільного значення.

Четверта влада — умовна, так звана четверта гілка влади, до якої відносять засоби масової інформації, які впливають на діяльність вищих і місцевих органів влади, здійснюють громадський контроль за їх діяльністю, формують громадську думку, здійснюють правове інформування й виховання населення.

Чинність закону — обов'язковість виконання закону, обмежена певним часом, простором і колом осіб, на які він поширюється.

Члени сім'ї — подружжя, діти, батьки, а також інші особи, які постійно проживають з ними й ведуть спільне господарство. Статус члена сім'ї тягне за собою передбачені законодавством права та обов'язки (батьківські, аліментні, майнові тощо).

Ш

Шантаж (франц. *chantage* — вимагання) — злочиство шляхом погрози, залякування розголошенням компрометуючих, ганебних відомостей (що відповідають дійсності або наклепницьких), за якого шантажист переслідує певну матеріальну або іншу мету. У кримінальному законодавстві України за шантаж передбачена відповідальність як за вимагання.

Шкідливі умови праці — комплекс чинників, що негативно впливають на здоров'я працівника на його робочому місці.

Шлюбний договір — договір (контракт), у якому зазначається згода наречених або подружжя щодо встановлення майнових прав та обов'язків, пов'язаних з укладенням шлюбу, його існуванням та припиненням. Відповідно до ст. 94 Сімейного кодексу України, шлюбний договір укладається лише в письмовій формі, нотаріально посвідчується і в разі його укладення до реєстрації шлюбу набирає чинності в день реєстрації шлюбу. Якщо такий договір укладено подружжям, він набирає чинності в день його нотаріального посвідчення.

Штраф (нім. *strafe* — покарання) — 1) різновид неустойки у визначеній грошовій сумі, що зазвичай встановлюється законом або договором за невиконання його окремих умов; 2) платіж за невиконання зобов'язань за договором; 3) вид кримінального покарання; 4) вид адміністративного стягнення.

Щ

Щорічна відпустка — встановлена законом, колективним договором або трудовим контрактом кількість робочих днів безперервного відпочинку в календарному році, що надаються працівникові власником або уповноваженим ним органом, із збереженням місця роботи (посади) і середнього заробітку.

Ю

Юридична особа — організація, підприємство чи установа, що має відокремлене майно, може від свого імені набувати майнових та особистих немайнових прав і нести обов'язки, бути позивачем і відповідачем

у суді. Правоздатність юридичної особи виникає з моменту затвердження її статуту або положення (або з моменту видання компетентним органом постанови про її утворення) та припиняється з її ліквідацією.

Юрисдикція (лат. *jurisdictio* від *jus (juris)* — право та *dico* — проголошую) — 1) компетенція судових органів щодо розгляду цивільних, кримінальних та інших справ; коло справ, які даний суд має право розглядати й вирішувати; 2) коло питань, що належать до ведення держави або державної установи.

Юриспруденція (лат. *jurisprudentia* — знання права) — спеціальна галузь діяльності, що стосується вивчення держави та права і професійної діяльності юриста.

Юстиція (лат. *justitia* — справедливість, законність) — правосуддя; система судових установ, їхня діяльність із здійснення правосуддя.

Я

Явка з повинною — добровільне звернення (явка) громадянина до органу дізнання, слідчого, прокурора, судді або суду з усною або письмовою заявою про скоєння ним злочину. У деяких прямо зазначених у законі випадках явка з повинною виключає кримінальну відповідальність (наприклад, коли особа після давання нею хабара добровільно про це заявить).

